

Ўткир ҲОШИМОВ

ОК БУЛУТ,
ОПЛОК БУЛУТ

DAVR PRESS

Ўткир ҲОШИМОВ

ОҚ БУЛУТ, ОППОҚ БУЛУТ

Ҳикоялар, ҳажвий ҳикоялар, қисса

(Қайта нашр)

ТОШКЕНТ
«DAVR PRESS» НМУ
2014

Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ ёзувчиси Саид Аҳмад бир вақтлар шундай деган эди: «Ўткирнинг бундан қирқ йил аввал ёзган асарларини бугун ўқисангиз бугун ёзилгандек...»

Устоз адибнинг бу баҳоси бежиз эмас. Элимизнинг ардоқли адиби, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ўткир Ҳошимов асарлари энг холис ва энг «бешафқат» икки ҳакам — Китобхон ва Вақт синовидан ёруғ юз билан ўтиб келмоқда. Чунки уларда Инсон қисмати тасвирланади. Заминида Ҳақиқат ётади...

Қўлингиздаги китобга адибнинг жиддий ва ҳажвий ҳикоялари, «Шамол эсаверади» қиссаси киритилган. Улар бугунги китобхонни ҳам ҳаяжонга солишига ишонамиз.

Барча ҳуқуқлар амалдаги қонунларга асосан ҳимояланган.

“DAVR PRESS” нашриёт-матбаа уйининг ёзма рухсатсиз ушбу нашрни қисман ёки тўлиқ ҳолда бошқа оммавий ахборот воситаларида электрон ёки механик курунишда кўчириб босиш, магнит ташувчи воситаларда тарқатиш қатъий тақиқланади.

ISBN 978-9943-4443-7-9

© Ўткир ҲОШИМОВ, 2014
© «DAVR PRESS» НМУ, 2014

ҲИКОЯЛАР

ОҚ БУЛУТ, ОППОҚ БУЛУТ

Бадиий асар ҳам тирик инсон каби тугилади. Унинг ҳам қисмати бўлади... Бу ҳикоянинг тарихи қизиқ. У бундан салкам қирқ йил аввал ёзилган. Аммо кейинчалик эълон қилинган китобларга киритилмаган. Сабаби шуки, кўп ўтмай яратилган «Икки эшик ораси» романида ҳам шунга ўхшаш тасвир бор: икки йигитчанинг жонини гаровга қўйиб сувга калла ташлаши манзараси. Ёзувчи ўзини ўзи такрорлашга ҳаққи йўқ. Лекин бу ҳикоядаги «ечим», хулоса бутунлай бошқача. Асар бутунги китобхонни ҳам ҳаяжонга солиши, ҳаёт ва муҳаббат деган сеҳрли нарса ҳақида ўйлашга ундашига умид қиламан.

Муаллиф

Самолёт ёмғирдан қорайиб ётган бетон йўлқадан шиддат билан югургилаб борди-да, бирдан муаллақ тўхтаб қолгандек бўлди. Ёмғир томчилари мутгасил чизиқ тортаётган иллюминатор ойнасидан ташқарига қарадим. Самолёт қиялаб учиб борар, ердаги улкан резервуарлар, аэропортнинг йўлаклари липиллаб ортда қолар, олисда эса қорайиб турган ўрмон кўзга ташланар эди.

Зум ўтмай атрофни қуюқ туман ўраб олгандек бўлди. Бунақа пайтда самолёт силкиनावериб одамни безор қилади. Ўзимни чалгитиш учун боя аэропортда олган газетани яна кўздан кечира бошладим. Аммо уни ўша ернинг ўзидаёқ ўқиб бўлгандим. Шунинг

учун ҳафсаласизлик билан суйанчиққа бошимни қўйиб, кўзимни юмдим. Билмадим, қанча фурсат ўтди, бир маҳал ёнбош томондан аёл кишининг овози келди:

– Газетангизни кўриб берсам майлими?

Ёнимга келиб ўтирган аёлга эътибор бермаган эканман. Бурилиб қарадим. Қарадим, эсанкираб қолдим.

– Дилафрўзмисиз? Нима қилиб юрибсиз бу ерда?

У қуралай кўзларини сузиб, қандайдир босиқ, аммо ўктам овозда кулди.

– Нима, самолётда сиздан бошқа одам учмаслиги керакми?

– Йўғ-э, мен... шунчаки, сизни бунақа вазиятда учратаман деб ҳеч ўйламагандим.

Дилафрўз тагин ўша, ўзининг гўзаллигини биладиган аёлларга хос босиқ, хиёл эрқароқ овозда кулиб қўйди.

– Дуруст, танидингиз... Мен қариб қолган бўлсам керак, деб қўрқувдим... – у бир зум ўйга толдида, яна кулимсиради. – Кўришмаганимизга ҳам ун саккиз йил бўпти.

Мен унга энди яқиндан, синчиклаб қарадим. Дилафрўз чиндан ҳам анча ўзгарган, тўлишиб, қандайдир виқорли аёлларга ўхшаб қолганди. Фақат кўзлари, кулганида ич-ичидан ёниб кетадиган қуралай кўзлари, ўзининг малоҳатига ишонган аёлларга хос хотиржам кулгиси ўша-ўша эди. Ҳозир унга шуни айтишим кераклигини билардим. Аммо оғзимдан бошқа гап чиқиб кетди:

– Мен сизни тушимда кўриб тураман. Ҳалиям...

Ҳа, мен уни ҳануз тушларимда кўриб туришим рост эди. Мен Дилафрўзни ҳар гал бир хил туш кўраман. У оппоқ кўйлақда бирдан пайдо бўлиб қолади. Қуралай кўзларида ўт ёниб, алланималарни гапиради, кулади... Кейин тўсатдан ғойиб бўлади.

Ушанда, ўнинчи синфда ўқиб юрганимизда у кунора тушимга кириб чиқарди. Сочлари чиройли турмакланган, оппоқ кўйлақда, кўзларида табассум.. Бутун мактабда энг чиройли қиз шу — Дилафрўз эди. У бошқа мактабдан ўтган «янги» қиз бўлгани учунми, бир-бирини сенсираб гаплашадиган синфдошларнинг ҳаммаси уни сизлаб чақиради. Дилафрўз дарснинг биринчи кунини оппоқ кўйлақ кийиб, эшикдан кириб келганидаёқ уни севиб қолдим. Кечалари уйқуга кетиш олдидан Худодан ёлғиз бир нарсани тилар эдим. Уни туш кўрсам, тушимда ақалли бир марта қўлидан тутсам... Эрталаб дарсга борганда, ўзини кўрганда эса ундан қочишга уринар, худди аразлаган одамдек узоқроқдан ўтишга ҳаракат қилардим. Назаримда, Дилафрўз осмон-фалақдан, оппоқ булутлар орасида сузиб юрган афсонавий малакка ўхшар, унга гапириш, тикилиб қараш гуноҳ эди мен учун.

Очигини айтганда, синфимиздаги болаларнинг кўпи ошиқ эди унга.

Ҳатто Абжал деган «атаман»имиз ҳам Дилафрўзнинг шарпасини сезиши билан мулозим тортиб қоларди. Асли исми Абдужалил бўлса ҳам феъли ёмонлигидан Абжал деб лақаб олган бу бола қўпол, тўнкамизож эди. Аммо бутун синф ундан ҳайиқар, алақандай безорилар тўдасига қўшилиб юришини билардик. Абжал билан фақат битта бола — тулкидек устомон Умар ошначилик қилар, иккови доим бирга юришар, шунинг учун болалар унга «Дум» деб лақаб қўйишган эди.

Муҳаббат одамни чалғитади, дейишади. Ишонмайман. Муҳаббат одамга мислсиз куч-қудрат бағишлар экан. Ўша йили шу қадар яхши ўқий бошладимки, авваллари уч олса ҳам куюнмайдиган, беш олса ҳам суюнмайдиган мендек бепарвонинг

бунчалик билагон бўлиб қолганига ўқитувчилар ҳам, уйда акаларим ҳам ҳайрон эди. Мен бўлсам, дарсда қойилмақом қилиб жавоб бераётганимда беш олишни эмас, Дилафўзни қойил қолдиришни уйлардим.

Битириш имтиҳонлари чўзилгандан чўзилиб, ҳаммамизнинг силламизни қуритиб юборди. Болалар мияси ачиб кетганидан нолир, бу азоблардан тезроқ қутулишни тилар, мен бўлсам, имтиҳонлар янаям чўзилишини ич-ичимдан орзу қилардим. Мактабни битирсак, Дилафруз билан бир умр видолашадигандек...

Эсимда, ўша куни кимё фани имтиҳонидан бир кун аввал йиғилдик. Негадир ўқитувчимиз келмади. Купчилик тарқалиб кетди. Саратон иссиғидан қизиб кетган, бўр иси анқиб турган синфда ун чоғли бола қолдик.

– Яқинда имтиҳонлар тамом! – деди болалардан бири орзумандлик билан. – Кейин ҳаммамиз ҳар қаёққа «ҳушг!»

Парта устига миниб ўтирган Абжал дуриллаб кулди.

– Биз қаёққа кетсак ҳам Дилафрузни обкетамиз! – бу гапни у шунчалик беписандлик билан айтдики, ўрнимдан сакраб туриб кетдим.

– Нима-а? – дедим чўзиб. – Сен...

«Олиб кетасанми?» дейишга тилим бормади. Олиб кетиш у ёқда турсин, Дилафруз мана шу Абжалнинг ёнига келишини тасаввур қилишнинг ўзи даҳшат эди мен учун.

Абжал боягидан ҳам беписандроқ оҳангда кулди.

– Ие, сен нега жирилайсан? Эшитиб қуй! Мен Дилафрузхонни...

У ёғи қандоқ бўлганини билмайман. Бир маҳал иккаламиз полда думалашиб айлана бошладик. Абжал сочимдан чангалаб туриб бошимни уч-тўрт

ерга урган эди, кўз ўнгим қоронгилашди-ю, ҳеч нима кўринмай қолди. Ўзимга келганимда Низом деган уртоғим суяб ўтирарди. Амаллаб ўрнимдач турдим. Оғзим негадир шуртанг эди. Кафтим билан артган эдим, қулим қон бўлди. Абжал йўл-йўл кўйлагининг йиртилган ёқасини гижимлаганича кимёвий формулалар ёзилган тахта олдида турар, ҳансираб нафас оларди.

– Агар яна битта гапирсанг, ё сен ўласан, ё мен! – бу гапни шу қадар ишонч билан айтдимки, атрофни ўраб турган болаларнинг нафаси ичига тушиб кетди.

– Унақа бўлса бир ёқлик қилиш керак бу масалани, – боядан бери охириги партада ўтирган «Дум» секин-секин юриб яқин келди. Қувлик билан ҳаммага бир-бир қараб чиқди-да, елкасини учуриб давом этди: – Дилафрўзни Абжал яхши кўришидан хабарим бор эди. Энди Эргаш ёндан чиққан ёнқозиқ бўлиб қолди. У менга имо қилди: – Йигитчасига бирон чора топиш керак энди.

Низом ранги ўчиб, унинг олдига бостириб борди.

– Гапни айлантирма, «Дум»! Нима демоқчисан?

– Бирон нарсадан гаров уйнашсин, ора очиқ бўлади-қўяди!

– Масалан?

– Масалан... – «Дум» мушкул муаммо қаршисида қолгандек пешанасини тириштирди. – Масалан, Бўрижарга калла ташлашдан. Ким омон чиқса...

– Думингни ликилатма, «Дум»! – Низом нафрат билан ундан юзини ўтирди. – Эргаш яхши сузолмаслигини билиб, жўрттага айтяпсан.

Мен кафтим билан оғзимни артганча уларнинг баҳсини бепарво эшитиб турардим. Гўё бу гапларнинг менга мутлақо алоқаси йўқдек. Фақат «Бўрижар!» дейишганида бултур бир синфдо-шимиз темир йўл купригидан калла ташлаб, сувдан чиқмагани

эсимга тушди. Унинг жасадини бир ҳафтадан кейин аллақайси тугондан топиб келишган эди.

– Хуш, нима бўпти? Гаровни эркак киши ўйнайди, – «Дум» ҳар эҳтимолга қарши Абжалнинг яқинроғига бориб, овозини баландлатди. – Йигит деган дуппи тор келганида «вийт» деб қочмайди.

Секин ўрнимдан турдим.

– Кетдик.

Низомнинг ранги қув учиб кетди.

– Жиннимисан! Вей, аҳмоқ бўлдингми?

– Ҳозирмас, – деди Абжал ҳамон кўйлагининг йиртигини гижимларкан. – Эртага соат унда, куприк устида.

«Дум» қули билан Низомга имо қилди:

– Низом сенинг секундантинг бўлади. Мен Абжалга секундантлик қиламан.

Уша оқшом ярим кечагача хаёлан Дилафруз билан гаплашиб ётдим. Қани энди бир марта кўрсам, охирги марта кўриб қолсам... Йўқ, у олисда эди. Оқ, оппоқ булуғлар устида эди. Аксига олиб, уша куни ақалли тушимга ҳам кирмади.

Эрталаб карахт бўлиб уйғондим. Бошим лўқиллаб оғрир, негадир худди йиглаган одамдек кўзим ачишарди.

Кучага чиқсам, дарвоза олдида Низом турибди.

– Борма! – деди қўл силтаб. – Биласан-ку, Абжал бандит! Тегирмонга тушса бутун чиқади. Нима, жонингдан тўйдингми?

Кўнглимнинг бир чеккасида Низом тўғри айтаётганини билиб турардим. Аммо ўзим ҳам тушуниб етмаган қандайдир қайсар туйғу нуқул олга итарарди. Қайтага яхши эмасми? Сен ўлиб кетасан, Дилафруз ҳаммасини эшитиб, зор-зор йиглайди... Сени севмаганига, қадрингга етмаганига пушаймон бўлади. Абжалдан бир умр нафратланиб юради.

– Менга қара, Низом, – дедим совуққонлик билан. – Қўрқаётган бўлсанг бормаи қўя қол, менга секундантнинг кераги йўқ.

Низом бора-боргунча мени ҳам, Абжални ҳам, «ҳамма галвани бошлаган» уша «Дум»ни ҳам сўкиб борди. Менга бу гаплар таъсир қилмас, хаёлим бошқа ёқда эди. Дилафруз қаёқдайкин ҳозир? Нима қилаётганикин?

Кўприк устига етиб келганимизда ҳеч ким йўқ эди. Кун эрталабдан қизиб кетган. Ялтираб ётган темир йўл изиданми, қорамойга беланган шпалларданми, чучмал ҳид анқиб, нафасни олгудек бўларди. Кўприк четига ўрнатилган лиқилдоқ панжарага суяниб пастга қарадим. Юқорида ёйилиб оқаётган сув шу ерга — темир йўл остига келганида кескин тораяр, икки чети бетонлаб қўйилган ўзандан шиддат билан оқиб ўтиб, нариги томондан отилиб чиқиб кетар эди. Шунинг учун бўлса керак, юқоридан сарғайиб келаётган сув нариги томондан кўпикланиб, оппоқ оқариб чиқарди. Жарнинг у юзида сап-сариқ қамишзор кўзга ташланар, янаям нарироқда ботқоқлик қорайиб кўринарди. Терак бўйи пастликда аждардек вишиллаётган Бўрижарга қарашим билан юрагим орқага тортиб кетди.

– Қалай, юрагинг пўкиллаб қолмадими?

Дўриллаган овоз эгасини таниб, бурилиб қарадим. Абжал бир қўлида «портвейн» шишаси, бир қўлини белига тираганча кинояли илжайиб турарди. Нарироқда эса Низом билан «Дум» юзма-юз туришар, Низом қўлини пахса қилиб, жаҳл билан алланималарни тушунтирар эди.

– Кетар жафосида отиб оласанми? – Абжал шундай деди-ю, шишани чаққон очди. Боши устида баланд кўтарганча қултиллаиб ича бошлади. У ҳар ютинганида дў рдоқ лабининг икки четидан қипқизил вино сизиб тушар, кўйлагининг ёқасидан

тошиб, пастга оқар эди. Турқи кўзимга шу қадар жирканч кўриниб кетдики, ижирганиб юзимни ўгирдим.

Дилафрузни шунга топшириб қўяманми? Шунга-я! Ундан кўра бир марта эмас, ун марта чуққаним яхши эмасми? Абжал винони ичиб бўлди-да, кафтининг орқаси билан лабини артди. Шишани улоқтириб юборди. Шиша темир йўл четидаги қиррадор тошлар устига тушиб, чил-чил синди.

– Қани, ташла тангани! – Абжал «Дум»га қараб қичқирди. – Ташла, толеимизни синаб кўрайлик!

«Дум» дарров жилпанглаб етиб келди.

– Мана бу 20 тийинлик, – деди қўлидаги тангани кўз-кўз қилиб. – Қаёғини танлайсан?

Абжал кайфдан қизарган кўзларини сузиб қўл силкитди.

– Менга бари бир.

– Сен-чи?

– Менгаям!

– Бўлмаса бундай...

Узоқдан эшитилган гудок товуши «Дум»нинг гапини бўлди.

– Шошма, поезд ўтиб кетсин! – деди у билагонлик билан. – Ҳаммаси қоидаси билан бўлиши керак... Эркакчасига...

Шиддат билан кслаётган тепловоз яқинлашиб қолганда яна бир сигнал берди-да, вагонларни судраганча гулдураб ўтиб кетди. Йўл четидаги мазут сачраган, қовжираб қолган ўтлар силкиниб-силкиниб тагин қаддини ростлади. Зум ўтмай пастда яна Бўрижарнинг гувуллаши эшитила бошлади.

– Гап бундоқ, 20 тийин деб ёзилган томони тушса, Эргаш биринчи бўлиб калла ташлайди. Орқаси тушса — Абжал. – «Дум» шундай деди-да, тангани чириллатиб осмонга отди.

– Мана, Низом, сен ҳам кўр! – «Дум» шпалга тушган танга устига энгашди. – Қарасанг-чи!

Низом икки темир йўлнинг қоқ ўртасида карахт бўлиб турар, чамаси, бу гаровнинг шунчаки ўйин эмаслигига ҳалиям ишонмас эди. Мен бўлсам алақачон ҳукм қилинган одамдек хотиржам эдим.

– Мана, ўзинг кўр! – деди «Дум» негадир қувониб. – «Чув» тушди. Биринчи бўлиб Эргаш ташлайди.

– Бекор айтибсанлар! – Низом жон ҳолатда бақириб юборди. – Сенлар Эргашни ўлдирмоқчисан!

Мен қизиб ётган рельсга ўтирдим-да, индамай туфлимнинг боғичини еча бошладим. Пайпогимни ечаётганимда негадир Низом ҳам, у билан гижиллашаётган «Дум» ҳам жимиб қолишди. Туфлимни бир чеккага қўйиб, ўтирган жойимда бурилиб қарадим, беҳуш одамдек анграйиб қолдим. Ўн қадамча нарида Дилафрўз турарди. Худди ўша — тушларимда кўргандек оппоқ кўйлак кийган, сочлари чиройли турмакланган Дилафрўз турарди. У оқ туфлиси билан шпалларни битта-битта босиб яқин кела бошлади. Нима бу? Оппоқ булутларнинг менга қилган сўнгги саховатими?

– Тинчликми? – деди у яқин келиб.

– Тинчлик, – «Дум» ноқулай илжайди. – Чўмилмоқчимиз.

Дилафрўз менга ўтирилди.

– Эргаш, сиз ҳам чўмилмоқчимисиз?

Мен шундагина ўзимга келдим. Унинг рўпарасида яланг оёқ, бемаъни алпозда ўтирганим учун мулзам бўлиб, секин ўрнимдан турдим.

– Шунақа, – дедим иложи бориचा совуққон оҳангда, – чўмилмоқчиман.

Дилафрўз кескин Абжалга бурилди.

– Нима, мен кўчада тушиб ётган чақаманми, орқамдан гаров ўйнайсизлар?!

Дилафруз Абжалга гапирди-ю, менинг ичим музлаб кетди. Унинг бу қадар шиддатли оҳангда гапирганини ҳеч эшитмаган эдим. Кўзимни қаёққа яширишни билолмай қолдим.

– Ким етказди? – Абжал лабини бир чеккаси билан илжайди. – Ҳеч ким сизни чақиргани йўқ-ку!

Абжалнинг Дилафрузга киноя қилиши вужудимни қақшатиб юборди.

– Менга қара, ўв! – дедим овозим титраб. – Гапни купайтирма. Бошладик!

Абжал оёғини рельс устига қўйганича туфлисининг богичини еча бошлади. Шу пайт ҳеч кутилмаган воқеа бўлди. Дилафруз «Дум» билан Низомнинг орасидан ўтди-да, Абжалнинг елкасига қўлини қўйди.

– Кулоқ солинг.

Абжал бошини кўтарди.

– Хуш?

– Мен... – Дилафруз Абжалнинг бошига хиёл эгилди. Кўзларида алақандай ўт ёниб турарди: – Мен сизни яхши кўраман. Шунини билмоқчимидингиз?

Кулоқларим шангилаб, кўз ўнгим қолқоронги бўлиб кетди. Гира-шира туманлик орасида Абжалнинг бир зум анграйиб қолганини, кейин қадини ростлаганини кўрдим. Юрагим гурсилаб ураётганини, оёқларимдан мадор кетиб бораётганини сезиб турардим.

Зум ўтмай қиррадор тошлар устига чўккалаб қолдим. Кечалари тушимга кириб чиқадиган Дилафруз шуми? Хаёлимда булутлар орасида сузиб юрадиган Дилафруз шуми? Ҳозиргина осмонда учиб юрган Дилафруз бирдан ерга тушди. Йўқ, ердан ҳам пастроққа тушиб кетди... Ана, у кетяпти.

Абжалнинг, ҳамма ёмон кўрадиган, ҳамма жирканадиган Абжалнинг қўлидан тутиб кетяпти!

Бундан чиқди, Абжал кеча бекорга гапирмаган, бундан чиқди илгариям...

Абжал унинг оппоқ билагидан тутиб борар, у эса тасмадек рельс устидан дорбозларга ўхшаб эҳтиёткорлик билан мувозанат сақлаб юриб кетар эди. Гуё бир умр шундай юрадигандек. Гуё Абжал бир зум қўлини қўйиб юборса, йиқилиб кетадигандек. Бир неча қадам юришгандан кейин у орқасига бурилиб қаради. Кейин яна... Мен юзимни чирт ўгирдим, бошимни чангаллаб қолдим.

Анчадан кейин ҳушим ўзимга келди. Рўпарамда Низом турарди. У афтимга тикилиб турди-да, қандайдир қуруқ оҳангда сўради:

– Қалай, ўлишингга арзирканми?

– Сенга нима! – дедим жиннилардек бақириб. – Сенинг нима ишинг бор? Йўқол, тошингни тер!

Эртасига кимё имтиҳонидан уч олдим. Чиқсам, мактаб дарвозаси олдида япроқларини чанг босган олча тагида Дилафрўз илжайиб турибди. Кўзимга шу қадар хунук кўриниб кетдики, юзимни тескари ўгирдим. Шитоб билан ўтиб кетаётган эдим, чақирди:

– Эргаш...

– Нима! – дедим бақириб. – Абжал камлик қилиб қолдими? Бирпас сабр қилсанг чиқади! – Шундай дедиму, югуриб кетдим.

Кейин... ҳаммаси тамом бўлди. Мактаб ҳам. Муҳаббат ҳам... Тошкентдек шаҳри азимда институтга киришга кўзим етмасди. Омадим чопдим, яхши тайёргарлик кўрдимми, ҳар қалай Темир йўл транспорти инженерлари институтига кирдим. Ора-чора Низомдан хат келиб турарди. Икки марта Дилафрўз сени сўради, адресингни берайми, деган мазмунда ҳам ёзди. Кўнглимда қувончга ўхшаш бир нима йилт этгандек бўлди-ю, ўша заҳоти сўнди. Унинг

Абжал билан етаклашиб кетаётгани, мен бўлсам аҳмоқона бир алпозда темир йўл четида анграйиб ўтирганим кўз ўнгимга келиб, «аравасини тортсин» деган мазмунда жавоб ёзиб юбордим. Шунда ҳам ҳар гал уни эсласам, юрагимнинг бир чети жиз этиб қўярди... Бора-бора жизилламайдиган бўлди... Тўртинчи курсни битирган йилим уйландим. Шунда ҳам қачондир кўнгил қўйган кишингни унутиш огир бўларкан, унинг қисматига бефарқ қарай олмас экансан. Дилафрўз Андижон тиббиёт институтида ўқиётганидан хабарим бор эди. Ўша йили у ҳам турмушга чиққанини эшитдим. Йўқ, юрагимда рашк ёки изтироб эмас, ўкинчга ўхшашроқ бир нарса уйғонди. Уйғонди-ю, сўнди. Фақат бир нарсага ҳайрон қолдим. Дилафрўз Абжалга эмас, бошқа йигитга турмушга чиқибди...

Кейин булар ҳам унутилди. Фақат онда-сонда тушларимга оппоқ кўйлак кийган Дилафрўз кирадиган бўлди.

Ўн саккиз йил оз муддат эмас. Дилафрўз чиндан ҳам ўзгарган, аммо ўктам кулгиси, қуралай кўзларининг киборона боқиши ўша-ўша эди.

– Мен сизни тушимда кўриб тураман, – деб такрорладим унинг кўзига тикилиб.

– Йўғ-э! – Дилафрўз кўзларидан ўт чақнаб кулди. – Наҳотки?

– Бу гапни сизга ёқиш учун айтаётганим йўқ. Бор гап шу.

– Қаранг-а, мен шунча ҳаракат қилсам ҳам сиз сира тушимга кирмайсиз.

Бу гапни у ярим ҳазил билан айтди. Бироқ менинг кўз ўнгимда яна ўша совуқ манзара жонланди. Унинг Абжал билан етаклашиб кетгани-ю, мен аянчли қиёфада термилиб қолганим. Ҳарчанд ўзимни тутишга уринсам ҳам бундай паллада айтиш мумкин бўлмаган энг аҳмоқона гап оғзимдан чиқиб кетди:

– Абжални ҳеч кўрасизми?

У ярқ этиб қаради.

– Кимни-и-и? – деди чўзиб

Кулдим.

– Абжални-да! Эсингиздан чиқдимми?

Дилафруз кўзимга узоқ, синовчан тикилиб турди-да негадир истехзоли кулди.

– Бошимга урамани уни?! – деди қошини чи-мириб.

Эсанкираб қолдим.

– Ахир ўшанда...

Дилафрузнинг кўзларига сезилар-сезилмас изти-роб шарпаси соя солиб ўтгандек бўлди. Бироқ зум ўтмай кулимсираб сўради:

– Докторлик ишингиз битиб қолдимми?

– Сиз... сиз қаёқдан биласиз? – дедим баттар ҳайратланиб.

– Мен шунақа билагонман! – унинг гап оҳан-гида яширин истехзо бор эди. – Ҳаммасини би-ламан! Қачон номзодлик диссертациясини ёқлаган-нингизни, Гули билан тўйингиз ўн тўртинчи июнь, шанба куни бўлганини. Тўнгич ўглингиз май ойида тутилганини... Хотинингиз ҳамшира бўлиб ишлашини... Айтаверайми? У кулди. Аммо бу сафар кулгусида ўктамлик йўқ эди. Буни ўзи ҳам сизди шекилли, юзини ўгириб, бошини қуйи солди...

Вужудим бирдан бўм-бўш бўлиб қолди. Самолёт ҳамон гувиллаб учиб борар, назаримда менинг қалбимда ҳам аланима гувиллаб жунбишга келган эди...

Нимага у сенинг ҳаётингни миридан-сиригача билади? Илмий ишингням, қачон уйланганингням... Нимага? Нега у Абжалнинг номини эшитганда ижир-ганди? Демак, Абжалдан нафратланар экан-да?!

Хуш, ушанда кўприк устида ўзингни аянчли қиёфада қолиб кетганингни ўйлайсан-у, нега Дилафрўзни ўйламайсан? Ушанда Дилафрўз учун, мактабнинг энг гўзал, энг мағрур қизи учун ўзи ёмон кўрган, ўзи жирканадиган одам билан қўл ушлашиб кетиш осон бўлмагандир? Ким учун қилди бу ишни? Шошма... Ушанда рельс устида амаллаб мувозанат сақлаб кетаётганида нима учун орқасига қайта-қайта термилиб қаради? Балки ўшанда унинг кўзларида инграган изтиробини пайқамай қолгандирсан? Балки эртасига мактаб дарвозаси олдида сени кутиб турганида ҳаммасини тушунтироқчи бўлгандир? Сен бўлсанг, уни ҳақорат қилиб жўнаб қолгансан. У шундай сени кечирган. Бўлмаса, нима учун Низомдан қайта-қайта суриштирди сени? Нимага сен билан учрашишни тилади? Нимага? Нимага хотинингдан тортиб болангнинг туғилган кунигача билади? Нимага? Нимага?

Бир-биридан аччиқ, бир-биридан армонли саволлар кетма-кет ёпирилиб келар, самолёт моторининг гувиллаши, миямда чарх ураётган саволлар ҳаммаси аралаш-қуралаш бўлиб вужудимни ларзага солар, Дилафрўз бўлса ҳамон нарёққа қараб ўтирар эди. Мен унинг юзидаги ифодани аниқ кўрмасдим. Аммо кўрмасам ҳам ўзимнинг беписандлигим туфайли, ўзимнинг бефаҳмлигим туфайли шунча пайтдан буён пайқамай келган туйғуларни энди аниқ сезиб турардим. Фақат... фақат энди кеч бўлганди. Ажаб, сендек «олим», сендек «зукко» эркакнинг бир аёл қалбини тушуниши учун ўн саккиз йил керак бўлибди! Ушандаям тасодифан, тўсатдан... Демак, шунча йиллардан бери бежиз тушларингга кирмаган экан-да?!

Сен бўлса...Сен галварс бўлса...

Дилафруз ҳамон бошини қуйи солиб, нарёққа қараб ўтирар, назаримда у яна ўша оқ, оппоқ булутлар орасида учиб юрадиган малакка айланиб қолганди...

ТАСОДИФ

*Тасодиф ҳақиқатнинг
акс садосидир.
К. Станиславский*

Мажлисида Очилни роса «дўппослашди». Уларнинг корхонасидан чиқаётган эшик-ромлар икки тийинга қиммат эмиш. Яқинда тафтиш комиссияси назоратчилари шуни аниқлабди. Очил Худойқулов муҳандис бўлатуриб шунақа аҳволга бармоқ орасидан қараётган эмиш. Бунақа тепса тебранмас бошлиқни кундузи чироқ ёқиб топиб бўлмас эмиш.

Йиғилиш охирида Очил сўз олди:

– Эшиклар икки пулга қимматлигини ўзим ҳам биламан, – деди босиқ оҳангда гапиришга уриниб. – Тахта қуритадиган жиҳозлар йиғирма йил аввал ишга тушган. Ўшандан бери ишлаб чиқариш ҳажми ўн марта ошди. Қуритиш жиҳозлари ҳамон ўша-ўша, алмисоқдан қолган. Уларни янгилаш учун катта маблағ керак! Уни мен чўнтагимдан олмайман!

Юқорида ўтирган ҳайъат раиси — жингалак соч йигит луқма ташлади:

– Менга қаранг, Худойқулов, ростини айтинг, ўзингиз шунақа сифатсиз эшик-ромни уйингизга ишлатармидингиз?

Очил энди оғиз жуфтлаган эди, жингалак соч вакил гапиртирмади.

– Курдингизми, ўзингизга раво кўрмаган нарсани бошқаларга раво кўряпсиз.

Мажлисдан Очилнинг таъби тирриқ бўлиб чиқди. Карнайгуллар очилиб ётган доирасимон гулзорни четлаб ўтди-да, ёнига сурилиб очиладиган темир дарвоза олдига келди. Энди қоровулхонадан ўтиб кетмоқчи эди, орқадан овоз келди:

– Майлисларингам жа чўзилди-да, Очилбой!

Очил бурилиб қаради-ю, ўзи томон лўмбиллаб келаётган бош дурадгор Ҳайдар акани кўрди. Уни кўриши билан бугун ошга бориши кераклиги, толзордаги чойхонага ош буюриб қўйишганини эслади. Цехдагилар Ҳайдар семиз деб чақирадиган, улфат деса жонини берадиган мана шу киши ҳар маош олишганда пул йигиб, ош ташкил қилар эди.

– Кетдикми? – деди у иссиқдан терлаб кетган йўгон бўйинини каттакон, кир рўмолчаси билан артаркан. – Болалар кутиб қолди, соат еттига деганмиз.

Очил темир дарвоза тепасидаги думалоқ соатга қараб қўйди: еттидан ўн дақиқа ўтибди.

– Энди менга узр, – деди чайналиб.

– Ҳа, энди испарапка ёзиб берармиз...

Очил Ҳайдар аканинг «хотинингдан қурқасанми» деган маънода гапирганини билиб, гаши келди.

– Иш чиқиб қолди, – деди қовоғини солиб. Ҳайдар аканинг жавобини ҳам кутмай, дарвозахонадан тез ўтди-да, троллейбус бекатига йўл олди.

Аксига олиб, троллейбус ҳам тиқилиб келди. Очил амаллаб чиқиб олди-да, ўртароққа сурилди. Иссиқ кунда тиқилинчада юришдан ортиқ азоб йўқ. Бир зумда бўғилиб кетди. Аллақайси муъолишда троллейбуснинг ёйи чиқиб кетди-ю, қалқиб тўхтади. Ҳамма бир-бирига урилди. Очил олдида турган хотинни қаттиқроқ туртиб юборди шекилли, хотин нафрат билан вишиллади:

– Кўзингга қарасанг ўласанми, ҳукиздай йигит!

Очил мингиллаб кечирим сўради. Анчадан кейин троллейбус яна силкиниб йўлга тушди. Яна уша тиқилинч азоби бошланди.

У бекатга келиб тушганида сув бўлиб кетганди. Кўйлагининг ёқасини ечиб, елпинди. Юраги санчди. «Зиёни йўқ, – деб ўйлади у уйи томон юраркан, – ҳозир муздай душга тушсам ўтиб кетади». Узоқдан Лолани кўриб қадамини тезлатди. Хотини йулак олдида қўшни аёллар билан гаплашиб турар, енгил гулдор халат кийиб олган, бошини ювган бўлса керак, сочи елкасига тушиб ёйилиб ётарди. «Нега шу аҳволда кўчага чиқибди?», деб ўйлади Очил яқин келиб.

Очилга кўзи тушиб, Лола гапидан тўхтади.

– Умид қани? – сўради Очил зинадан чиқиб борар экан. У талпинчоқ бўлиб қолган ўгилчасини бир кундаёқ соғиниб қолар, ишдан келиши билан уни кўтариб ўйнатар, шу билан бутун ҳордиғи чиқиб кетарди.

– Ухлаб ётибди, – деди Лола қовогини солиб. Негадир бирдан унинг руҳи тушиб кетди. – Ойлик олдингизми? – сўради у эшикни очиб киришлари билан.

Очил индамасдан бугун олган маошини узатди. Лола пулларни худди вазнини ўлчаб кўрмоқчи бўлгандек бир зум кафтида ушлаб турди-да, зарда билан столга улоқтирди.

– Савил! Шуюм пулми? – Майда-йирик аралаш пуллар дастурхон устида сирпаниб ҳар ёққа сочилди. – Номингиз улуғ, супрангиз қуруқ!

– Хўш, мен нима қилай? – деди Очил бўғилиб.

– Мен-чи, мен нима қилай? – Лола кескин бурилиб қаради. – Мен ҳам одамман, мен ҳам аёлман! Бошқаларга ўхшаб яшагим келади! Моднийроқ костюмчик кийгим келади!

– Тагин қанақа «костюмчик?»

– Айтганим билан қўлингиздан нима келарди! – Лола «сенга гапирдим нима-ю, гапирмадим нима» дегандек кескин бурилиб, нариги хонага кириб кетди.

Очил уф тортди. Бу қандоқ гап? Қачон кийимга тўяди бу хотин! Шунча латта-путтаси бўла туриб, яна хархаша қилиб ўтирибди. Ҳар гал ойлик олган куни уйда тўполон бошланади. Лола унинг маош олиб келишини кутмасдан бирон нарса олиб қўйган бўлади.

Очил наридан-бери қўлини ювиб чиқди-да, бориб стол олдига ўтирди. Стол устида бояги пуллар ҳамон сочилиб ётарди. Очил пулларни йигди, тахлади, четга суриб қўйди. У бугун мажлисга тайёрланиб тушлик ҳам қилолмаган, пешинда иккита парамач еб олган эди. Ҳозир қаттиқ толиққанини, қорни очганини сезди.

– Овқатингни олиб кел, – деди бўғиқ овоз билан.

Ичкаридан Лоланинг асабий товуши эшитилди:

– Қозонда турибди, ўзингиз сузиб ола қолинг.

– Қанақа овқат? – деди Очил ўрнидан туриб.

– Нон қовурдоқ.

Очилнинг қони қайнаб кетди.

– Бу қанақа гап! – деди бақириб. – Бир кун нон қовурдоқ, бир кун макарон қовурдоқ! Дурустроқ овқат қилиш ҳам қўлингдан келадими-йўқми?

Лола худди шуни кутиб тургандек югуриб унинг олдига чиқди. У сочини ҳамон турмакламаган, елкаси билан битта бўлиб ёйилиб ётарди.

– Аввал буёғини қойил қилиб қўйинг! – деди ўйиб оладиган оҳангда. – Қайси қоплаб тираб қўйган нарсангизга овқат пиширай? Одам фақат ейиш учун яшамайди! Унинг чиройли лаблари бурилиб, овози титраб кетди: – Дунёга келиб нима кўрдим? Одамларни эри бриллиантга белаб қўйибди! Туғилган

кунида шубалар совға қияпти. Хумайрадан нима кам?

– Хумайрадан сенинг каминг йўқ. – Очил ҳазил билан қутулмоқчи бўлди. – Фақат унинг эри билан менинг фарқим бор. Унинг эри чайқовчи.

– Чайқовчимас, тадбиркор! – деди Лола унинг гапини бўлиб.

– Нима фарқи бор, – Очил тагин ҳазилга олди. – Аввал чайқовчи эди, энди «тадбиркор» бўлиб олди.

– Чайқовчими, тадбиркорми, баломи-баттарми, хотинини қўғирчоқдек ясатиб қўйибдимми, бўпти-да! – энди Лоланинг овозида ранжиш эмас, ғазаб бор эди. – Бировни маломат қилишдан олдин ўзингизни эплаб олинг, «бойвачча»!

– Қани айт, – деди Очил бўғилиб. – Нима қилай? Ўғирлик қилайми, бозорга чиқиб мардикорлик қилайми?

– Қилинг! – Лола киприкларини пирпиратиб чақчайди. – Қилинг, кучингиз етса! Сизнинг бир ойлик маошингизни мардикор бир кунда топади. Сизники йўлкирангиз билан «обедингиз»дан ортмайди!

Лола яхши мерганлардек эрининг юрагига найза санчишга уста эди. Ҳозир ҳам мулжалга беҳато урди. Очилнинг бошига қон гупилаб урилди. Тегиб олгунча йўлига кўз тиккан, боғнинг қоронги бурчакларида унинг қошини силаб, «қошингиз бунча қуюқ», сочини сийпалаб, «сочингиз мунча қайсар» деб эркалаган қиз шумиди!

Очил шиддат билан бошини кўтарди. Мушти бир тугилди-ю, шайтонга ҳай берди. Имиллаб бориб телевизорни қўйди. Бугун футбол борлиги эсига тушиб, кўнглининг бир чеккасида таскинга ўхшаш туйғу пайдо бўлди. Ҳали экран ёришмасданоқ шарҳловчининг таниш, янгроқ овози эшитилди.

Очил қайтиб келиб стулга ўтирган эди, экранда яшил майдон, гувиллаб шовқин солаётган одамлар кўринди. Бугун халқаро ўйин бўлаётгани учун диктор, айниқса, тантанавор овозда гапирар, стадион ҳаяжонли шовқинга тўлган эди. Энди Очилнинг ишгаҳаси инига кириб кетганди. Шунинг учун стул суянчигига елкасини ташлади-да, бемалол томоша қила бошлади.

Лола бир эрига, бир телевизорга қараб қўйди-да, зипиллаб телевизор олдига борди. Тугмачани босиб, бошқа каналга олди. Қўлтиқ тагига сепилса, ҳидини йўқотадиган аллақандай «сеҳрли» дезодорант реклама қилинаётган экан.

– Мен футбол кўрмоқчиман, инсон! – деди Очил бақириб.

– Лаббай? – Лола истеҳзоли табассум ҳада этди.
– Мен реклама кўрмоқчиман. Қаранг, сизга тегишли дезодорант шекилли...

Очил яна бирпас турса хотинини бир бало қилиб қўйиши мумкинлигини билиб нариги уйга кириб кетди. Диванга ўзини ташлаганча шифтга тикилиб узоқ ётди. Бу қанақа турмуш, деб ўйлади гижиниб. На ишда ҳаловати бор, на уйда. Лола авваллари ҳам шунақамиди ёки бунақа одати кейин чиқдими, ҳалиям яхши билмайди. Беш-олти ой иноқ яшашди. Кейин майда-чўйда жанжаллар кўпая бошлади. У Лоланинг бунчалик латтапарастлигини билмаган экан. Тўғри, уйланмасдан илгари ҳам учрашувларга борганида Лола иложи борица ҳар сафар янги кийим кийиб келишга ҳаракат қиларди. Очил бунга чандон эътибор бермасди. Лоланинг бундай ясан-тусанлари ота-онасига қанчалик қимматга тушганини билмаган экан. Қизиқ, хотини шунақа нарсаларни топадики, уларни айтишга Очилнинг тили ҳам келишмайди. У Ҳайдар аканинг бояги гапини эслади. Асли ошга бора қолса буларкан. Шунча гап-сўз йўқ эди. «Ростданам хотиннинг измидан чиқмайдиган бупқопман, – деб

Уйлади у. — Жанжал чиқмай қўя қолсин деб тамом бўлдим...»

Очил яна бир нарсани эслади. Баҳорда мана шу Ҳайдар ака туристик йўлланма билан Ҳиндистонга борадиган бўлиб қолди. Ушанда Очил ярим ҳазил-ярим чин қилиб «Келинойимни ташлаб бир узингиз борсангиз хафа бўлмайдиларми», деганида Ҳайдар ака ҳайрон бўлган эди. «Нега хафа бўлсин, мен ўйнаб келсам, хурсанд бўлмайдимми?» деган эди.

«Шунақа хотинлар ҳам бор», деб уйлади Очил уф тортиб. Унинг юраги тагин санчди. Кейинги пайтларда тез-тез шунақа санчадиган буп қолди. У кўксини чангаллаганча, йўлакка чиқди. Чироқ учган. Лола негадир телевизорнинг шундоқ тагига ўрин солиб, Умидни кучоқлаганча ётиб олган эди. Очил эшикни оҳиста очиб зинага чиқди. Ундан кучага йўл олди. Қўшни уйларда чироқлар чарақлаб турар, боғча ўртасидаги айвонча олдида қўшиқўшнилар нарда ўйнаб ўтиришарди. Очил биров кўриб, сирини билиб қоладигандек шошилиб нари кетди. Кўчанинг нариги юзига ўтди. Бекат ёнидаги уйнинг биринчи қаватидан музика садоси эшитилиб турар, бир тўда ёш-яланглар рақс тушишарди. Очил беихтиёр бир зум қараб қолди. Йигит-қизлар бири-бирига яқинлашиб, узоқлашиб сакраб-сакраб рақс тушишарди. Бунақа рақсни Очил илгари ҳам кўрган, лекин унга ёқмаган эди. Ҳозир бўлса, негадир ёшларнинг ҳаракати жуда чиройли кўринди. Тўғрида, ёш бўлгандан кейин нима учун ўйнаб-кулмаслик керак, нима учун дам олмаслик керак? У элик қадамча юрган эди, кўчани тўлдириб келаётган бир тўда улфатлар унинг ёнидан ўтди. Мўйловли бири киши гармон чалар, кексаю ёш, эркак-аёл ҳаммаси бараварига ашула айтишар, уларнинг хушчақчақ қўшиғи тун сукунати чўка бошлаган кучага жон багишлаб, олисларга таралар эди.

«Одамлар мана бундоқ яшайди, — деб уйлади Очил маъюслик билан. — Шуларнинг ташвиши йўқмикин? Ўзига яраша каттами-кичикми гами йўқмикин? Арзимаган нарса деб бир-бирини еб қўйгудек бўлишмаса керак». Шунини уйлади-ю, Лола кўзига жуда хунук кўриниб кетди. Нима қилсин? Ажрашиб қўя қолсинми? Бу фикр унинг хаёлига энди келаётгани йўқ. Кейинги пайтларда хотини ҳадеб жанжаллашавериб жонидан тўйдириб юборганида, кўнглининг бир чеккасидан шу хаёллиқ этиб ўтар, аммо Умидни уйлаши билан ўзининг худбинлигидан нафратланиб кетарди. Ҳозир ҳам кўнглига келган хаёлни шошилиб қувди. «Йўқ, йўқ, номардлик бўлади!» Қизиқ, бояги ёшларнинг рақси, бояги хушчақчақ одамларнинг қушиги унинг кўнглидаги ғашликни ҳайдагандек бўлди. У анча энгил тортиб, уйига қайтиб кирди. Сервант устида турган қўл радиони олиб, олис-олислардан келаётган нафис, кўнглига яқин ҳинд куйи янгради. Очил бармоқларини чалкаштириб, боши тагига қўйганча шифтга тикилиб ётди.

Тўй қилмасларидан олдин икковлари тез-тез кинога тушишар, Лола айниқса, ҳинд фильмларини яхши кўрарди. Ҳозир Очил ўша самимий, эрка дамларни эслаб, хаёлан жилмайди. «Ўзинг ҳам майдакаш одам бўп қопсан, — деб уйлади ўзини сўкиб. — Ожиз одам айбни бошқалардан қидиради. Лоллага нима каромат кўрсатдинг ўзинг? Тўйни-ку амаллаб қарз-ҳавола қилиб ўтказдинг. Осмондаги ойни узиб бердингми, саёҳатга обчиқдингми? Ёш бўлганидан кейин чиройли кийингиси келади-да, нима қилсин!»

Бир оздан кейин нариги уйдан Умиднинг йиглагани эшитилди. Зум ўтмай эшик шиддат билан очилди-да, гира-ширада ич кўйлақдаги Лоланинг сочлари тўзғиган боши кўринди.

– Ўчиринг, анави мутил-мутилингизни! – деди бақириб.

Беихтиёр радиони ўчирди. Лола эшикни очиқ қолдириб нари кетди. Ўша ёқдан унинг асабий чинқиргани эшитилди:

– Ўчир овозингни, итвачча! Ҳозир деразадан улоқ-тириб юбораман. Ҳаммаларинг қушилиб қушмозор бўлларинг!

Очилнинг юраги яна санчди. Негадир ўтган умрини ўйлади. Очил болалигидаёқ отаси ўлиб кетган, ўнинчи синфга ўтганида онаси қазо қилган эди. Очил опасининг қўлида қолди. Аммо институтга кириши билан ҳеч кимга оғирлигини туширмаслик учун ўз аравасини ўзи тортишга ҳаракат қилди. Ёзги таътил пайтларида юк ташиди, қурилишга кириб ишлади. Пахтага борганида ҳаммадан кўпроқ териб, пул топди. Болалар касалхонасида ҳамшира бўлиб ишлайдиган Лола билан танишганида, бу қиз ўзининг ҳамма ташвишларига шерик бўлишига ишонган эди.

«Одам шунақа қилиб қариса керак-да», – деб ўйлади у ёнбошига ағдарилиб. Бир вақтлар у аллақайси журналда қайсидир профессорнинг мақоласини ўқиган эди. Ҳозир кимлиги аниқ ёдида йўқ. Лекин унинг айтган фикрлари хотирасида маҳкам ўрнашиб қолган. «Бизнинг замонамизда асаб касалликлари кўпайиб кетяпти. Баъзилар ҳаёт суръатининг тезлиги, бошқалар шовқин-сурон кўплиги туфайли шунақа бўляпти, деб айтишади. Лекин одамларнинг асаби кўчада эмас, уйда, эр-хотин ўртасидаги жанжаллардан кўпроқ бузилади». Очил профессорнинг шу сўзларини яна эслади-ю Лоладан тагин кўнгли оғриди. Наҳот, куни кеча бир-бирини еру кўкка ишонмаган одамлар бугун бир-бирига чоҳ қазиса? Шусиз ҳам одам узоқ яшамайди-ку. Бир-бирини тушуниб, уйнаб-кулиб

яшаса бўлмайдими? Падарига лаънат пулниям, латта-пугтаниям!

Очил ўйлай-ўйлай ухлаб қолди. Қизиқ, тушида ўлиб қолганмиш. Шунда ҳам юраги санчаётганмиш. Аллақандай ноганиш бир эркак Умидни кутариб олганмиш. Умид Очилга талпиниб ҳадеб йиғлармиш. Лола бўлса бир чеккада туриб, ҳиринг-ҳиринг кулармиш...

Очил ланж бўлиб уйғонди. Унинг кўзлари ачишар, томоғига бир нима тиқилиб турганга ўхшарди. Девордаги соатга қаради-ю, сапчиб туриб кетди. Саккиз бўлай деб қопти.

«Оббо, кеч қоламан шекилли» деб ўйлади у апил-тапил ювинаркан. Лола ҳамон ўртада чўзилиб ётарди. Хотинининг бошигача бурканиб ётишидан, Умидни ҳам кўрпага буркаб олганидан. Очил унинг уйғоқлигини, атайлаб шундай қилаётганини билди. Кечаги гап-сўзлар яна бир бошдан тасаввурида жонланди, кўнгли тагин гаш тортди.

У ошхонага кириб қозон қопқоғини кўтарди. Нон қовурдоқ димланиб қолган бўлса керак, қопқоқнинг остига сув томчилари йиғилиб қолган эди. Бир томчи сув помидор аралаш нон устига томди. Очил бир бўлак нонни оғзига солди. Қорни очгани учунми, нордон таъмданми, жағлари зирқираб кетди. Чой қайнатиб, бир-икки шиёлани апил-тапил ичди-ю, кўчага отилди.

Ишхонага келиши билан кечаги мажлис тафсилотларини эслади.

«Ишни пилорамадан бошлаш керак, — деб ўйлади темир дарвозадан кириб келаркан. — Ҳамма иш шулардан бошланади. Шулар ишни пухта қилса, у ёғи кетаверади».

У тахта тиладиган участкага келганида иш қизиқ кетган, электр арралар шовқини қулоқни қоматга

келтирар, қипиқ чанги ҳавони тўлдириб юборган эди. Бир лаҳзада Очилнинг боши говлаб кетди. Яна юраги санча бошлади. Томоғига бир нарса тиқилиб қолгандек бўлаверди. У гандираклаб гоҳ у, гоҳ бу ишчининг олдига борар, аррадан тилиниб чиқаётган тахталарни ушлаб кўрар, аммо нима қилаётганини ўзи яхши билмас, боши гувиллар эди. Кейин нима бўлганини ўзи ҳам англай олмай қолди. Электр аррага жуда яқин келиб қолганини, биров чап қўлини юлқиб олгандай бўлганини билиб қолди. У даҳшат ичида ўзини орқага ташлади. Қизиқ, ҳеч қанақа огриқ сезмади. Кўзидан ўт чақнаб кетди-ю, негадир кўнгли айниб, ҳаммаёқни зулмат қоплади.

«Тез ёрдам» машинаси фарёд солиб Очилни касалхонага олиб кетди. Уни операцияга олиб кириб кетишганида машинада бирга келган Ҳайдар ака эшик олдида мўлтираб қолди.

– Фалокатни қаранг, синглим, – дерди у олдидан ўтиб турган ҳамшираларга йигламсираб. – Шундоқ Очилбойнинг қўлини арра обкетди-я! Қандоқ йигит эди-я! Фалокат қош билан қовоқ ўртасида турарканди, а?!

Ҳамшираларнинг бири индамай елка қисиб ўтар, бошқаси худди Очилни танигандек Ҳайдар акага ҳамдардлик билдирарди.

– Тасодиф-да, амаки, тасодиф.

Ҳайдар ака алам билан бош чайқарди.

– Хотинига нима деб жавоб берамиз энди! Гулдай эри шундоқ бўлиб ўтирса қандоқ чидайдими?!

Заводагилар ҳам шуни ўйлаб, ич-эттини ер эди...

Бу совуқ хабарни Лолага етказиш учун минг андиша билан борган одамлар уни уйдан топиша олмади. Қўшниларнинг айтишига қараганда «модалар уйи»да ишлайдиган дугонасининг олдига «зарил» иш билан кетган экан...

УЗУН КЕЧАЛАР

Ёш ёзувчи Марат Азизов нашриёт директоридан ранжиди. Шу йил унинг навбатдаги китоби чиқиши керак эди. Директор нашриёт режасидан чиқариб ташлабди. «Қоғоз етишмаяпти», деди у ночор қиёфада.

Марат аввалги китоблари тез тарқалиб кетганини билар эди. Шунини ётиги билан тушунтиришга ҳаракат қилди. Бари бир натижа чиқмади. «Вазирга учрашинг, — деди директор. — Буни мен ҳал қилолмайман».

«Одамлар ўқимай, йиллаб дўконда чанг босиб ётадиган китобларни чиқаришади, — деб ўйлади Марат иккинчи қаватга, вазирликка чиқиб бораркан. — Тагин қоғоз етишмайди, дейишади».

У вазирни танимас, аммо ёш ижодкорларни яхши кўришини кўп эшитган эди. «Хотиржам гапиришим керак», деб ўйлади у залворли эшикнинг қуббадор тутқичидан ушлаб тортар экан.

Қабулхона эшигидан юқоригача гулдор пояндоз тўшалган эди. Хонанинг икки четида қатор-қатор стуллар. Дераза тагидаги стол ёнида котиба утирарди. У тирсақларини машинка қопқоғига тираганча аллақандай китоб ўқир, зангори дарпарда тутилган деразадан тушаётган қуёш нурида қизгиш ҳиндий рўмоли, қисқа англи атлас кўйлаги ловиллаб ёнарди.

— Мумкинми — деди Марат ҳамон эшик тутқичини кўйиб юбормай.

Қиз китобдан бош кўтарди-да, негадир жилмайди. Унинг чеҳраси тиниқ, жилмайганида кўзларида алланечук жозибали бир ўт порлаб кетар эди.

— Келинг, — деди у секин.

«Чиройли қиз экан, — деб ўйлади Марат гулдор поядодан авайлаб юриб бораркан. — Нимагадир қабулхонада доим чиройли қизлар ишлайди». Шу

пайт у қизнинг қўлидаги китобни таниб қолди. Сангори муқовасидан таниди. Бу узининг китобчаси, университетни битираётган йили чиққан қиссаси эди. Илгарилари у бировнинг қўлида китобини кўриб қолса ҳаяжондан юраги гурсиллаб кетарди. Йўқ, кейин-кейин кўникиб қолди. Ҳозир ҳам китобга қарамасликка ҳаракат қилиб, ёнбошдаги эшикка имо қилди.

– Домла бормилар?

– Қобил Қодирович шу ердалар, – қиз яна жилмайди. – Аммо бугун қабул йўқ. Чоршанба куни келасиз. Мен рўйхатга ёзиб қўяман. – У китобчани стол чеккасига қўйди-да, қалам-қоғоз олди.

– Фамилиянгиз?

– Азизов.

– Исмингиз?

– Марат.

Қиз ёзишдан тўхтаб, ярқ этиб бир унга, бир китобчага қараб қўйди.

– Қаерда ишлайсиз?

Марат қизнинг шубҳаланаётганини кўриб, жилмайди. Қиз қошини чимириб, совуққина сўради:

– Касбингиз борми?

– Бор, – деди Марат. Кейин ийманиб айтди. – Ёзувчи... ёш ёзувчи.

Қиз қаламини стол устига қарс ташлади.

– Ҳазилни ёмон кўраман!

– Мен ҳам... – Марат шартга бурилди-да, пояндоз бўйлаб шахдам-шахдам юриб кетди. Хона ўртасига етганида эшик очилиб, қизгиш сочли сепкилдор қиз бош суқди.

– Ҳилола... – У Маратни кўрди-ю, қизариб кетди. Салом бериб йўл бўшатди.

«Оти Ҳилола экан-да», ўйлади Марат. Аммо котиба томонга бурилиб қарамади. Эшикни оҳиста ёпиб, чиқиб кетди.

– Ким у, Замир? – деди Ҳилола ҳозиргина ёпилган эшикка имо қилиб, – Танийсанми?

– Вуй, танимадингми? – Замира хона ўртасида туриб қолган, сепкилдор юзи ҳамон ловуллаб ёнар эди. – Марат Азизов шу-да! Курсимизда учрашув бўлганида кўрганман.

– Мен бўлсам... – Ҳилола хижолатдан қизариб китобчани қўлига олди. – Ҳазиллашяпти деб уйлабман.

– Уришдингми?

– Қаёқдан билай? – деди Ҳилола бўшашиб. – Мен Марат Азизов катта киши бўлса керак, деб юрардим.

– Вой, ҳали уйланмаган-ку. – Замира билагонлик қилиб унинг қўлидаги китобни кўрсатди. – Шу китобда ўзини ёзган-да! У доим ўзининг бошидан ўтганларни ёзади. Замира бир нафас хаёл суриб турди-да, сўради: – Кимда иши бор экан?

Ҳилола унинг кўзидаги айёр табассумни кўриб, атайлаб бепарво гапирди:

– Қобил Қодировичнинг олдига кирмоқчи экан.

Замира секин уф тортди:

– Мен вазир бўлсам, унинг илтимосига дарров хўп дердим... Чиройли-а!

Ҳилола ўзининг қизара бошлаганини пайқаб, дераза томонга қараб олди.

– Бор, хонангга чиқ!

Замира қарсак чалиб кулиб юборди.

– Эҳтиёт бўл, Марат Азизовнинг «мухлиски»лари кўп.

Ҳилола унга қайрилиб қарамас, аммо шу топда қилаётган тегажаклиги ёқар эди. У китобчани шошилишч варақлар, бир нарсани уйларди. «Ўзининг бошидан ўтганларни ёзар экан-да». Ҳилола Маратнинг бошқа ҳикояларини ҳам ўқиган, ҳар гал янги қушиқ эшитгандай ҳаяжонланар эди.

«Нега чоршанбада келасиз дедим, – деб ўйлади у дераза ортида оҳиста силкиниб турган чинор

яшроқларидан кўз узмай. — Душанбада ҳам қабул бор эди-ку».

* * *

Чоршанба деган кун Ҳилоланинг хаёлида ҳеч қачон шунчалик кўп чарх урмаган эди. У тонг отиши-ю кеч киришини ҳеч қачон шунчалик орзиқиб кутмаганди. Ора-чора Замира кириб қолар, худди Ҳилоланинг кўнглидагини билиб тургандай Марат Азизовдан гап очар, ҳар сафар: «Эҳтиёт бўл, ёзувчининг мухлиси кўп бўлади», деб қўяр эди.

Ҳилола парво қилмади. У ёзувчилар гўзалликни яхши кўради, деб кўп эшитган. «Шундоқ экан, бунти-да, Ҳилола чиройли қиз».

Ўша куни у ўзига оро берди. Сочини чиройли қилиб турмаклади. Янги кофта кийди.

Марат кириб келганида у деразадан сершовқин кучани томоша қилиб турар эди. Аммо эшикни очган киши худди шу — Марат эканлигини ички бир туйғу билан сизди-ю, бурилиб қаради. Юраги типирчилаб уриб кетганини, юзи ловиллаб ёнаётганини пайқаб, беихтиёр жилмайди.

— Мумкинми? — Марат худди ўша кундагидек оқ қўйлак, қора шим кийиб олган, эшик тутқичидан ушлаб турарди.

— Келинг, — Ҳилола овози титраб, салом берди.

Марат буш стулларга қараб сўради.

— Менинг навбатим келдими?

— Қобил Қодирович чет элга кетдилар, — деди Ҳилола хотиржам гапиришга уриниб. — Ўн беш кунлардан кейин келадилар.

— Майли, ўн беш кундан кейин келаман.

У энди бурилиб кетаётган эди, Ҳилоланинг кўзларида алақандай савол борлигини билиб тўхтади.

– Бир нимани сўрамоқчимисиз? – деди қизга тикилиб. Шу ондаёқ хаёлига яна ўша фикр келди. «Чиройли қиз. Ким билсин, ақли қанақайкин? Кўпинча қизлар ўзининг гўзаллигини пайқаса, ақлини ишлатмай қўяди-ку...»

Ҳилола қизариб-бўзариб тортмадан китобчани олди.

– Шу сизнинг китобингизми?

Марат индамай бош силкиди.

– Қанақа қилиб ёзасиз?

Марат бегараз кулди.

– Стол ёнига ўтириб ёзаверади-да, – шундай дедию, қизнинг ўзи билан гаплашгиси келиб турганини сезиб, юраги илиқ ҳаяжондан типирчилаб кетди. Ўша — биринчи марта кўрганидан буён бу қизни кўп ўйлаганини, аммо негадир унутишга ҳаракат қилганини эслаб жилмайди. – Бу ҳам бир касб-да, Ҳилола.

– Бари бир тушунолмаيمان.

– Яхши, – деди Марат унинг кўришгиси келиб турганини сезиб. – Хоҳласангиз бутуноқ тушунтиришга ҳаракат қиламан. Кечқурун соат олтида Анҳор кўприги олдида кўришамиз.

У қизнинг розилигини сўраб ҳам ўтирмади. Бориши аниқлигини билиб, кескин бурилди-да, чиқиб кетди.

Улар Анҳор ёқалаб боришар эди. Сув жимгина оқар, қоп-қора тўлқинлар устида қирғоқдаги чироқлар шодасининг акси силкиниб турарди. Қаердадир трамвайларнинг ҳорғин ноласи эшитилади. Куз ҳавосида кеч очилган гулларнинг ўткир, нозик иси кезади.

– «Сўнган юлдуз шуъласи»да ўзингизни ёзганмисиз?

Марат таққа тўхтади-да, Ҳилоланинг кўзларига тикилди. Неон лампалар нури остида қизнинг чеҳраси бир оз рангсиз, аммо жозибали кўринар эди.

– Ким айтди сизга?

– Ўзим... – Ҳилола ёлгон гапирганидан уялиб, юзини ўтирди-да, секин-секин юриб кетди. – Мен ҳамма ёзувчилар ўзининг бошидан ўтганини ёзади, деб уйлайман.

– Йўқ! – Марат кескин бош чайқади. – Унақа бўлса кундалик ёзиб қўя қолган маъқул эмасми?

Ҳилола тушунмади.

– Ҳаммасини ичингиздан тўқиб чиқарасизми? Бўлмаса ёзганларингиз ёлгон экан-да.

Марат анчагача индамай борди-да, сўради:

– Ўша китобдаги гапларга ишондингизми, ахир?

Ҳилола ювош бош силкиди.

– Мен Ферузани худди ўзимга ухшатдим.

– Демак, ёлгон эмас экан-да.

Ҳилола бари бир тушунмади.

– Сиз ёзувчиларга маза! – деди ўyllаниб. – Илҳом келганда китоб ёзасизлар. Ҳамма сизларни мақтайди...

– Илҳомнинг ўзи нима? – деди Марат унинг гапини бўлиб.

Ҳилола соддалик билан елкасини учуриб қўйди.

– Билмасам... «Илҳом париси», «илҳом гулшани» яна алланималар дейишади-ку, – у ўтирилиб қараб, яна елкасини учирди. Шу топда қиз шунчалик содда, шунчалик яхши кўриниб кетдики, Марат унинг билакларидан маҳкам ушлаганча қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. Жим-жит боғ устида Маратнинг кулгиси жаранглаб акс садо берди. Қайсидир чинор шохида мудроққа кетган қушлар «гув» этиб қоронги осмонга кўтарилди.

– Ҳаммаси мавҳум гап! – деди Марат кулгидан нафаси қайтиб. – Илҳом ҳаммада ҳам бўлади. Илҳом — тез, осон, маза қилиб ишлаш дегани. Кейин у бирдан жиддийлашди-да, секин қўшиб қўйди: – Гоҳо ойлаб-йиллаб қийналиб, битиролмай юрган ишингизни бир кунда бажариб қўясиз. Шунақа ишлайсизки, ўзингиз ҳам роҳат қиласиз...

Қизғиш чироқ ёниб турган симёғоч тагидаги ўриндиққа ўтиришди.

Ҳилола унга зимдан қараб қўйди. Марат оёқларини чалиштириб, тиззасига кафтини қўйганча, индамай ўтирар, сувга тикилиб, ниманидир ўйлар эди. Ҳилола энди бояги гаплардан зерика бошлади. У Маратдан бошқачароқ, ўзи ҳам маъносини тушуниб етмаган сирлироқ гап кутар эди.

– Шу ерни жуда яхши кўраман, – деди Марат ўйчан овозда. – Нимагадир тинч, ёлғиз ҳис қилгим келади ўзимни. Шаҳарнинг шовқинидан безиб кетади одам.

– Дам олиш кунни бизлар пахтага чиқамиз, – деди Ҳилола ишхонадаги янгиликни эслаб.

– Ҳа, куз келди, – деди Марат. – Пушкин айтган маънос ва ўйчан фасл.

Ҳилола кечадан бери ўйлаб юрган саволини эс-лади.

– Ҳамма ёзувчилар аввал шеър ёзиб, кейин ҳикояга ўтади, дейишади. Сиз ҳам шеър ёзганмисиз?

– Ёзганман. Ҳалиям ёзаман. Ўзим учун.

Ҳилола тушунмади.

– Нега «ўзингиз учун»?

Марат кулди.

– Чунки эълон қилишга ярамайди.

– Унда нега ёзасиз?

– Айтяпман-ку, шунчаки, кўнглимда борини қозга тушириш учун.

Ҳилола унинг «ўзи учун» ёзган шеърини эшитгиси келди.

– Шунақалардан биронтасини ўқиб бера ола-
сизми? Мен учун!

Марат бир зум ўйга толди.

– Бўпти, – деди ниҳоят. – Фақат кулмайсиз. Куз
ҳақида шунақа машқим бор эди... – Анча муддат
ўйга толиб ўтирдиди-да, қандайдир паст, шикаста
овозда ўқий бошлади.

*Самода турналар шодаси
Гоҳида оҳ чекиб ўтарлар.
Самода булутлар подаси
Гоҳида ёш тўкиб ўтарлар.
Билмадим, бу ненинг талқини,
Боғларда эрта куз салқини...*

*Аргамчи учмоқда мезонлар,
Дарахтлар тўкмишлар оҳорин.
Ингранар касалманд хазонлар,
Ёд этиб ўткинчи баҳорин.
Билмадим, бу ненинг талқини,
Боғларда эрта куз салқини...*

*Тунларим уйқусиз ва сергаш,
Ҳадикли тушларни кўрарман.
Ҳар саҳар турарман ва яккаш
Ўзимдан оҳиста сўрарман:
«Билмадим, бу ненинг талқини,
Боғларда эрта куз салқини...»*

Марат кўзларини сувга тиккан кўйи ўқиётган
сатрларида алақандай маънос оҳанг бор эди,
унда кузнинг мунгли манзараси кўриниб турарди.
Ҳилола хазон шитирлаган боғлар орасида юриб
бораётгандек эди.

Марат жимиб қолди.

– Давоми-чи? – сўради Ҳилола.

– Давоми йўқ! – Марат қандайдир синиқ оҳангда кулди. – Айтдим-ку, шоир эмасман, деб. Сунг негадир бошқа мавзута ўтди. – Кеча университетда бирга ўқиган ўртоғимдан хат олдим. Қишлоқда ўқитувчилик қилади. Мактаб болаларини далага ҳайдаб ишлатадиган хўжалик раисини туман газетасида танқид қилган экан, ишдан ҳайдалибди. Марат хўрсинди: – Албатта, айб фақат раисда эмас...

Ҳилола унинг эзилиб гапираётганини кўриб ачинди.

– Дунёда ёмонлар кўп-да... Қўйинг, ўйламанг...

Марат тагин синиқ жилмайди.

– Ёмон одам... Сиз ҳали ёзувчиларга маза, китобини ёзиб юраверади, дедингиз. Фақат ўзининг дардини ёзган одам ёзувчи эмас. Аввало бошқаларнинг дардини ўйлайди. Ҳатто сиз айтаётган ёмонларни ҳам тушунишга ҳаракат қилади. Ахир туғилганида ҳамма ҳам пок бўлади-ку! Қаламкаш душманидан ҳам дўст ахтаришга уринади.

Ҳилола яна зерика бошлади.

– Кетайлик-а, – деди Марат унинг истагини пайқаб.

Кўприқдан ўтиб кетишаётганида Марат панжарага суяниб тўхтаб қолди.

– Ана сиз! – деди болаларча хушчақчақ оҳангда. Ҳилола муздай темир панжарага кафтини босганча ҳайрон бўлиб сувга қаради.

– Ана, ана, сузиб юрибсиз, – деди Марат сув юзида қалқиб турган ингичка ойни кўрсатиб. – Ўша сизсиз-да!

Ҳилола юрагида илиқ туйғулар уйғониб, Маратга меҳр билан қараб қолди. Энди у боягидек уйчан, вазмин эмас, гўдакдек содда бўлиб қолган эди.

– Кино ёқдимиз? – деди Ҳилола елкаси оша бурилиб қараб.

У нафис пушти ранг жемпер кийиб олган, сочини баланд қилиб турмаклаган эди.

Марат йулкада сочилиб ётган хазонларни шитирлатиб босиб бораркан, орқага қараб қўйди. Санъат саройининг яхлит ойналаридан нур ёғилиб турарди.

– Йўқ, – деди у ўйчан овозда. Кейин яна хазонларни шитирлатиб босиб борди-да, ўша хаёлчан алпозда давом этди. – Бир аёлнинг эридан ажралишини оқлаш учун бутун қишлоқ аҳлини қопқорага чиқариш шартмикин?

Ҳилола кулди:

– Агар ўша қишлоқда аёлни тушунадиган одам бўлмаса-чи?

– Наҳотки? – Марат худди касбдошлари билан баҳслашаётгандек қизишиб кетди. – Наҳотки бутун бошли қишлоқ қоп-қора бўлса? Наҳот ўша хотиннинг ўз иззат-нафсини ҳимоя қилишга уринаётганини тушунадиган биронта одам топилмаса?

Ҳилола бир нафас жим борди-да, ҳозир экранда кўрган воқеалардан яна ҳаяжонланиб кетди.

– Сизнинг «Бир лаҳзалик қувонч» ҳикоянгизда ҳам шунга ўхшаш воқеа тасвирланган эди. Лекин сиз унда хотинни эмас, эрни ҳимоя қилгансиз, – у жилмайиб Маратга қараб қўйди. – Ўша ҳикоянгиз менга ёқмаган.

Марат тўхтаб қолди. Ҳилола ҳам уч-тўрт қадам юриб борди-да, пастак аргувон соясида тўхтади. Марат унинг чехрасини аниқ кўрмаса ҳам, жилмаяётганини билиб турарди.

У бундан уч йил илгари журналда чиққан ҳикоясини эслади. Институтни битирган ўқитувчи қиз курсдошига турмушга чиқади-ю, дала ҳаётининг «романтикаси»га берилиб, эрининг қишлоғига жўнаб кетади. Аммо қишлоқ ҳаётига кўниколмай эридан ҳам, севгисидан ҳам воз кечиб, шаҳарга қайтиб келади. Уша пайтлари танқидчилар ҳикоянинг ҳаётий асар эканини айтиб мақташган эди.

– Нимаси ёқмади? – деди Марат имкон борича совуққон гапиришга уриниб. Кейин секин Ҳилолани қўлтигидан олди. У бу қиздан ўзи излаб юрган фазилатни топганига қувонар, Ҳилола ўзининг ижодига қизиқа бошлаганидан шод эди.

– Айтдим-ку, – деди Ҳилола ҳамон жилмайиб. – Сиз эрни ҳимоя қилиб хотинни қоралагансиз. Эр хотинни ўз ҳукмига бўйсундиришга нима ҳаққи бор? Қишлоқ эрининг ватани бўлса, шаҳар хотиннинг ватани эмасми?

Марат бошини қуйи солганча бораркан, чуқур хаёлга толди. У ҳикояда эрни ҳам, хотинни ҳам ҳимоя қилмаган, фақат шиорларда ёзиладиган гаплар пуч эканини, ҳаёт бўёқлари кўп эканини ёзган эди.

– Ёзувчи холис бўлиши керак, Ҳилола, – деди у хўрсиниб. – Мен ҳеч қачон бировни қоралаб, бировни оқламайман. Турмушда фақат оқ, фақат қора бўёқ бўлади деган гап ёлгон.

– Билмадим, – Ҳилола билагини унинг кафти-дан бўшатди. – Ҳар ҳолда сиз йигит томонини олгансиз.

Катта-катта ойналаридан нур сочилиб турган трамвай бекатга келиб тўхтади.

– Хайр, – деди Ҳилола Маратнинг қўлини қисиб.

«Ким билсин, – деб ўйлади Марат ёйларидан чирсиллатиб чўғ сачратиб кетаётган трамвай кетидан қараб қоларкан. – Балки чиндан ҳам тараф-кашлик қилгандирман. Балки ноҳақдирман».

Унинг кўнглини доим тарк этмайдиган бир гашлик, ўз ёзганларидан қоникмаслик туйғуси яна кемира бошлади.

* * *

Улар аргамчи учишарди. Қайиқча борган сари баландроқ кўтарилиб тушар, Ҳилола кўрқув ичида аргамчининг ён тарафидаги йўгон симларни маҳкам ушлаб олган, юраги гупиллаб урарди. Ҳар сафар қайиқча тепага кўтарилаётганида Маратнинг қорача чеҳрасини, шабададан пешанасига ёйилиб тушган сочларини, ҳаяжонданми, қувончданми, қисилиб кетган кўзларини кўрар эди. Аргамчи пастлаётганида эса, кўйлагининг этаклари шамолда кўтарилиб кетмаслиги учун энгашиб олишга ҳаракат қиларди.

– Бўлди! – деди у кулги аралаш қийқириб. – Бўлди, Марат ака.

Марат аргамчини янаям қаттиқроқ силкита бошлади, Ҳилоланинг боши айланиб кетди. Пастда навбат кутаётган бир тўда одамлар ҳам, аргамчи юқорилаганида аниқ кўринаётган дарахтларнинг учи, олисда, қуёш ботиб кетган уфқда ёниб турган шафақ ҳам хира бир туманлик ичида айлана бошлади. Унинг кўз ўнгида фақат Маратнинг чеҳраси қолди.

– Бўлди... – деди у ялиниб. Кейин бир қўлини қўйиб юборди-да, беихтиёр Маратнинг елкасидан ушлаб олди. Маратнинг терлаган сочлари пешанасига текканини сезиб, ҳаяжон билан оҳиста шивирлади:

– Тўхтатинг...

Шу пайт Маратнинг лаблари унинг қулоғи остида секин пичирлади:

– Кўп согинадиган бўлиб қолдим, Ҳилола.

Ҳилола унга қарамасликка ҳаракат қилиб, яна ялинди.

– Тушайлик...

Аргамчи секинлай бошлади. Ҳилола Маратнинг ўзига ҳамон тикилиб турганини билар, аммо йиқилиб кетишдан қўрқиб, қўлини унинг елкасидан тортиб ололмасди.

Марат бу қизни чиндан ҳам кўп соғинадиган бўлиб қолган эди. Ҳилола унинг қалбидаги совуқ бир бушлиқни тўлдирга бошлаган, у кўпдан буён битмай келаётган ярасига энди малҳам топгандай эди...

Ҳилола пастга тушганидан кейин бир лаҳза оёқлари титраб туриб қолди.

– Ернинг қадрини ўтди-а, – деди Марат кулиб. – Доим уни тепкилаб юрамиз-у, бир қадам узилсак соғиниб қоламиз. Ҳар гал самолётга чиқишим билан шунини ўйлайман. У бир нафас ўйланиб турди-да сўради. – Қаёққа борамиз?

Ҳилола елкаларини учирай қўйди.

– Анҳорни яхши кўрасиз-ку, – у Маратнинг гапини эслатиб, тегажаклик қилди. – Тинч, ёлғиз ҳис қилгингиз келади ўзингизни...

Уларнинг ўриндиги банд эди: бир жувон ара-вачадаги болақайни тебратиб ўтирарди. Излай-излай бир оёғи шундоқ сувга ботиб турган ўриндиқ топишди. Ўтиришлари билан Марат яна сувга тикилиб қолди.

Бир оздан кейин уларнинг ёнидан йўгон сочини битта қилиб ўрган қиз баланд пошналарини тақиллатиб ўтиб кетди. Нарироққа бориб тўхтади-да, улар томонга қараб қўйди.

Марат қизнинг ҳаракатларини кузата бошлади. «Кутган одами келмабди», деб ўйлади у. Қиз уч-тўрт қадам у ёқ-бу ёққа бориб келди-да, туфлисининг ингичка учи билан йўлкада ётган тошни тепди. Тош чилп этиб сувга тушди. Анҳордаги чироқлар маржони сил-чил бўлиб кетди, нурли тасмалар

силкина-силкина яна жойига келди. «Ҳикояга яхши деталь», деб уйлади Марат.

– Яхши қиз эканми?

Марат бурилиб қаради-ю, Ҳилоланинг ўзидан кўз узмай ўтирганини кўрди. Аммо нимани сўраётганини дафъатан тушунмади. Кейин бирдан тушунди-да, бошини сарак-сарак қилди.

– Йўт-э... Мен бутунлай бошқа нарсани уйлаётгандим.

– Марат ака, – деди Ҳилола шубҳали оҳанг-да. – Институтни битиргунча ҳам ҳеч ким билан юрмаганмисиз?

Марат унинг кузларида қатъий бир ифода кўрди-ю, қалбининг энг чуқур жойидаги ҳам аламли, ҳам соғинч туйғу яна тугён урди. Ҳа, у яхши кўрган эди. «Сўнган юдуз шуъласи»да ўзининг ҳам натижасиз муҳаббати тасвир этилганди. Ҳозир ўша сўнган юдузнинг ёниқ шуъласи яна ярқ этиб кетди.

– Яъни бировни яхши кўрганмисиз, демоқчисиз-да, – деди у иложи борича хотиржам гапиришга уриниб. – Ҳа, яхши курганман!

– Кейин-чи?

Марат Ҳилоланинг овозида совуқ қатъият борлигини сезиб, янаям хотиржам гапирди.

– Кейин узоқлашиб кетганмиз.

– Ундан кейин-чи?

– Ундан кейин яна иккита қизни учратдим, – Марат кулди. – Улар мендек довдирни ёқти-ришмади.

Ҳилола бошини қуйи солганча ўтирар, изтироб чекаётгани билиниб турарди.

Марат унинг қўлларини маҳкам ушлади-да, кафтини қаттиқ қисганча ҳаяжондан овози титраб, илтижо қилди.

– Ҳилола, қўйинг... Нима кераги бор шу гапларнинг! – у кафти билан қизнинг иягидан кўтариб, ўзига қаратди. – Ҳилола...

Ҳилола кўзларини чирт юмиб олди. Унинг қалби титрар, ҳозир Марат ўзини ўпишини билар эди. Энди унинг қаршисида ёзувчи Марат Азизов эмас, оддий йигит Марат, мана шу «ғалати бола» қолган эди.

Мактабни битириш кечасида Бахтиёр деган бола Ҳилолани биринчи марта ўпган, тирногининг учидан пешанасигача ўпиб чиққан, сен бўлмасанг, ўзимни ўлдираман, деб йиглаган эди. Ҳозир у Маратнинг ҳам ёлворишини, йиглагудек бўлиб ёлворишини кутарди.

Аммо Марат ўпмади ҳам, ёлвормади ҳам.

Ҳилола секин кўзларини очди-ю, Маратнинг бутунлай бошқа томонга қараб ўтирганини кўриб ҳайрон қолди. Ўн қадамча нарида, қоронғи бурчакда елкалари туртиб чиққан бир чол ҳассасининг учи билан ариқчага тўлиб қолган хазонларни титкилаб турарди. Марат ҳамон Ҳилоланинг иягидан тутиб турар, аммо чолдан кўз узмас эди. У Ҳилоланинг ўзига қараётганини сизди шекилли, сўради:

– Биласизми, шу чол нимани ўйлаяпти?

Ҳилола ижирганиб, бош чайқади.

– Йўқ! Сиз ёзувчисиз. Сиз билинг!

Марат кулди.

– Мен ҳам билолмай қийналяпман-да! Балки хазон бўлган умрини ўйлаётгандир. Балки шу ерда биринчи бор севгилиси билан учрашгандир. Одам умри поёнига етиб қолганини пайқай бошласа қилган хатоларини кўп эслайди-ку... Ҳилола нохушлик билан юзини ўгирди.

Марат унинг кўнгли чўкканини сизди. Ҳилоланинг кафтини олиб, юзига босди.

– Ҳилола, менга ҳамроҳ керак, – деди ҳаяжон билан. – Баъзан ўзимга ўзим шунчалик хунук, ожиз кўриниб кетаманки!..

Ҳилола унинг юзлари ловуллаб турганини сезди, кафтини тортиб олмади.

* * *

Гоҳо сутдек ойдин кечалари ҳовли ўртасидаги супадами, чорпоядами ётганингизда, бирдан уйғониб кетасиз. Оппоқ нури билан сукунат селини ёғдираётган тўлин ойга тикилсангиз, тўсатдан юрагингиз кўксингизга сигмай типирлаб кетганини ҳис қиласиз. Қандайдир сеҳрли, нотаниш оламга кириб қолгандек бўласиз.

Марат кўпдан буён ана ўша олам тасаввури билан яшар эди. Шу кеча уйғониб кетди-ю, бирдан ўзи кўпдан буён аниқ тасаввур қилолмайд юрган оламни кўзгудек равшан кўрди.

Каравотдан сакраб турди-да, қўшни хонага, куз ҳавосида муздай бўлиб қолган, пастак шифтига қоғоз қоқилган хонага ўтди. Титроқ қўллари билан чироқни ёқди-ю, устига газета тўшалган жажжи стол қаршисига ўтирди. Бир ярим йилдирки, ўша сирли олам хаёлида тунлари уйқусиз кезиб чиқар, аммо унга киролмай азоб чекар эди. Бу ижод олами эди!

У бу оламга кириш учун Римнинг тенгдоши бўлган Афросиёбни қаричма-қарич кезиб чиқди. Ўрта Осиёда яқингача аниқ фанлар йўқ эди, деган бемаъни даъвони рад этиш дардида бир ярим йил ёнди. Тарихнинг чанг босган суқмоқларини киприклари билан авайлаб тозалагудек бўлди.

Бир ярим йилдирки, бўлажак китобининг қаҳрамонлари унинг атрофида айланиб юрарди-ю, аммо тутқич бермасди. Мана, бугун улар бирданига ўз оёғи билан Маратнинг қалбига кириб келди.

Марат уларнинг ҳар бир тукигача, кўнглидаги ҳар бир ниятигача аниқ кўра бошлади. Мавҳум бир оламда қочиб юрган қаҳрамонлар энди уни ўз ортидан эргаштириб кетди.

Марат шаршарадек оқиб келаётган фикр-туйгуларини тукиб сола бошлади. Қўллари титраб эгри-бутри ҳарфлар билан ёза кетди.

Энди уни ҳеч ким, ҳеч нима бу азиз оламдан сугуриб ололмайди.

Эшик гийқиллаб очилганидан кейингина Марат тонг ёришиб қолганини билди. У ҳамон қогоздан бош кўтармай, кўз қири билан қараб қўйди. Остонада бошига тивит рўмол ўраб олган онаси турар эди.

– Келинг, – деди Марат вазиятни ўзгартирмай.

Она унинг кетинг деган маънода айтганини тушунди. Ўглининг одатларига аллақачон кўникиб кетган эди. «Ётиб дамнингни ол» демоқчи бўлди-ю бунақа пайтда унинг ўжар, инжиқ бўлиб қолишини билгани учун шарпадай силжиб чиқиб кетди.

Онаси бир қўлида чойнак, бир қўлида ликопчада қанд кўтариб кирганида Марат икки бобни битирган эди. Унинг кўзлари ачишар, кўп чекканидан бўлса керак, юраги санчарди.

* * *

Ҳилола эшиқдан кириб келди-ю, дераза супа-часига тирсаги билан таяниб турган Замирани кўриб қувониб кетди. Қобил Қодирович ҳали ишга келмаган, қабулхона бўш эди. Ташқарида ҳаво булут бўлгани учун, оқиш қандиллар эрталабдан ёқиб қўйилибди. Замира унинг қаршисига югуриб келди-да, қучоқлаб олди.

– Пальто олдим, – деди сепкилли юзи қувончдан қизариб.

– Вой, бир кўрай!

Замира дераза супачасида ётган ўроғлиқ қогозни очди.

– Кийиб кўргин, сенга ҳам лойиқ шекилли.

Пальто Ҳилолага лоппа-лойиқ келди. Бу ўзи қачондан буён орзу қилиб юрган тўқ кулранг пальто эди.

– Қаёқда бор экан? – деди у ялингудек бўлиб.

Замира сарғиш қошларини учириб кулди.

– Ҳо-о, ёзувчи акангиз топиб берсин... – у яна тегажаклик қилди. – Топиб бўпти! Қогоз қоралашдан бошқа нарсани билмайди. Кеча қанақа бўлди? – деди у пальтони қогозга ўраркан.

Ҳилола ундан сир яширмас, кеча ҳам висолга кетаётганини айтган эди.

– Яхши, – у Маратнинг кечаги гапларини эслаб ширин жилмайди. – Ҳеч тушунолмаيمان бу болани! Бир қарасанг чолларга ўхшайди, бир қарасанг ёш болага айланиб қолади.

– Янги ҳикояга қаҳрамон излаётгандир-да, – Замира жилмайиб туриб, уф тортди. – Ўртоғим бечора!.. Кеча сен билан кўришган, бутун бошқаси билан учрашади. Ёзувчининг хотини битта бўлмайди. Институтимизда учрашув бўлганидан кейин ҳам бир қиз Марат Азизовга хат ёзавериб, эси кетган эди.

Илгарилари Ҳилола Замиранинг ҳазилларига парво қилмасди, бора-бора жаҳли чиқадиган бўлиб қолганди. Ҳозир яна гапи кела бошлади.

– Хат ёзса ёзаверсин! – деди атайлаб бепарво оҳангда. – Менга нима?!

Замира шодон кулганча уни қучоқлаб олди.

– Ростини айтпман-да, ўртоқжон. Мана! – у сумкасини титкилаб, буклоглик газета чиқарди. – Ёзувчининг қанақа одамлигини ёзганидан билса бўлади.

Ҳилола газетани бепарво қўлга олди. Бу университетнинг кўп нусхали газетаси эди. Учинчи саҳифада Маратнинг «Изтироб» деган ҳикояси босилибди.

Замира эшиқдан чиқиб кетиши билан Ҳилола ҳикояни шошиб ўқий бошлади. Бу Маратнинг талабалик даврида ёзган ўртамиёна ҳикояси эди. Ҳикояда севгисига хиёнат қилган йигитнинг изтироблари тасвирланган экан.

Ҳилола ҳикояни ўқиди-ю, кўнглида оғир гашлик уйғонди. Шу кун у кечгача қандай ишлаганини билмади.

* * *

Марат таҳририятга тушдан кейин келди. Йўлакда муҳаррирга дуч келиб қолди. Муҳаррир совуққина саломлашди-да, ўтиб кетди. Марат тушунди: «Уч кун ишга келмаганим учун ранжиган». Аммо у парво қилмади. Ҳозир дашном эшитишдан ҳам, ишдан ҳайдалишдан ҳам чўчимасди. Мана, тўрт кундирки, у ўзга бир оламда ўз асарининг оламида яшаяпти. Тўрт кундирки, кеча-кундуз қулоғи остида майин бир куй жаранглаб турибди. Бу куй унга куч бағишлаб, қалбини нузли туйгуларга тўлдириб юборяпти. Бу куй тўхтамагунча у ҳеч нимани тан олмайди!

Марат етиб келганида Ҳилола каттакон ойнаванд афиша олдида турарди. «Худди оққушга ўхшайди», деб ўйлади у Ҳилоланинг қўлини қисаркан. Чиндан ҳам Ҳилола оқ кўйлак, оқ кофта кийиб олганди.

Марат Ҳилола ўзининг оёқларига тезгина қараб кўйганини кўрди-ю, беихтиёр шими дазмолланмаганини эслади. «Соқол масаласи ҳам чатоқ бўлса керак», деб ўйлади у.

– Бугун театрга тушмаймиз!

Ҳилоланинг кўнгли бир қалқиб тушди.

– Нега? – деди овози титраб. Ҳилола оилада кенжа қиз бўлганиданми, эрка эди. У дадасига жанжал қилиб, театрга кийиш учун атайлаб оқ кўйлак олдирган эди.

– Нега? – деди Ҳилола алам билан Маратнинг кўзига тикилиб.

Шу топда унинг кўзлари қизариб кетганини, ранги саргайиб, лабининг икки четида чуқур-чуқур чизиқлар пайдо бўлганини пайқайди.

Марат янги спектакль ҳам Афросиёб тарихи мавзусида эканини эшитганди. У асарини битирмагунча биронта томоша кўрмаслик, биронта китоб ўқимасликка қарор қилган эди. Фикри чалғиб кетишидан қўрқар эди.

– Ишим бор, – деди у, «Янги нарса ёзаяман» дегиси келмади. «Тугилмаган болага от қўйишнинг нима кераги бор. Ким билсин, балки асар яхши чиқмас». У ёзаётганини бошқалар у ёқда турсин, узидан ҳам қизганарди.

– Нима иш? – деди Ҳилола умидсиз оҳангда. У негадир Замиранинг гапларини эслади. «Бугун сен билан кўришади, эртага бошқаси билан ...»

– Кетамиз, – Марат уни қўлтиқлаб олди-да, троллейбус бекатига бошлади. – Кейин, – деди жилмайиб. – Кейин айтаман, хўп?

Ҳилола троллейбусга чиқиб кетди. Марат эса ўз оламига йўл олди.

Ниҳоят Марат қиссасига нуқта қўйди. Уч ҳафтадан буён вужудини ларзага солиб, кеча-кундузнинг фарқига бормай ишлашга мажбур этган фикру туйғулари ниҳоясига етди. Кўп қаҳрамонлар тақдири ўзи бошда ўйлаганидан ўзгачароқ бўлиб чиқди. Кўп қаҳрамонлар уни қўғирчоқдек ўйнатиб қўйди.

Марат қаттиқ толиққанини, йиқилгудек бўлиб қолганини шундагина пайқайди. Аммо руҳи тетик, кайфи чоғ эди. У яхши асар ёзганини биларди.

Шу кунлар давомида Ҳилола билан ҳам ду-рустроқ гаплашмаганини, қиз ундан қачондир, негадир ранжиб қолганини туш каби гира-шира эслади. Вазир

қабулига ҳамон кирмаганини, таҳририятнинг биронта ишини қилмаганини энди уйлай бошлади.

Таҳририятда чиндан ҳам иш тўпланиб қолган экан. Марат боши билан шўнгиб кетди. Хатларни кўздан кечирди. Ёш қаламқашлар билан гаплашди. Кечга яқин Ҳилолага қўнгироқ қилиб, кўришишни илтимос қилди.

У энди плашини кийиб, чиқиб кетаётган эди, қўнгироқ жиринглаб қолди.

«Ёш шоирлардан биронтаси шеърининг тақдирини сўраса керак». У бир қўли билан плашининг тугмаларини қадаркан, бошқа қўли билан гўшакни кўтарди.

Қандайдир нотаниш аёл овози уни сўради.

– Мен эшитяпман, – деди Марат охирги тугмани ҳалқадан ўтказаркан.

Гўшак узоқ вақт жимиб қолди-да, йиғи овози эшитилди.

Марат ҳайрон бўлиб жойига ўтириб қолди.

– Кечирасиз, кимсиз? – деди девордаги соатга тезгина қараб олиб.

Ўн беш дақиқа қолибди.

– Сиз мени танимайсиз, – нотаниш овоз йиғи аралаш хўрсинди. – Сиз билан маслаҳатли ишим бор.

Марат эртага келинг демоқчи бўлдию айтол-мади, кўнгли бўлмади.

– Келинг ҳозир, – деди яна соатга қараб, – иккинчи қаватдаман.

Марат гўшакни қўйди-да, чироқни ёқди. «Ҳилола кутиб қоладиган бўлди-да», деб уйлади кўнгли гаш бўлиб.

Бир оздан кейин эшик очилиб, остонада кўҳ-лик-кина қиз кўринди. Плашининг елкалари, қўлидаги ёмғирпўши хўл эди. «Ёмғир ёғаётган экан, – Маратнинг

кўнглидаги гашлик кучайиб кетди. – Ҳилола хафа бўлади-да».

Қиз ичкарига киришга қўрққандек ҳамон осто-нада турарди.

– Утиринг, – деди Марат диванни кўрсатиб.

Қиз диваннинг бир чеккасига омонат ўтирди-да, қизариб кетган кўзлари билан унга қараб қўйди.

– Вақтингизни олдимми?

– Нима бўлди, синглим? – деди Марат плашини ечиб, стул суянчигига ташларкан. – Нега хафа бўляпсиз?

Қиз унга бир қараб қўйди-ю, яна кўзларида ёш қалқиди.

– Мен сизни яхши биламан, – қизнинг ўпкаси тўлиб ҳиқиллаб қолди. – Сиз яхши, олийжаноб одамсиз.

Марат гапининг давомини кутиб, индамай ўти-раварди. Қиз плашининг чўнтагидан рўмолча олиб, кўз ёшларини артди.

– Бир йигит бор эди, – қиз юзини дераза томонга буриб олди. – Бир-биримизни яхши кўрардик. Мен дарс тайёрлагани унинг ётоқхонасига бориб турардим... Қиз жимиб қолди-да, бирдан хўнграб юборди: – У мени алдаб кетди. Армияга кетиб қолди.

Марат тушунди. Кўнглини кемираётган гашлик бошини сирқиратиб юборди. У кафти билан пешана-сини чангаллаганча сўради:

– Энди нима қилмоқчисиз?

Қиз ярқ этиб унга қаради.

– Ўзимни ўлдираман!

– Бўлмаган гап! – Марат қўлини шартга туширди-да, совуққина гапирди. – Ўзини ўлдирадиган одам аввал эълон қилиб, кейин ўлдирмайди.

Қиз аччиқ ҳақиқатни шундоққина кўз ўнгига келтириб қўйган Маратга ҳайрон қараб қолди.

– Онангиз бормилар? – деди Марат бир оз юмшоқ оҳангда.

Қиз асабийлик билан қўл силтади.

– Улар нимани тушунарди? Эски одам... Эрга берамиз деб ётишибди.

«Қачондан буён сен янги одам бўлиб қолдинг! – деб ўйлади Марат гижиниб. – Дуч келган одамга қучоғини очиш янгилигу, номусли бўл дейиш эскиликми? Номуснинг нархини нега бунча арзонлаштиради булар?»

У сигаретанинг учини асабий эзгилаб чекди. Марат кўпдан буён шу гапларни ўйлаб юрарди. Мана, яна бир мисол. У узини босиб олди. «Бу қиз танбеҳ эшитгани эмас, маслаҳат сўрагани келган-ку».

– Хат ёзптимми? – деди у хотиржам оҳангда.

– Эрга тегиб кетавер, дебди, – қиз уф тортди.

– Нега шунақа деб ёзганини биласизми?

Қиз маънос бош чайқади.

– Сизга ишонмаяпти!

Қиз бунисини ҳеч ўйлаб кўрмаган бўлса керак, киприкларини ҳайрон пирпиратди:

– Нега ишонмайди?

– Сиз ҳар сафар йиғлаб ёзаверманг, – деди Марат унинг саволини эшитмагандек. – Энди сиз қанча ялиниб ёзсангиз, у шунча узоқлашиб кетаверади.

– Нима қилай бўлмаса? – деди қиз ўкинч оҳангида.

– Эртага унинг хатларини олиб келинг, – деди Марат ўрнидан туриб. – Биргаллашиб жавоб ёзамиз. Мен айтиб тураман, сиз ёзасиз.

У плашини кийди-да, эшикни очди.

– Келишдикми, эртага ёзамиз.

Қизнинг кўнглида умид чироғи ярқ этиб кетди шекилли, секин шивирлади.

– Раҳмат...

Марат симёгоч тагида елкаларини қисиб, ёмгирдан жунжикиб турган Ҳилолани узоқдан кўрди-ю, юраги зириллаб кетди.

«Плаш киймаган экан». У қоп-қора йўлкада ёмгирдан ялтираб ётган чироқ нурларини босиб югуриб борди-да, Ҳилолани билакларидан тутиб ўзига қаратди.

– Кечиринг!

Ҳилола Маратнинг қўлини силтаб ташлади. Унинг сочлари ҳам, пушти ранг жемпери ҳам ивиб кетган, ранги сўлгин эди.

– Кечиринг, – деди Марат яна ялинчоқ оҳангда. Кейин плашини ечиб, Ҳилоланинг елкасига ташлади.

– Қочинг! Уятсиз! – Ҳилола плашни силтаб ташлади. Унинг ҳул енги Маратнинг юзига шапиллаб урилди.

– Хайр! – Ҳилола кескин бурилди-да, сумкасини силкитганича, кўлмак сувларни сачратиб чошиб кетди.

Марат нариги симёгоч тагида унга етиб олди. Муздай елкаларидан ушлаб, энтикканча шивирлади:

– Тушунсангиз-чи, ахир. Бир қиз билан гаплашдик. Биров ёрдам сўраб турганида ташлаб кетолмайман-ку.

Ҳилола шартга бурилиб қаради. Унинг сўлгин юзидан ёмгирми, кўз ёшими оқиб тушар эди.

– Сизнинг қизларингиз кўп, – деди у овози титраб. – Одамларингиз кўп!

– Бугун шунақа бўлиб қолди-да, нима қилай? – Марат плашини яна унинг елкасига ташлади. Ҳилола тагин силтаб юборди. Плаш лойқа кўлмак сувга тушди.

– Шилқимлик қилманг, – деди Ҳилола йиғи аралаш. – Театрга борганда-чи, кутубхона олдида

кўришганимизда-чи, музейга бормоқчи бўлганимизда-чи! У яна чошиб кетди.

Марат эгилиб плашни олди. Ҳилоланинг қадам товушлари тез узоқлашиб борарди. Шундагина у бу қизни севиб қолганини, қаттиқ севиб қолганини чуқур ҳис этди. Боғ четида етиб олиб қулидан тутди.

Ёмғир ҳамон шивалаб ёғар, Марат энди плаш лой бўлганини, уни Ҳилолага кийгазиб бўлмаслигини уйлаб қийналарди.

– Ҳилола, унда, – деди нафаси қисилиб. – Унда мен бир нарса ёзаётган эдим.

– Нарса ёзаман деб ҳаммадан кеча қолинг, – Ҳилола энди йиғламас, овозида темирдек қатъият бор эди.

– Бошқа иложим йўқ эди, – деди Марат уйчан.

– Иложим йўқ денг?

Марат унинг титраб турган лабларига қараб бошини қуйи солди.

– Йўқ.

Ҳилола бундай жавобни кутмаган эди. У Маратнинг ялинишини хоҳларди.

– Бўлмаса, – Ҳилола овози қалтираб такрорлади. – Бўлмаса мендан кеча қолинг!

Марат ҳамон бошини қуйи солиб турар, асфальт йўлкага ёпишиб ётган хазонни туфлисининг учи билан эзгилар эди.

– Мен айтгандим, – деди у сокин оҳангда. – Менга дўст керак, ҳамроҳ керак, дегандим...

– Йўқ. Айтсангиз-чи, ижодингиз учун мендан кеча қолинг. Ўзингиздан бошқа ҳеч кимни уйламай қўя қолинг!

Марат унинг кўзларида газаб борлигини кўриб, кўнгли оғриди. Наҳотки у чиндан ҳам фақат ўзини уйлаётган бўлса?! У шу кунгача бирон марта дурустроқ уйлаб кўрмаган гапларни Ҳилоладан эшитиб ҳайрон бўлди. Ахир у одамларга ўхшаб башанг кийинишни, зиёфатларга боришни, уй-жой

солишни шунчаки майда гаплар деб юрарди-ку. Наҳотки келиб-келиб энг яқин одами булиб қолган, қалбининг нурли бир парчасига айланган мана шу қиз унга таъна қилса.

– Айтинг! – деди Ҳилола ҳамон лаблари титраб. Кўзларида совуқ ўт ялтираб кетди.

Шундагина Марат бу қиз уни ҳеч қачон тушуна олмаслигини, ўзи ўйлаганидан кўра каттароқ эътибор талаб қилишини чуқур ҳис этди.

– Ҳилола, – деди қизнинг кўзларига қарамасликка ҳаракат қилиб. – Мен бошқача яшай олмайман, балки иккимиз ҳам адашгандирмиз. Сиз тўғри айтяпсиз. У бир лаҳза ўйланиб турди-да, маънос жилмайди: – Бир умрлик ташвишимга сизни шерик қилишимнинг нима кераги бор? У кескин бурилди-да, чироқ нурида ялтираб ётган ҳалқоб устидан сакраб ўтди. Нарироққа бориб қайрилиб қаради. Ҳилола ҳалқоб олдида бошини қуйи солиб турарди.

Марат томогини аламли бир ўт ёндираётганини пайқади-ю, плаш ушлаган қўлини баланд кўтарди.

– Хайр, – деди овози титраб. – Мендан ранжиманг. – У охирги сўзларини иложи борича хотиржам айтишга ҳаракат қилди. – Бахтли бўлинг, Ҳилола!

Ҳилола у томонга салгина эгилгандек, ишончсиз бир қадам қўйгандек бўлди. Аммо Марат энди қайрилиб қарамади. Илондек ялтираб ётган йўлқадан ўз соясини босганча секин-секин юриб кетди.

Ҳамон ёмғир савалар, дарахтларнинг сарғайган япроқлари чироқлар нурида хира йилтилар эди. Аллақаяқда хазон тутаётган бўлса керак, аччиқ бир ис димогини куйдирарди.

У плашини осилтирганча, кўлмак кечиб борар, боя таҳририята йиғлаб келган бахти қаро қизнинг аччиқ қисматини ўйлар, ўзи эса қаёққа кетаётганини билмас эди.

ЯНГА

Акмал кўнгироқ тугмасини босиши билан ичкаридан овоз эшитилди:

– Ана, Акмалхон келдилар.

«Келинойим», деб ўйлади у янгасини овозидан таниб.

Янгаси негадир унинг номига «хон» қўшиб гапирарди.

Акмал янгаси келганидан қувонди. Ҳар сафар уни кўрса онасини кўргандек бўларди.

Эшикни янгасининг ўзи очди. Акмалнинг елкасидан қучоқлаб кўришди. У яшил жемпер кийган, штапель дурра ўраб олган, қорача, озгин юзида ийманувчан табассум бор эди. Акмал унинг қўлидаги оддий хўжалик сумкасини кўриб кетишга ҳозирланаётганини пайқади.

– Нега отланиб олдингиз? – деди астойдил ранжиб.

– Болалар ёлғиз, – деди янгаси туфлисини кияркан. – Қоронғи тушмасдан бора қолай.

– Акам бор-ку, – деди Акмал ҳамон унинг кетишини хоҳламай.

Янгаси яна ийманган қиёфада жилмайди:

– Чойхонага чиқадилар, биласиз-ку.

Ёнбош томондаги ошхонадан парча гулли халат кийган, олдига фартук тутган Клара чиқди.

– Овқатга турунг десам, кўнмаяптилар, – деди у гоҳ эрига, гоҳ овсинига қараб.

– Майли, ўзинглар боринглар, – янгаси эшик тутқичидан оҳиста тутиб, ташқари чиқди.

Акмал уни зинадан кузатиб қайтиб кирганида ошхонада жаз-буз эшитилар, уйни пиёздог ҳиди тутиб кетган эди.

– Келинойим қачон келувди? – сўради у гўшт қовураётган хотинидан.

Клара ачишган кўзини кафтининг орқаси билан артиб, унга юзланди.

– Яқинда.

– Бирон юмуши бор эканми?

– Нима юмуши бўларди, пул сўрайди-да...

Акмал хотинининг овозидаги пичингни пайқаб, кўнгли ранжиди.

– Неча марта пул сўради сиздан? – деди зарда билан. Клара капгирни тарақлатиб столга ташлади.

– Сўрамаса, энди сўрайди. Бир марта берсангиз келаверади. Нима, бизнинг пул заводимиз борми?!

Клара оиласида ёлғиз қизлиги учунми, келин бўлиб тушгандаёқ овсинини хуш кўрмаган эди. Уй олиб бу ёққа кўчиб келишгунча анча майда-чуйда гаплар ўтган, уларнинг кўпига хотини сабабчи бўлганини Акмал биларди, аммо индамаган эди. Ҳозир гаши келди.

– Бизнинг пулимизга зор қақшаб қолган жойи йўқдир, – деди овози бўғилиб. – Муҳтож бўлгандир, бирон нарсага керак бўлиб қолгандирки, сўрагандир.

– Нега муҳтож бўлсин?! Эри ишлайди, ўзи ишлайди. Режа билан ишлатсин! – Клара гап тамом дегандек, индамай бурилиб қозонни ковлашга тушди.

Акмал хотинининг халат остидан тирсиллаб турган бўлиқ елкаларига, капгирни чаққон айлантираётган тилла узукли кўлига бирпас қараб турди-да, бурилиб хонага кириб кетди. Ҳали уйга кирганида янғаси нимагадир ийманиб жилмайиб турганини, нима учун шошилиб кетиб қолганини энди тушунди. Хотинининг миҳ қоққандек қарсиллатиб муомала қилишидан, ўзи унга жilовини шунчалик

бериб қўйганидан гаши келди. «Бўйнини эгиб пул сўраб келиш осонми? Қиш келяпти. Болалардан биронтасига қишлик кийим олмоқчидир. Топгани етмаётгандир. Бунинг устига акамнинг ичиши бор...» У диванга чалқанча ётганча шуларни уйлар, уйлаган сайин кўнгли гаш бўлар эди.

Ўртадаги эшик очилди. Акмал хотини ўзига қараб турганини пайқаб, индамай ётаверди.

– Яна қанча ётасиз? – деди Клара тагин уша ўйиб олгувчи оҳангда. – Лолани ким олиб келади?

– Билмайман, – деди Акмал каравот тепасига илинган арабий гилам гулларини томоша қилган бўлиб. – Боғчага ҳар куни мен боришим шарт эмас.

– Бўлмаса, овқатни қилинг!

Акмал гилам томонга бутунлай ўтирилиб олди.

– Масалан, мен овқат емайман, – деди совуқ-қонлик билан.

– Қаранг-а, мен сизнинг тўйиб келишингизни билмабман.

Зум ўтмай эшик калити шиқирлади.

Акмал ўша алпозда ётганича хотинини ҳам, қизини ҳам эмас, негадир янгасини уйларди.

Адҳам акаси уйланганда Акмал учинчи босқичга ўтган эди. Механика-математика факультетида фанлар огир бўлгани учунми, ё ўзининг қобилияти сустроқмиди, хуллас, стипендияга илинмади. Онаси мактабда йигирма беш йил фаррошлик қилиб, пенсияга чиққан, унинг нафақаси Акмалнинг жонига оро кириб турарди.

Янгаси келин бўлиб тушганида ҳам қоп-қора, озгин қиз эди. Акмал ўзидан нари борса икки ёш катта бу қизга аввалига унчалик кўниколмай юрди. Негадир ундан ўзини олиб қочар, янгаси пайпогиними, майкасиними юваётганини кўриб қолса, ийманар,

онасига: «Узингиз ювмабсиз-да», дерди. Аммо онасининг кун сайин нари кетаётганини, оёқ-қўллари шишиб, ётиб қолганини Акмал биларди. У ҳар куни ўқишга кетаётганида онаси ётган хонага кириб, ундан аҳвол сўраб ўтарди. Шунақа пайтларда ҳар доим онасининг тепасида янгаси ўтирганини кўрарди.

Худди шунақа эрта куз кунларидан бирида у ўқишдан қайтганида, эшик тагида тўпланиб турган одамларни кўриб ҳаммасига тушунди. У қачондир шу ҳодиса рўй бериши муқаррар эканини биларди. Аммо назарида бу нарса ҳеч кутилмаганда рўй бергандек, алақандай адолатсизлик бўлгандек туюлди. У бир ҳовли хотинлар орасидан ўтиб, онаси ётган хонага отилиб кирди. Қизиқ, ўшанда у йиғламади. Йиғлай олмади. Фақат тонг саҳарда ўқишга кетаётганида онасининг қилган дуосини эслади: «Тупроқ олсанг, олтин бўлсин, болам. Умринг узоқ бўлсин...»

Ўша кундан бошлаб Акмал энг катта таянчи йўқолганини тушунди. Энди унинг ҳаёти чалкашиб кетгандек, алланима ўзгариши керакдек туюларди. Ўқишдан кўнгли совий бошлади. Стипендия олмаса, кап-катта йигит бировга тирик товон бўлиб ўтирса...

Уйдаги ҳаёт ўша-ўша давом этарди. Худди онаси бор вақтдагидек ҳар куни каравотининг бошидаги стул суянчигида дазмолланган шим, оппоқ рўмолча, ёқаси қордек тоза кўйлак. Чўнтагида кунги тушлик пули...

Акмал буларнинг ҳаммасини янгаси қилаётганини биларди. Ақасининг топгани ўзидан ортмайди. Янгаси қурилишда ишлайди. Ўз эрининг ташвиши етмагандай тонг-саҳарлаб туради. Акмалнинг кир-чирига қарайди.

Янгаси огироёқ бўлганидан кейин таътилга чиқди. Ҳамон Акмалнинг ёнидан пул аримасди. Лекин ўзи энди ортиқ бу аҳволда юриш мумкин эмаслигини тушунди. Ўқишдан бутунлай айниди. Бир куни акасига қатъий қарорини айтди:

– Мен заводга ишга кираман.

Акаси тайинли бир гап айтмаса ҳам Акмал унинг қарши эмаслигини билди. Эртасига у кеч уйғонди. Ўша қиш тонги асло эсидан чиқмайди. Акмал уйғонганида чўян печкада ўт гувиллаб ёнар, янгаси печка олдида чўнқайиб ўтирганча хаёлга толган, гўё ухлаб қолганга ўхшарди. Акмал печка гирасидан тушаётган ёғдуда янгасининг доғ босган юзини кўриб, янаям озиб кетганини, чехраси гамгин эканини сезди.

Каравот гирчиллаганини эшитиб, янгаси ярқ этиб унга қаради. Аммо ўрнидан жилмади.

– Акмалхон, мен эшитдим, – деди у паст товушда. Кейин бир зум жим қолди-да, уф тортди: – Майли, бизни ўйламай қўя қолинг. Ойимнинг арвоҳини чирқиллатгани қўрқмайсизми? Ойим сизни менга топшириб кетганлар. Тушундингизми?

Акмал янгасига қаради-ю, кўзларига ёш айланаётганини, бу гапларни юракдан эзилиб айтаётганини сезди. Сезди-ю, ўзининг ҳам юраги орзиқиб кетди. Шу тобда янгасининг кўксига бошини қўйгиси, доғ босган юзларини силагиси, нимадир деб узр сўрагиси келиб кетди. Ўшанда у мана шу янгаси ўз онасидай азиз бир одам эканини ҳис қилди.

Мана, у ўқишни ҳам битирди. Бола-чақалик бўлиб янгасидан кунда хабар ҳам ололмайдиган бўлиб қолди...

Эшик калити шиқирлаганини эшитиб, Акмал қаддини ростлади. Йўлақда Кларанинг товуши эшитилди:

– Телевизор кўрасанми, Лола? Ҳозир мультик бўлади.

– Йўқ, дадамга бораман...

Эшик очилиб, жамалак сочига оппоқ лента тақиб олган Лола чопқиллаб кирди-да, Акмални қучоқлади. Уша томондан яна Кларанинг овози келди:

– Қўй, Лола, даданга тегма, чақиб оласан.

Акмал қизини етаклаб йўлакка чиқди.

– Келинойим неча сўм сўради?

Ошхонага кириб кетаётган Клара, ҳалиям уша гапми, дегандек бурилиб қаради.

– Анча, нимайди?

Акмал индамай ётоққа кирди-да, Кларанинг пардоз қутисини очди. Уларнинг пули одатда шу қутида турарди. Иккита йигирма беш сўмликни ажратиб олаётганида ошхона томондан тагин Кларанинг овози эшитилди:

– У пулга тегманг. Лолага шуба олишим керак.

Акмал индамай йўлакка чиқди. Туфлисининг боғичини боғлаётганида тепасига хотини келганини кўриб қаддини ростлади. Кларанинг ранги ўчиб кетган, нафис бўёқ юргизилган бежирим лаблари пирпираб турарди.

– Уларнинг боласи бола бўлганида меники бола эмасми? – деди у овози титраб. – Нега боланинг насибасини қиясиз, ё ўтказиб қўйгани борми?

– Овозингни ўчирасанми, йўқми?! – деди Акмал бақриб.

Клара ҳайрон бўлганидан эрига тикилиб қотиб қолди. Улар лабораторияда бирга ишлашар, севишиб турмуш қуришган, беш йилдан буён бирон марта эри унга сен демаган, бақирмаган эди.

– Обора қолинг, – деди Клара йиғламсираб. – Бор-йўгингизни обориб бера қолинг, ўша гадой-ваччаларга!

Акмал яна бир дам турса катта жанжал чиқишини билиб, эшикни қарс этиб ёпиб, чиқиб кетди.

...Акмал шаҳар чеккасидаги ҳовлиларининг темир дарвозасини тақиллатганида вақт аллама-ҳал бўлиб қолган, сутдай тўлин ой пастак уй рўпарасидаги олчаларнинг сарғая бошлаган япроқларини аллалар, майин шабада эсиб турарди.

Эшикни нимча кийиб олган янгаси очди.

– Тинчликми, Акмалхон? – деди хавотирли оҳангда. Чамаси, Акмалнинг важоҳатидан жаҳли чиқиб турганини пайқаган бўлса керак.

– Ўзим, – Акмал ичкарига кириб гапни атайлаб бошқа ёққа бурди. – Акам келдиларми?

– Э, ҳали келмайдилар. Болаларни энди ухлатувдим. Юринг.

– Сўрида ўгира қолайлик, – деди Акмал олма тагидаги панжарали сўрига имо қилиб.

Янгаси уйдан кўрпача олиб чиқди. Акмал чиннидай қилиб супурилган ҳовлидан юриб бораркан, димоғига гуп этиб райҳон иси урилди. Бу ҳид унга алланечук қадрдон, аллаловчи туйгуларни эслатди. Онаси ҳар йили райҳон экар, «Райҳон файзли бўлади, болам», деб қайта-қайта такрорлар эди. Чиндан ҳам мана шу ҳид бутун ҳовлига қандайдир осойишталик бахш этгандай бўларди. Акмал сўридаги кўрпачага ёнбошлаб атрофни кузатди. Лой том устидан шифер қолаб, уйнинг замонавийлаштирилганини айтмаса, ҳеч нима ўзгармаган эди. Ўша икки уй, бир айвон, устундаги узун миҳга бир тутам исириқ илиб қўйилибди. Ўша кафтдаккина ҳовли, бўйра бўйи жойга экилган райҳон. Олма шохига илинган лампочка. Ўша сўри... Сўрининг шундоқ ёнига икки дона олма тушибди. Сап-сариқ...

Ошхона томондан янгасининг ўтин ёраётгани эшитилди.

Акмал ўтирилиб қаради. Янгаси ҳовли этагидаги ошхона эшиги олдида чунқайиб утирганча утин ёрарди.

– Қўйинг, келинойи, мен кетаман, – деди Акмал.

Янгаси ҳозир, деди-ю ишини қилаверди.

Қизиқ, ошхона ҳам, унинг ёнбошида деворга тираб тикланган тандир ҳам ўша-ўша — ўзгармаган, тандир остига худди ўша кезлардагидай ўтин тахлаб қўйилган эди.

Бир маҳаллар Акмал болалик чоғида, онаси шу тандирда зогора нон ёпар эди. Тандирдан чиққан биринчи зогоранинг ярмисини ушатиб, сопол пиёладаги сутга тўграб берарди. Акмалга дунёда ивигилган зогорадан лаззатлироқ таом йўқдек туюларди.

У ҳозир ҳам ўша лаззатли нон таъмини сезгандай ютиниб қўйди-да, секин энтиқди. Эрта куз кечасига хос чуқур сукунат чуқди. Фақат онда-сонда бир шамол келиб, олма япроқларини дув тўкиб кетади.

Кейин яна сукунат қўйилади. Олисдан тепловоз товуши келди. Гулдираб ўтаётган поезднинг бир меъёрда гувиллаши эшитилди. Овоз пасая-пасая тиниб қолди. Бу товуш Акмалга яна болалик дамларини эслатди.

Бир вақтлар мана шу сўри ўрнида супа бўларди. Онаси ётар чоғида кўлоблатиб сув сешар, бутун ҳовлини райҳон иси тутиб кетарди. Акмал онаси билан Адҳам акасининг ўртасида кўрпадан бош чиқариб, осмонга тикилиб ётар, узоқ вақт ухлай олмай хаёл сурарди. Акмал ишчи батальонига кетиб, ўша ерда вафот этган отасини эслай олмас, аммо онасининг бир гапи гўдак хотирасига ўрнашиб қолган эди.

«Ўлган одамнинг жони осмонга чиқиб, юл-дузга айланиб қолармиш». Акмалнинг назарида осмондаги

энг ёрқин юлдуз отасининг жони бўлиб туюлар, ўша юлдузга учиб кетгиси келарди. Ҳозир ҳам негадир худди ўша туйғу юрагини қамраб олди. Ўша болалик дамларга бир зум қайтгиси келди. Лабораториядаги мураккаб тажрибалару Кларанинг инжиқликлари ҳам, бугунги дилсиёҳлик ҳам, ҳаммаси бачкана, майда нарсалар бўлиб кўринди. Қанийди онаси тирилиб келса-ю, бир кеча мана шу сўрида осмонга, юлдузларга, тўлин ойга тикилиб ётса.

Бир қўлида чойнак, бир қўлида тухум қовурдоқ кўтарган янгаси темир зиналардан чиқиб келди. Акмал қаддини ростлаб утирди. Янгаси нон ушатди, чой қуйди.

Акмал иштаҳасиз бир тарзда нон кавшаркан, гапни нимадан бошлашни билмай тараддудланарди. Тайин гапки, Клара пулимиз йўқ деган, энди нима дейди? Хотиним сизни алдаган экан, дейдими?

– Асқар катта йигит бўп қолгандир? – деди у анчадан кейин. Янгасининг юзига табассум югурди.

– Ҳа, бешга ўқийди. Дастёр бўп қолди, – у бир лаҳза жимиб қолди-да, яна жилмайди. – Бу йил Лайло ҳам мактабга боради.

Акмал бирдан баҳона топилганига суюниб кетди.

– Шунақами? Қаранг, дарров мактабга борадиган қиз бўлиб қолдимиз? – у ҳамон кулганча асосий мақсадга кўчди. – Лайлога биронта совға олмоқчи бўлиб юрувдим. Ҳали дурустроқ гаплаша олмадик. Кларанинг хабари йўқ, бугун мен ойлик олувдим. У чўнтагидан пул чиқариб, дастурхон четига қўйди: – Ўзингиз биронта қишлоқ кийим олиб берарсиз, келинойи...

Акмал ёлгон гапираётганини, гаплари сунъий чиқаётганини билиб, тўхтаб қолди.

Янгаси ярқ этиб, унинг юзига қаради.

– Раҳмат, Акмалхон, – деди янгаси оҳиста товушда. Унинг овозида зарда ҳам, ўкинч ҳам

йўқ эди. – Болаларнинг кийими етарли, – деди у дастурхон попугини уйнаб. – Бошқа нарсага зарил бўлиб қолувди... Биласиз, индинга ойим вафот этган кунларига ўн йил тўлади. Шунга узоқ-яқин қариндошларни чақирмоқчийдик. Озроқ етмай турувди...

Акмал сесканиб янгасига қаради-ю, ҳайкалдек қотиб қолди. Янгаси ҳамон дастурхон попугини уйнаб ўтирар, чамаси, ҳозир ҳамма нарсани унутиб, қайнанасининг хотирасини ўйлар эди.

ЖИНТЕПА

Болалигим ҳикояси

Бу воқеага анча бўлди. Ўшанда олтинчи синфда ўқирдим. Аниқ эсимда бор: апрель ойи эди. Тоғликлар равочнинг тошбосди деган турини яхши билишади. Равоч энди ўсиб келаётганида бир томонга ёнбошлашиб устига тош босиб қўясиз. Шунда, офтоб тушмагани учун равоч ҳам серсув, ҳам чучук бўлиб ўсади. Қишлоқ болалари равоч чиқиши билан танлаб-танлаб устига тош бостириб қуйишади. Бировнинг тошбосдисига биров тегмайди. Қоида шу.

Апрель ойи бўлгани учун қишлоғимиз атрофидаги паст-баланд тепаликлар, тоғлардаги равоч болалар ўртасида аллақачон «бўлашиб» олинган эди. Фақат кунботар томондаги Жинтепа чўққисига ҳали ҳеч ким чиқмаганди. Жинтепа энг баланд чўққи бўлганидан унда қор кеч эриган, равоч ҳам кеч чиққан, буни болалар билишарди. Аммо бу чўққига чиқишга ҳар кимнинг ҳам юраги бетлайвермасди. Биз кичкина пайтимизданоқ Жинтепа ҳақидаги ҳар хил ваҳимали гапларни эшитавериб, юрак олдириб қўйгандик.

Айтишларича, бир чўпон сурувини боқиб юриб тоғда адашиб қолибди. Кечасига қолиб кетибди. Қараса, олисда олов ёниб турганмиш. Бошқа чўпонлар ҳам бор экан, деб суюнибди. Ўша жойга яқин бориб қараса, гулхан атрофида яп-яланғоч қизлар сочини ёйиб утирганмиш. Чўпон орқасига қарамай қочибди. Анча вақт касал бўлиб ётибди...

Қишлоқ дуконини қуриқлайдиган чол ҳам Жинтепага чиққанида соқов бўлиб қолган, дейишади. Айтишларича, у ёшлигида туппа-тузук экан. Бир куни тоққа — утинга чиқибди. Утин кесгунча қоронги тушиб қолибди. Кечаси чўққидан тушиб келаётса, йўлда сават замбил ётганмиш. Керак бўлиб қолар дебди-ю, бандидан судраб кставерибди. Қараса, замбил ўзидан-ўзи оғирлашиб бораётганмиш. Бояги киши қора терга ботиб кетибди. Охири чарчаб қолибди. «Сават замбил ҳам шунақа оғир бўладими» дебди ўзига-ўзи. Шунақа деса орқасидан гўлдираган овоз эшитилибди: «Оғирлиги қанча келади?» Қоровул бундай утирилиб қараса, замбил эмас, бадбашара бир махлуқнинг қулогидан ушлаб келаётган эмиш. Қоровул «Дод!» деб пастга югурибди. Шу-шу тилсиз бўлиб қолибди.

...Ўша куни якшанба эди. Ўртоғим Адҳам билан Жинтепага чиқиб, равочларга тош бостириб тушадиган бўлдик. Йўл олис бўлгани учун эрта турдим. Ўша ёқда ермиз, деб битта нонни қийиқчага тутиб олдим. Адҳамларникига чиқсам, бувиси супада утириб хамир қораётган экан. Унинг кўзи яхши кўрмаса ҳам қулоғи жуда яхши эшитарди. Адҳам билан пичирлашаётганимизни сезиб қолди.

— Нима? Жинтепа? Ҳамма галва сен такадан чиқади. — У қаддини ростлаб менга ўқлов ўқталди. — Йўлдан урма болани! Иккалангниям жин чалиб, оғзингни қийшайтириб кетади.

Адҳам иккаламиз вақт ганиматида жуфтакни ростлаб қолдик. Кўчага чиққанимизда ҳам Адҳамнинг бувиси қаттиқ-қаттиқ койиётганини эшитиб турдик.

– Ҳали даданг келсин, бир урдириб томошангни кўрмасам, юрган эканман. Жинтепада бало борми сенларга!

Иккаламиз олдинма-кетин йўлга тушдик. Жинтепанинг йўли олис. Аввал сойдан ўтилади. Кейин мол фермасининг ёнидан ўтиб, қир ошамиз. Кейин арчазор оралаб чиқиб кетаверилади, кетаверилади, охири Жинтепа чиқади. Ҳаво мусаффо. Шундоқ оёқ остида қоқигуллар, бутакўзлар очилиб ётибди. Осмонда тўрғай типирчилаб нафас олмай сайрайди. Танҳо бургут ҳавода вазмин сузиб ўлжа ахтаради. Арчазорга киргунимизча пешин бўлиб қолди. Бир томонга қийшайиб ўсган каттакон арча остида ўтириб нонни еб олдик.

– Булут чиқди, – деди Адҳам оёгини чалиштириб ётганча, арча шохлари орасидан осмонга қараб. – Тезроқ юрмасак бўлмайди.

Чиндан ҳам ҳаво салқинлашиб борар, осмонда тўда-тўда булутлар сузиб ўтарди. Жинтепага чиқиб боргунимизча ҳаммаёқни булут ўраб олди. Аммо чўққи устидаги ялангликка чиқишимиз билан булутни ҳам, шамолни ҳам унутдик. Ҳар ер-ҳар ерда тўда-тўда бўлиб очилган лолалар шамолда чайқалиб турар, худди оловдек ловиллаб кўзни оларди. Иккаламиз у ёқдан-бу ёққа югуриб лола тердик, энди бир қарич бўлиб ўсган равочлар устига тош бостирдик.

– Мен қирқ биттасига бостирдим, – деди Адҳам ҳарсиллаб. Унинг пешонаси терлаб кетган, катак кўйлагининг этаги шимидан чиқиб кетгани учун шамолда қанотдек силкинар эди.

– Мен санамадим, – дедим кучайиб бораётган шамолдан баланд келиш учун бақириб.

Шу пайт бошимиз устида чақмоқ ярқ этди-ю, момақалди роқ гумбурлади. Адҳам менга, мен Адҳамга қарадим. Қоп-қора булутлар борган сайин пасайиб келаётганга ўхшар, шундай бошимиз устидан қора тумандек шиддат билан сузиб ўтарди. Бирпасда атроф гира-шира қоронғи бўлиб қолди.

«Ҳозир жала қуяди», деб ўйладим у ёқ-бу ёққа аланглаб. Атрофда ёмгирдан яширинадиган на бир дарахт, на бир харсанг — ҳеч нарса йўқ эди. Яна момақалди роқ гумбурлади. Ўша заҳоти Адҳамнинг даҳшат тўла товуши эшитилди:

– Рустам! Бошинг ёняпти, Рустам!

Ҳайрон бўлиб Адҳамга қарадим даҳшатдан қотиб қолдим. Адҳамнинг сочлари тикка-тикка бўлиб кетган, негадир сочи орасидан кўкимтир чўт сачраб осмонга отиларди.

– Ўзингни... ўзингни бошинг ёняпти! – дедим дудуқланиб.

– Вой-дод! – Адҳам кўзлари олайиб бошини чангаллаганича югуриб кетди. Мен ҳам тошларга қоқилиб-қоқилиб унинг кетидан чопдим. Момақалди роқ тинимсиз гумбурлар, ора-чора сукунат чуққанида сочларим ўзидан-ўзи тиккайиб ёниб кетаётганга ўхшар, Адҳамни чақирай десам, қўрққанимдан овозим чиқмасди.

Орадан қанча вақт утганини билмайман. Бир маҳал йигирма қадамча олдинда югуриб кетаётган Адҳам бир нарсага қоқилиб йиқилиб тушди. Мен етиб келганимда у ҳамон бошини чангаллаганча кийикўтлар орасида гужанак бўлиб ётарди.

– Тур ўрнингдан, Адҳам! – дедим елкасидан тутиб.

У қўрқув билан менга қаради.

– Бошинг ёниб кетмадими? – деди йигламсираб.

– Ўзингники-чи?

Иккаламиз беихтиёр бошимизни ушлаб кўрдик. Йўқ, ҳеч қаеримиз ёнмаган, сочимиз ҳам куймаганди.

– Ўз кўзим билан кўрдим! – деди Адҳам ҳамон кўрқувдан кўзлари олайиб. – Сочингдан олов чиқиб кетди. Худо урсин, ўз кўзим билан кўрдим.

– Мен ҳам кўрдим! – дедим Адҳамнинг бошига синчиклаб қараб. – Сенинг бошингдан ҳам чўг чиқиб кетди. Сочинг ўзидан-ўзи тикка бўлиб, чўг сачраб кетди. Кўкимтир чўг.

Яна момақалдироқ гумбурлади. Йирик-йирик ёмғир томчилари шатир-шугур қилиб туша бошлади.

– Ажина! – Адҳам сакраб ўрнидан туриб кетди. – Ажина! Қоч!

Яна аввалгидек у олдинда, мен кейинда югуриб кетдик. Аммо энди Адҳамнинг бошидан чўг чиқмас, савалаб ёмғир ёғар эди. Фақат ферма олдига келгандагина сал нафасимизни ростладик. Қишлоққа кирганимизда ёмғир тиниб қолган эди. Жинтепа устида қуёш ботиб борарди.

Адҳамнинг уст-боши лой бўлиб кетганди. У хайрлашмасдан тўғри уйига кириб кетди. Мен ҳам уйга кирдим, дамимни чиқармай ётиб ола қолдим. Жинтепага чиққанимизни ойим эшитса, соғ қўймаслигини билардим.

Кечаси билан алоқ-чалоқ тушлар кўриб чиқдим. Қамишзорга кириб қолибманми-ей, қамишлар ёниб кетибдими-ей...

Эрталаб ювинаётганимда нуқул лабим ачиша-верди. Артинаётиб, ойнага қарасам, ҳаммаёгимга учуқ тошиб кетибди.

– Кун бўйи ҳар хил ўйинларни ўйнайди-да, кечаси алаҳлаб чиқади! – деди ойим зарда билан.

Индамасдан папкани кўтариб Адҳамларникига чиқдим. Бувиси ҳадеб сигирнинг елинига ёпишаётган бузоқни четга тортаётган экан.

– Менга беринг, буви, – дедим арқонга қўл узатиб.

– Қоч, қоранг ўчгур! – Адҳамнинг бувиси арқоннинг бир учи билан елкамга тушириб қолди. – Бола ни нима қилдинг? Сенга балоям урмайди...

Демак, эшитибди... Папкамни кўтарганча секин ичкари кирдим. Адҳам кирпеч илинган девор остидаги каравотда ётар, рангида ранг қолмаган эди.

– Тузукмисан? – дедим пешонасига кафтимни босиб. Унинг боши чўғ бўлиб қизиб кетганди.

– Дарсга боролмайман, – Адҳам секин пичирлади. – Тезроқ кета қол. Бувим уришадилар.

Бувисининг жаҳлини чиқармаслик учун секин чиқиб кета қолдим.

Ҳали дарс бошланмаган эди. Кечадан буён ичимга сигдиrolмаётган гапни ўзим билан битта партада утирадиган Нусратга айтиб бердим. Нусрат кўзимга қараб турди-да, бирдан хохолаб кулиб юборди.

– Бошинг ёниб кетган бўлса, манавини қаёқдан олдинг! – деди пешанамга чертиб.

Атрофимизни болалар ўраб олишди. Нусрат гапларимни оқизмай-томизмай болаларга айтиб берди. Чека-чеккадан масхараомуз саволлар ёғила бошлади:

– Бошингни устида гутурт чаққанинг йўқмиди?

– Балки чақмоқ тегиб ёниб кетгандир?

– Адҳам-чи, Адҳам... Уям калла шўрва пиширдими?

Ҳатто ҳеч қачон бунақа гапларга аралашмайди-ган энг ювош Мўминжон ҳам гап отиб қолди:

– Бошинг ёнганида қанақа ҳид чиқди?

Ҳаммалари синфни бошига кўтариб қаҳ-қаҳ отиб кулишди.

Биринчи дарс биологиядан эди. Одамнинг маймундан тарқалганини жон куйдириб тушунтирадиган, ўзининг ҳам алақаери маймунга ўхшаб кетадиган, қаншари паст, бурун катаклари кенг ўқитувчимиз бўларди. Ўша синфга кириши билан ҳамма жимиб қолди. У одатича стулни қоғоз билан яхшилаб арттида, ўтириб йўқлама қила бошлади. Адҳамнинг фамилиясини айтганда ёнимдаги Нусрат ҳаммадан олдин жавоб қилди:

– Адҳамни жин чалиб кетибди.

Болалар гурр этиб кулиб юборишди.

Ўқитувчимиз журналдан бошини кўтариб, жеркиб сўради:

– Нима?

– Мана, Рустам кўрибди, – деди Нусрат менга имо қилиб.

– Нимани кўрибди?

– Ажина чалганини, – деди Нусрат яна илжайиб. – Жинтепага чиқишган экан, ажина чалиб кетибди.

Жаҳли чиққанидан ўқитувчимизнинг юзи қизариб кетди.

– Тур ўрнингдан! – деди менга. – Нима деб алжирадинг? Қанақа ажина?

Секин ўрнимдан турдим.

– Мен ажина чалди, деганим йўқ, – дедим тунгилаб. – Адҳамнинг бошидан чўғ чиқиб кетди.

Ўқитувчининг бурун катаклари кенгайиб кетгандек бўлди.

– Сеникидан ҳам чиқдимми?

Болалар боягидан баттар қаҳ-қаҳ уриб юборишди.

– Чиқди! – дедим қайсарлик билан.

Ўқитувчининг олдинга туртиб чиққан ияги янаям чўзилиб кетгандек бўлди.

– Нима чиқди? – деди киноя қилиб.

– Чўғ чиқди! – дедим овозим титраб. – Сочимдан чўғ чиқиб кетди.

– Сочингдан эмас, кўзингдан чиқиб кетгандир.

Болалар яна хохолаб кулишди.

Алам билан бақириб юбордим:

– Ахир мен ўз кўзим билан кўрдим.

– Сенинг бошинг эмас, миянг ёниб кетганга ўхшайди. Утир!

Биология ўқитувчиси нима деди, нима дарс ўтди, эсимда йўқ. Танаффус пайтида болаларга мазах бўлмаслик учун мактаб боғининг этагидаги иссиқхона атрофида айланиб юрдим. Дарсга киргим келмасди. Ҳозир физика ўқитувчиси киради. Яна йўқлама қилади. Адҳамга гал келганда ҳаммаси қайтадан бошланади.

Физика ўқитувчимиз Исмоил ака йўқлама қилиб утирмади. Синфга кириши билан атрофга бир қаради-ю, сўради:

– Адҳам қани?

Болалар шуни кутиб тургандек, хохолаб кулишди.

Исмоил ака қошини чимириб сўради:

– Нима гап?

Нусрат ўзини тутолмай қорнини ушлаб кула бошлади.

– Рустам айтсин, – деди кулгидан нафаси қайтиб. – Ўзи айтсин. Алам ичида Нусратнинг биқинига шундай туширдимки, букчайиб қолди. Ҳеч ким бунақа бўлишини кутмаган бўлса керак, синфга сув қуйгандек жимлик чўқди.

– Мен ўз кўзим билан кўрдим, – дедим алам билан қичқириб. – Сенлар ишонмасанг, мен айбдорманми!

Исмоил ака аста юриб тепамга келди.

– Нимани кўрдинг? – деди секин, қатъий овоз билан.

Мен индамай эшикка чиқиб кетишни ҳам, Исмоил аканинг саволига жавоб беришни ҳам билмай, туриб қолдим.

– Нимани кўрдинг? – деди у яна.

– Адҳамнинг бошидан чўг чиқиб кетганини, – дедим пичирлаб.

Исмоил ака кўзимга узоқ тикилиб қолди.

– Қаерда?

– Жинтепада.

Бояги муштнинг алами кетди шекилли, Нусрат яна илжайди:

– Ажинанинг оловини кўрибди.

– Жим ўтир бирпас! – деди Исмоил ака жеркиб. Кейин яна кўзимга тикилди – Момақалди роқ бўлаётганмиди?

Мен индамай бош силкидим.

– Булутлар паст сузаётганмиди?

Исмоил ака масхара қилмаяптими, деган хаёлда унинг кўзига тикилдим. Йўқ, унинг қиёфаси жиддий эди.

– Сен камдан-кам учрайдиган табиат ҳодисасини кўрибсан! – деди жилмайиб. Кейин синфга юзланди. – Болалар, географиядан Колумбни ўқигансизлар-а?

Болалар чекка-чеккадан тасдиқлаб жавоб қилишди.

– Ана ўша Христофор Колумб янги ер излаб кетаётганида денгизда қаттиқ довул кўтарилади. Бўрон бир неча ҳафта давом этади. Охири денгизчиларнинг тоқати тоқ бўлиб, кемани орқага қайтаришни талаб қилишади. Аммо Колумб йўлидан қайтмайди. Шунда денгизчилар газабланиб, қўзғолон кўтаришади. Колумбни оёқ-қўлини боғлаб денгизга улоқтирмоқчи бўлишади. Энди кемадан отиб юборай деб туришганида Колумб бирдан қичқириб қолади. «Яна бир кун муҳлат беринглар.

Эртага бўрон тинади, ҳаво очилиб кетади», дейди. Денгизчилар унга ишонишмайди. Шунда Колумб кема мачтасининг бир учида илиниб турган коптокдек оловни кўрсатади. «Мана шу олов бўронни тиндиради», дейди Колумб. Денгизчилар иккиланиб қолишади. Уни сувга ташламай туришга қарор қиладилар. Ростдан ҳам кечаси тўсатдан бўрон тинади. Эртасига чарақлаб қуёш чиқиб кетади. Денгизчилар Колумбнинг авлиёлигига яна бир бор ишонишади.

Бутун синф сув қуйгандек жимиб қолган, болалар Исмоил аканинг ҳикоясини маҳлиё бўлиб тинглашар эди. Ўзимнинг ҳам оғзим очилиб қолганди.

— Колумб авлиё эмасди, — деди Исмоил ака. — У табиат қонунларини биларди. Осмонда тўйинган зарядлар кўпайиб кетганидан кейин ҳавонинг очилиши тушунарли. Елканга қўнган олов копток паст сузаётган булутлар заряди билан кема минорасининг тўқнашуви туфайли бўлган эди. У бир зум жимиб қолди-да, яна сўради: — Рус аскарлари Болгарияга Шипка доводан ошиб борганини биласизлар-а? Ўша доводан ўтаётган жангчилар ҳам милтиқларининг найзасида кўкимтир олов ёниб турганини кўп кўришган. Рустам билан Адҳамнинг сочида ёнган чўғ ҳам худди ушанақа зарядлар бўлади. Момақалди роқ пайтида икковлари энг баланд жойда — Жинтепада бўлишган. Зарядлар уларнинг сочига қўнган.

Болалар ҳангу манг бўлиб менга қарабди. Нусрат ҳам оғзини очиб анграйиб ўтирар, киприк қоқишга мадори қолмаган эди.

Кўп ўтмай Адҳам тузалиб кетди.

МОДДИЙ ЁРДАМ

Бу гавголарнинг ҳаммаси арзимаган гапдан бошланди. Бир куни касабга уюшмасининг бошлиғи Усмон ака ёнимга келиб, елкамга қўлини ташлади.

– Аёлларга қалайсиз? – деди тўсатдан.

Ҳеч балогога тушунмадим.

– Қайси маънода?

– Ну, масалан, ҳурмат қилиш маъносига.

– Ҳа, энди эл қатори, – дедим ростини айтиб.

– Бўлмаса бундай... Бир хизмат қиласиз. Уч кундан кейин Хотин-қизлар байрами. Эркаклар номидан кичкинагина зиёфат уюштираш, нима дейсиз?

– Неча сўм керак? – дедим мақсадини тушуниб.

Фирмамизда бунақа тадбирлар тез-тез бўлиб туради. Биров нафақага чиқади. Биров уйланади, биров туғади, дегандек...

Чунтагимдан энди пул чиқараётган эдим, Усмон ака қўлимни ушлади.

– Пулингиз керакмас, – деди сирли қилиб. – Сиз бермайсиз, оласиз.

– Нима?

– Оласиз! Бир варақ қоғозга ариза ёзиб берасизу, элик минг сўм оласиз. Биз шунга ихчамроқ банкет қиламиз.

Мендан нима кетди. Бари бир аёллар байрамида эркаклар номидан ўзимиз ҳам қатнашамиз-ку!

«Менга ёрдам беринглар, қийналиб қолдим», деган маънода ариза ёзиб қўл қўйиб бердим. Ўша заҳоти кассирдан элик минг олиб, Усмон аканинг қўлига топширдим. Байрам кўнгилдагидек ўтди. Жиндай шампан ичдик, аёлларни қутладик...

Бу гаплар паққос эсимдан чиқиб кетган эди-ю, бир куни касаба уюшмасининг мажлиси бўп қолди. Усмон ака қилинган ишлар ҳақида гапира туриб, тўсатдан қўлини бигиз қилиб мени кўрсатиб қолди.

– Мана, яхши устамиз Ботировни олайлик. Шу уртоқ огир касал бўлиб ўрнидан туролмай ётганида биз унга элик минг сўм моддий ёрдам бердик!

Атрофда ўтирганларнинг ҳаммаси бир йил тушакка ёпишиб ётган одамни кўрмоқчи бўлгандек менга бурилиб қаради. Ҳайрон бўпқопман! Бола бўлиб «их» деган эмасман. Қишда қорда ювинаман. Тошни есам, қум қилиб юбораман!

Энди шуни айтмоқчи эдим, қарасам Усмон ака бошқа масалага ўтиб кетибди. Индамай қўя қолдим.

Орадан бир ҳафта ўтдим, ўн беш кунми, Усмон аканинг хонасига чақириб қолишди. «Энди моддий ёрдам берса олмайман», деган уй билан эшикни очсам, хонада кўзойнак таққан семиз хотин, рўпарасида Усмон ака ўтирибди. Стол устида ҳар хил қоғозлар, папкалар...

– Танишинг! – деди Усмон ака мени кўрсатиб. – Ботиров деганимиз шу киши бўладилар.

Аёл кўзойнак ортидан юзимга синчиклаб тикилди.

– Опамиз тафтиш комиссиясининг аъзоси бўладилар, – деди Усмон ака. – Шаҳар бошқармасидан келганлар.

– Қалай, участкангизни тиклаб олдингизми? – деди нотаниш хотин меҳрибонлик билан.

Ҳайрон бўлиб Усмон акага қарадим. Кўзини қисяптими, қовоғи учяптими, тушунолмай гарангсиб турган эдим, Усмон ака гапни илиб кетди.

– Э, унчалик ёмон эмас! – деди шангилаб. – Бу кишининг ўтилчаси шўх-да! Онаси дўконга чиқиб кетганида электр плиткани розеткага тиқибди. Шунга ақли етганини кўрмайсизми? Богча боласи-я бўлмаса! Отасига ўхшаган шустрий-да! Биз берган

элик минг сўм билан уйни таъмирлаб олдингиз-а, тугрими?

Нима деб гўлдираганимни билмайман. Амаллаб чиқиб кетдим.

Бора-бора бу гаплар унут бўлди. Энди тинчидим деб юрсам, Янги йил арафасида касабачи уюшмасининг ҳисобот мажлиси бўлиб қолди. Ўзингиз биласиз, эси бор одам мажлиснинг орқароқ қаторида ўтиргиси келади. Аксига олиб, кечикиб келибман. Мажбур бўлиб биринчи қатордан жой олдим. Иккита одамдан кейин минбарга Усмон ака чиқди. Мени гапирмаса эди, деб юрагим пўкиллаб турганди, худди айтганимдек бўлди.

– Ҳурматли мажлис қатнашчилари! – деди у кичикроқ дастурхондек келадиган рўмолчаси билан пешанасини артиб. – Биз нуқул ишни ўйлайвермай, инсонларга гамхўрлик қилишни ҳам билишимиз керак. Одам ҳамма нарсадан азиз, биродарлар. Мана, ҳурматли Ботировни олайлик. Ажойиб кадр! Фирмамизнинг фахри. Устига-устига кўп болали оиланинг бошлиғи. Бир эмас, олтига қизи бор! Биринчи қор ёққан куни учинчи синфда ўқийдиган қизалоғи яхмалак ўйнайман деб оёғини синдирибди! Ботировга дарров элик минг сўм моддий ёрдам бердик!

Кўз унгим қоронгилашиб кетди. Сакраб ўрнимдан турдим-да, минбарга қараб бор овозда қичқириб юбордим:

– Дод!

Каттакон зал сув қуйгандек жим-жит бўлиб қолганини, ҳамма менга ҳайратланиб қараётганини пайқадим.

– Мен ҳеч қачон ёрдам олган эмасман! – дедим қўлимни пахса қилиб. – Ҳеч қачон ўладиган касал бўлмаганман! Уйимга ўт кетганмас! Ёнадиган участканинг ўзи йўқ! Бир хонали каталак квартирада

тураман. Розеткага сим тикадиган ўғлим ҳам, ях-малак учадиган қизим ҳам йўқ, билдингми?! У ёғини сўрасанг, хотиним ҳам, хотин олишга нулим ҳам йўқ! Қутулдимми энди?!

Нафасим бўғзимга тикилиб, ҳарсиллаганча жойимга ўтирдим. Усмон ака семизгина бузоқбоши кўриб қолган хўроздек бошини гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа ташлаб, менга узоқ тикилиб турди-да, негадир илжайди.

– Ўртоқлар! – деди маҳзун оҳангда. – Инсонларга кўпроқ гамхўрлик қилайлик, деб бежиз айтмадим, биродарлар. Кўриб турибсизлар! Бир йил ичида Ботиров биродаримизнинг бошига шунча ташвиш тушди. Уйига ўт кетди. Ўзи касал бўлиб бир ўлимдан қолди. Ширингина қизалоғи майиб бўлди... У менга қараб огир-огир бош чайқади: – Тагинам фил экансиз, биродар! Худо сабр берсин. – Кейин йиғилганларга қараб, «Ана шунақа гаплар» дегандек маъноли бош чайқади. – Хафа бўлманг, – деди тагин менга юзланиб. – Биз сизни албатта даволатамиз. Яхши психиатрлар бор! Керак бўлса элик минг сўм эмас, олтмиш минг, ҳатто етмиш минг моддий ёрдам берамиз!

Ўрнимдан яна сапчиб туриб кетдим. «Ёрдаминг билан қўшмозор бўл!» деб бақирган эдим... ҳеч ким эшитмади. Ҳамма гулдурос қарсак чалар, Усмон ака эса виқор билан минбардан тушиб борар эди.

ЮБИЛЕЙ

*Кал ўзини овутар,
Қўлтигини совутар.
Халқ мақоли*

Бугун нақ олтмишга тўлиб, «круглий дата»сини бўлса-ку, Вали Солиевич юбилейини қандай ўтказишни ўзи биларди-я! Начора, олтмишга эмас,

бор-йўги элик тўққизга кирди. Шунинг учун туғилган кунини камтарона нишонлашга қарор қилди. Шунга қарамай, «хўжайин»нинг таваллуд кунига бутун жамоа йиғилди. Ҳаммаси рисоладагидек бўлди. Вали Солиевични турга ўтқазиди. Олдига каттакон саватда гулдаста, ёнбошига ҳар эҳтимолга қарши, совға-саломлар учун пастак курси келтириб қўйди.

Тантанали кечани касабани уюшмасининг раиси очди. У муҳтарам юбилярнинг ҳаёти ва фаолияти тўғрисида маъруза қилиш учун сўзни Вали Солиевичнинг муовинига берганда йиғилганлар ўрнидан туриб, гулдурас қарсак чалиб юборди.

«Зам» микрофонни чангаллаб, бир-икки пуфлаб қўйди-да, узоқ жимиб қолди.

– Бугун биз тарихий воқеанинг гувоҳи бўлмоқдамиз, – деди ниҳоят титроқ овозда. Сўнг тўй болалардек ийманиб ўтирган юбилярга қараб давом этди. – Кечирасизлар, азиз дўстлар, кечирасиз, муҳтарам Вали Солиевич! Мен шу қадар ҳаяжондаманки, гапни нимадан бошлашни билолмаяпман! Мен сизнинг муўтабар отангизга ҳавас қиламан: сиздек улўф фарзандни туғдиргани учун. Мен сизнинг муҳтарама онангизга ҳавас қиламан: сиздек буюк ўғилни туққани учун! Мен ўз жамоамизга ҳавас қиламан: шундай одамнинг доно раҳбарлиги остида ишлаш бахтига муяссар бўлгани учун. Мен... ўзимга ҳавас қиламан: сиздек жаҳоншумул шахснинг «зам»и бўлганим учун! Менга бундан катта бахт йўқ, азиз устозим!

Йиғилганлар тагин барабар қарсак чалишди. Муовиннинг ўзи ҳаммадан қаттиқроқ чалиб, залга ўтирилди.

– Ўртоқлар! – деди маъюсроқ оҳангда, – мен бир нарсадан жиндай хафаман... Ҳамманинг диққатини тортиш учун бир зум сукут сақлади-да, давом этди: – Шунча пайтгача Вали Солиевичга нима учун

академик унвони берилмаганига ҳайронман. Умид қиламанки устозимизнинг олтмиш ёшини академик сифатида нишонлаймиз! «Зам» нутқини якунлаб юбилярга жамоа номидан «юпқа экранли» телевизор совга қилганда қарсақлар «авация»га айланиб кетди.

Сўз навбати бошбухга берилди.

– Азиз биродарлар, – деди бошбух вазминлик билан. – Тагин бу одам ўзининг тоғасини мақтаяпти, деманглар-ку, мен Вали Солиевични тоғам эмас, отам деганман. Агар бу дунёда ишнинг кўзини биладиган донишманд одам иккита бўлса, биттаси Вали Солиевич бўладилар. Агар битта бўлса, шу кишининг ўзи! Мисол керакми, пажалиста! Бултур кузда нонемас комиссия деган палакат ишимиздан ишқал топиб, прокуратурага оширворай деб турганда шу инсон азиз вақтларини аямай шахсан ўзлари ёрдамга етиб келдилар. Текширувчиларнинг оғзини ёпиш учун қанча «қўқ»идан кетганини билмайман-ку, аммо ташкилотимизнинг обрўсини сақлаб қолдилар! Қани, айтинг-чи, қайси бошлиқ, қайси олим шундай майда-чуйда юмушларга вақтини сарфлаб ўтиради?! Тоғажон! Манави қийиқчани келинингиз ўз қўли билан тиккан! Амир Олимхонниқидан қолишмайдиган манави зар чопон эса кенжа жиянингиздан, яъни бизнинг ўғилчадан арзимас совга! Қаранг, чап кўкрагига, какраз юрагингиз устига тилла ҳарфлар билан «В.С.» деб ёзиб қўйилибди. Бошбух тўн ёпатуриб Вали Солиевичнинг кўксига бошини қўйиб йиглаб юборди. Юбиляр бир нима деб юпатди-ю, қарсақлар остида ҳеч ким эшитмади.

Кейинги сўзни юбилярнинг содиқ шоғирди Раънохон олди.

– Кимки дунёда битта офтоб бор деса, бекор айтибди, – деди ишонч билан. – Мен учун оламда

иккита қуёш бор. Бири осмонда, бири ерда. Вали Солиевич ердаги қуёш бўладилар! Осмондаги офтоб кечаси ғойиб бўлади. Сиз эса кеча-кундуз бизни ёритиб, иситиб турасиз! Сизнинг ихтироларингиз Нобель мукофотига арзийди. Масалан, қурилишда пишиқ гишт ўрнига оддий гуваладан фойдаланиш неча миллион сўм даромад келтиришини сиз исботлаб бердингиз! Агар сиз бўлмасангиз, менга ўхшаган прастой бир аёл илм қилиши мумкинмиди?! Сизнинг доно раҳбарлигингиз остида газ ёки электр энергияси сарфламай, гувалани офтобда қуритишни илмий жиҳатдан қандай исботлардим. Сиз бошимни силаб, бағрингизга олмасангиз, гўрсўхта эримнинг пайпоғини ювиб юраверган бўлардим! Мендек севикли шогирдингиз бахтига юзга киришг. Рухсат этинг, ўз қўлим билан тиккан дўппини шу азиз бошингизга кийгазиб қўяй!

Дўппи кичикроқ келди. Аммо Вали Солиевич ранжимасди. Раънохонни «оталарча» меҳр билан бағрига босган эди, шогирди «адашиб» лабини тутиб қўяқолди.

Котиба қиз Зуля — Зулайҳо навбат кутиб ўтирмай, диркиллаб минбарга чиқиб борди. Этаги тиззасидан бир қарич баланд, яланғоч киндигига зирак тақиб олган Зуляни, айниқса, қизгин олқишлар билан қарши олишди.

— Мен Раъно опамга ўхшаб чиройли гапиришни билмайман, — деди ўктам овозда. — Кароче, мен Валижон акамни севаман! Вапше биз — аёллар ҳаммамиз сизни севамиз. А мен бўлсам — безумна севаман! Дунёда бунақа абаятелний эркакни кўрмаганман! Сахийликларини айтмайсизми? Масалан, янги йилга Валижон акам менга французкий духи падарка қилдилар. «Шанель!» Манави кальцони эса, — у қўлидаги тилла узукни негадир Раънохон томонга кўрсатди, — международний женский

байрамга преподносить қилдилар. Яқинда менга квартира олиб бермоқчи-лар! Валижон ака! Туғилган кунингизга нима падарка қилишни ўйладим. Кўп ўйладим. Ўйлаб-ўйлаб, в конце-концов ўзимни совга қиладиган бўлдим!

Қийқириқ, қарсакбозлик бўпкетди. Юбилярнинг олдида ўтирган «зам» табрик сўзини кадрлар бўлимнинг бошлигига берди. Кекса бўлим мудирини қиллаброқ минбарга чиқди. Икки-уч марта йўталиб олди.

— Укашон! — деди микрофонни зингиллатиб. — Хапа бўмайсан-ку, сани укам дейишга маралний ҳаққим бор. Ман шу даргоҳда қирқ уч йил ишладим. Не-не одамлар келиб-кетмади. Шундай деди-да, залга қараб давом этди: — Валижон биринчи ишга келган кезлари шимини кўндаланг дазмоллаб юрадиган сўтаккина бола эди! «Ишга киришга ариза ёз» десам, «аризани қанақа ёзади?» деб сўрагани эсимда. «Мени ишга олишингизни сўрайман», деган тўрттагина сўзда саккизта хато қилганини кўриб, «сан — саводсиз қай гурдан кепқолдинг?» деган эдим!

Юбилярнинг олдида ўтирган «зам» безовталаниб қолди. Қўлидаги қалам билан столи бир-икки чертган эди, «атдел кадр»нинг қулоғи оғир бўлгани учун эшитмади чоғи, бақариб сўзида давом этди:

— Хабарингиз бор, Дарвин деган инглизми, японми олими: «Меҳнат маймунни одамга айлантирган», деган. Топиб айтган экан, занғар! Мана, сизларга жонли мисол. Валижон ҳеч қачон меҳнатдан қочмади. Охири одам бўлди! «Ёшлик — бебошлик» деганлари тўғри. Ёшлиқда ҳаммамиз ҳам ичганмиз, чекканмиз... Валижон бир ичса, «запой» бўлиб ичарди! Бўкиб ичарди! Аммо-лекин бировни хапа қилмасди: нуқул ашула айтарди. Лична ўзим ўн бир марта ҳушёрхонадан обчиққанман. «Ментлар» ҳам таниб қолганди. «Ия, ҳофиз яна кепқолдиларми,

қани, би-и-р катта ашуладан бўлсин», дейишарди. Валижон совуққина хонада майка-турсида ўтириб «Бог аро»ни оларди! Мана, Худо инсоф берарканку! Икки йилдан бери ичишни сапсем ташлади!

«Зам» ўрнидан туриб кетди. «Регламент» деб дашном берганди, нотик яна эшитмади.

– Валижоннинг биринчи хотини фариштадек эди, – деди шавқ билан давом этиб. – Ман буни елкамда ортмоқлаб уйига оборсам, келин шўрлик изза бўларди. Хўп меҳнаткаш, андишали жувон эди. Ҳайронман, шайтон йўлдан урдими, бошқами, Валижон мана шу иккинчи хотинига илакишиб қолса денг! Неча марта айтдим: «Ҳой бола, аҳмоқлик қилма», дедим. Қулоқ солмади! Мана, оқибати! Яхши хотин бўлса эрининг юбилейига келиб, ёнида ўтирса ўладими? Йўқ, келмайди! Валижонгаям ҳайронман! Шундоқ катта одам хотинини кўрса, аждарга дуч келган қуёндай қалтираб қолади! Аммо укахоним ҳам бировдан қарздор бўлиб юрадиган анойиларданмас! Хотин зотига суяги йўқ. Локин ман Валижонни бенавог демайман. Валижон хотинбоз эмас, хотинларнинг ўзи Валижонбоз!

«Зам» буёғига чидолмади. Ўрнидан туриб:

– Навбат кечамизнинг бадий қисмига! – деб эълон қилиб қўқолди.

«Атдел кадр» яна бир-икки гапи чала қолганига ранжиброқ минбардан тушиши билан концерт бошланди. «Зам»нинг ўзи биринчи бўлиб «Пахса девор» деган қўшиқни айтди. Тўйибгина шампан ичиб олган Раънохон «Лўмбоз» рақсига бирам эшилиб ўйнади, бирам ўйнади! Зуляхон бало экан! «Лазги»га чалинлар, «Лазги»га, деди-да, қўнғироқдек овозда «Ваъдасида турорим, бари гал, на қилсанг ихтиёринг, бари га-а-ал» деб шунақанги рақсга тушдики, эркаларнинг қийқириги томни кўчириб юборай деди!

Худди юбилярни қутлагандек ташқарида мо-
мақалди роқ гумбурлади. Кетидан шаррос жала
қуйиб юборди...

Кеча охирлаб қолганда жиндек қўнғилсизлик
бўлди. Ҳамма барабар «Томсувоқ» рақсини ижро
этаётганида кичик ходим Қўшоқвой эшикдан ба-
қириб кирди.

– Шўримиз қуриди, отахон! Янги ясаган гува-
лаларимиз ёмғирда ивиб, балчиққа айланди!

ШАҲАРЛИК КУЁВ

Тўнғич куёв бўлганимиз учунми қишлоққа бор-
сак, дарров шаҳарлик куёв келди, деб овоза бўлиб
кетади. Олмоқнинг бермоғи бор, деганларидек,
тез-тез жавоб визитлари ҳам бўлиб туради. Яқинда
яна шундай бўлди. Ишдан қайтиб эшикни очишим
билан янгангиз Турсуной югуриб рўпарамга келди.

– Тш... – деди у кўрсаткич бармоғини лабига
босиб. – Секинроқ. Намоз ўқияптилар.

– Ким? – дедим мен ҳам беихтиёр пичирлаб.

– Богбон амаки.

– Ким у, богбон амаки?

Турсуной шунча йилдан буён богбон амакини
танаймасизми, дегандек қошини чимирди.

– Қишлоқда у кишини ҳамма танийди. Худо яр-
лақаб бир келиб қолдилар.

Секин ечиниб, оёқ учида уйга кирдим. Богбон
амаки телевизорнинг антеннасини мўлжаллаб
саждага бош қўйган эканлар. Анчадан кейин бош
кўтариб, ўнг томонга, чап томонга салом бердилар-
да, қаддиларини ростлаб менга ўтирилдилар.

– Ассалому алайкум, куёв бола! Хўп саломатгина
бормисиз? Богбон амаки билан биринчи марта
қуришиб турган бўлсак ҳам эски қадрдонлардек
қучоқлашдик. Одамни бир қарашда билса бўлади.

Богбон амаки кўп одамохун киши экан. Дастурхон атрофига ўтиришимиз билан мош-гуруч соқолини тутамлаб гапга киришиб кетди.

– Бу дейман, куёв йигит, ишлар кўпайиб кетдимми? Қишлоққа кам борадиган бўлиб қолдингиз. Қайнатангиз кўп асл одам-да! Болаликдан тепкилашиб катта бўлганмиз. Шу денг шаҳарга кетяпман, деб қолмайманми! Бизнинг фарзандларимизникида ўн-ўн беш кун туриб келмасангиз қаттиқ хафа бўламан, деб туриб олди. Мен ҳам юзидан ўтолмадим.

– Жуда яхши қилибсиз, раҳмат, – дедим қувониб. Богбон амаки, у дунёни ҳам, бу дунёни ҳам барабар олиб борадиганлардан экан. Ош олдидан қиттак-қиттак ҳалиги нарсадан қилсакмикан дегандим, ноз қилиб ўтирмади.

– Ҳа, энди бунинг ўзи ҳароммас, кайфи ҳаром, – деди пиёлани қўлига олиб. Шундан кейин икковимизнинг ҳам қулфи дилимиз очилиб кетди. Богбон амаки оғзидан бол томиб янгангизни мақтай кетди.

– Турсуной қишлоқнинг энг олди қизи эди-да ўзиям. Бахтингиз бор экан. Шундоқ қизимизга уйландингиз. Қайнатангизни айтмайсизми? Шаҳарга узум сотгани кетяпман десам, гастиница-пастиница қилиб уриниб юрсангиз, бетингизга қарамайман, дейди-да! Бу йил бозорда узум сероб. Шу кунда сотиб қолмасак, эрта-индин янаям арзонлашиб кетади. Ўн-ўн беш кун бир гайрат қиламиз-да энди. Ёлгиз қўллик қилмайин деб, жиянни олиб келганмиз. Бозорда узумга қоровул бўлиб қолди. Уям сиз билан бир отамлашмоқчи ўзи. Ўқишга кираман, сўт бўламан, дейди. Толган ҳунарини қаранг.

– Нега олиб келмадингиз? – дедим астойдил ранжиб.

– Айтяпман-ку, бозорда қоровуллик қилиб қолди. Эртага албатта олиб келаман. Хуп улфат йигит-да ўзиям.

Ярим кечагача гурунглашиб ўтирдик. Кейин Турсуной богбон амаки иккаламизга уйга жой солиб берди. Ўзи балконга чиқиб ётди. Бир хоналик уйда тургандан кейин одам ўрганиб кетаркан. Аёл меҳмон келиб қолса мен, эркак меҳмон келса, Турсуной балконга чиқиб ётади.

Богбон амаки сўзида турадиган одам экан. Эртасига ишдан келсам, чуст дуппи кийган, ихчамгина йигит билан гурунглашиб ўтиришибди.

– Ие, ассалому алайкум! – йигитча сакраб туриб мен билан қучоқлашиб кўришди. – Соғ-саломат юрибсизми, поччажон? Бардамгина юрибсизми, поччажон? Тоғамлар билан бир келиб қолгандик. У Богбон амакига ишора қилди: – Поччанг билан отамлашмасак бўлмайди, деб туриб олдилар. Турсуной опамизнинг хўжайинлари билан танишаману қувонмайманми, деб югуриб келдим. Менинг бозор-ўчарга тобим йўқ. Асли бу ерга ўқишга кириш учун келганман. Бир ёрдамлашиб юридийческыйга жойлаб қўймасангиз бўлмайди, поччажон. Ҳозир таниш-билишсиз иш битмайди.

– Биласизми, ўқишга кириш қийин, – дедим мингиллаб. – Менинг танишларим йўқ.

Богбон амакининг қулогида локатор бор эканми, мингиллаб айтган гапимни ҳам дарров эшита қолди.

– Ашнақа демасинлар-да, куёв! Сиз ҳам сўт тайёрлайдиган институтда ишлайсизми, ахир?

– Амакижон, мен домла эмас, аспирантман, – дедим тушунтириб.

– Аспиранми-маспиранми, бир жойда ишлагандан кейин бари бир эмасми? – Богбон амаки астойдил ажабланди. – Мен ҳам боққа сув тараган сувчига

беш-ўн яшиқ узум бераманми? Буям шунга ўхшаган нарса-да! Институт ҳам ўзларига деҳқончилик!

Нима дейишимни билмай турган эдим, ошхона томондан Турсунойнинг йўталгани эшитилди.

Бунақа «адресли» йўталларнинг маъносини яхши билиб қолганман. Мени чақиряпти. Дарров олдига чиқдим.

– Гурни унақа дейсизми? – деди ничирлаб. – Ўзини олиб қочяпти, демайдимми?

– Нима қилай, ростини айтяпман-да!

– Қишлоқдагилар сизни бутун шаҳарни ётқизиб турғизадиган одам, деб ўйлашади. Бир гап қилармиз, деб қўя қолинг. Ҳа, ундан кейин, – Турсуной овозини янаям пасайтирди. – Анави сапожки ўлгурни олмасам бўларкан. Уйда бир тийин пул қолмабди. Меҳмонлар яна ўн-ўн беш кун турадиганга ўхшайди. Ойликкача бирор ердан пул топмасангиз бўлмайди.

Бу кеча ҳам меҳмонлар билан алла-паллагача гаплашиб ўтирдик. Тоға-жиянни холи қолдириш учун алоҳида жой қилиб бердик. Янгангиз одатдагидек балконда, мен бўлсам ошхонада ётдим. Ошхонага ўрнашиб қолган пиёздоғ ҳиди кўнглимни бир оз беҳузур қилганини ҳисобга олмаганда жуда яхши ухладим.

Эрталаб кўнгироқ товушидан уйғониб кетдим. Шоша-пиша йўлакка чиқсам, Турсуной чаққонлик қилиб, аллақачон эшиқ олдига бориб олибди. У эшиқни очди-ю, атлас кўйлак кийган, сочини майдалаб ўрган аёлни кўриб, қичқириб юборди.

– Вой, Адол, ўзингмисан?!

Икковлари бир-бирининг қучоғига отилишди, чўлпиллатиб ўпишишди.

– Бу менинг дугонам — Адолат, – деди Турсуной энтикиб. – Болаликдан бирга ўсганмиз.

Адолат ичкарига кирар-кирмас ийманиб пичирлади:

– Мен ёлғиз эмасман, – у юзлари ловиллаб қизарганча, Турсунойнинг қулогига бир нима деб шивирлади.

– Вой, шунақами! – Турсуной қувонганидан қарсак чалиб юборди. – Чақир бўлмаса. У менга қараб тушунтирди: – Адолатнинг тўйи яқинда бўлди. Куёв икковлари Тошкентга ўйнагани келишган экан.

Зум ўтмай каттакон чамадон кўтарган новча, ориқ йигит кириб келди. Тоға-жиянлар, келин-куёвлар, ўзимиз тўпланишиб нонушта қилдик. Ҳамқишлоқлар соғинишиб қолишган экан, хўп гурунглашишди.

– Гастиницага борсак, жой йўқ, – деди Адолат келинларга хос табассум билан. – Шу ёққа қараб келавердик. Ўн-ўн беш кун туриб, Турсунойни хурсанд қилиб келинлар, деб аямларнинг ўзлариям айтган эдилар.

Боядан буён жим ўтирган куёв энди гапга аралашди.

– Тўйга бормадинлар-да! – деди у гавдасига ярашган ингичка товушда. Гапирганида учли бақбақаси ликиллаб тураркан. Энди пайқадим. «Бизни тўйга айтмовдинлар шекилли», дегим келди-ю, тагин ўйлаб қолдим. Ким билсин, балки Турсунойга хат-пат юборишгану мен беҳабар қолгандирман.

– Мен Тошкентга уч йил олдин бир келганман. Жуда ўзгариб кетибди, – деди куёв яна бақбақасини ликиллашиб.

– Бу кишининг ўзлари сизларга шаҳарни томоша қилдирадилар, – янгангиз менга имо қилди. – Шунақа пайтда ўйнаб қолмасанлар, кейин вақт топилмайди.

– Биз ҳам шуни ўйлаб тургандик, – куёв тасдиқлаб бош силкиди. – Кўчанинг четига ка-а-а-та қилиб «Санъат усталари концерти» деб ёзиб қўйибди. Апиша! Баққа келаётганда аши кансертга тушамиз, деб қўйгандик. Паришталар омин деган экан.

Поччамиз тўрттагина билет топсалар биргалашиб томоша қиламиз!

Нонуштадан кейин Турсуной билан йўлакка чиқиб маслаҳатлашдик.

– Энди бундоқ қиламиз. Ишхонадаги уртоқлардан қарз кўтариб тураман. Жой масаласини бундай тақсимлаймиз. Келин-куёвга ичкарига жой қилиб берасан. Ёш нарсалар экан. Бир-биридан ажратиш яхшимас. Боғбон амаки балконда, жияни ошхонада ёта қолсин. Ўзинг бир амаллаб кавшандозга жойлашарсан. Мен кечқурун, меҳмонлар билан ўтиришиб бўлгандан кейин ишхонамга бориб ёта қоламан. Ишимиз икки сменалик деб баҳона қиламан.

– Майли, – деди Турсуной пичирлаб. – Фақат тезроқ пул топмасангиз бўлмайди. Аксига олиб кўк чой ҳам қолмабди.

Пулни олгандан кейин қайси бозорга борсам экан, деган ўй билан зинадан тушиб кетаётгандим, бир оз хириллаган овоз эшитилди.

– Ие, ассалому алайкум, куёвтўра!

Чучиб бошимни кўтардим. Рупарамда юзлари офтобда қорайган, чайир гавдали, қўш белбоғ боғлаган киши турарди. Пастдан эса беш-олти ёшлардаги боласини етаклаган семиз хотин ҳарсиллаб чиқиб келарди.

Нотаниш киши кўришиш учун қучоқ очганди, қўлимни чўзиб қўя қолдим.

– Ие, танимадилар шекилли, куёв? – деди у ранжиб. – Қишлоққа борганларида ҳамсуҳбат бўлгандик. Қарта ўйнагандик. Пирра! Аммо ўзлари пирранинг хўп ҳадисини олган эканлар! Қаторасига етти марта қолдиргандингиз...

– Келаверинглар, келаверинглар, – дедим дамим ичимга тушиб. – Бемалол...

– Ўзларига йўл бўлсин? – деди «пиррачи».

– Менми? Мен ... кўчиб кетяпман. Аспирантлар уйига! – шундай дедиму, учта зинани битта қилиб сакраб-сакраб пастга тушдим-да, кўчага отилдим.

БЕОЗОР «ШУМЛИКЛАР»

Баъзилар ёзувчи, шоир, олим деганда ўта жиддий, қовоғидан қор ёғилиб турадиган одамни тушунади. Албатта, ижодкор эл назаридаги инсон. У ҳар жиҳатдан бошқаларга ўрнак бўлиши лозим. Бироқ бу қаламкашлар кулишни ҳам, йиғлашни ҳам билмайдиган «темир одам» дегани эмас. Аксинча, истеъдодли ёзувчи ва шоирларда юмор, ҳазил-мутойиба ҳисси кучли бўлади. Биз ҳам бошқалар қатори бир-биримизга беозор «шумликлар» қиламиз. Кўп йиллар давомида тўплаган шундай ҳангомалардан бир қисми билан танишишингиз мумкин.

«ШПАНА»

Университетни янги битирган кезларим эди. «Одамлар нима деркин» деган қиссам китоб бўлиб чиққан... Озод Шарафутдинов, Субутой Долимов, Умарали Норматов, наманганлик қадрдонимиз — Нуриддин Бобоҳўжаев ва яна бир-икки мезбонлар Саричелакка бордик. Тог устидаги кўл бўйида ётиб дам олдик. Кун бўйи чўмиламиз, ош-овқатни ўзимиз қиламиз. Бутун оламдан ажралиб радио эшитмасликка, соқол олмасликка, хуллас, «ёввойи» бўлиб юришга қарор қилганмиз... Ўн кунлардан кейин юк машинасида тоғдан қайтиб тушдик. Соч-соқоллар ўсган, кийимлар афтодаҳол.

Янгиқургон марказида тўхтаб тамадди қиладиган бўлди. Йул-йулакай алақандай дўконга кирди. Чиройли қиз пештахта ортида китоб ўқиб ўтирган экан. Озод ака одатдаги «қитмирлик» билан сўради:

– Синглим, нима китоб ўқияпсиз?

Қиз гаши келиброқ бошини кўтарди. Жавоб беришни лозим топмади шекилли, индамай китобнинг муқовасини кўрсатди. Бу менинг китобим эди. Ёш ёзувчи бунақа пайтда қандай аҳволга тушишини биласиз. Хурсандман. Нуқул илжаяман.

– Бунақа бемаъни китобларни ўқиманг, – деди Озод ака «шумлик» қилиб.

Қизнинг жаҳли чиқиб кетди.

– Ўзингиз бемаъни! Китобни тушунмасангиз гапириб нима қиласиз!

Бизнинг оғиз қулоқда.

Озод ака менга қараб кулди.

– Кўрдингми, мухлисларинг кўпайиб қопти, – кейин қизга тушунтирди. – Қўлингиздаги китобни мана шу бола ёзган. Беринг, дастхат ёзиб беради.

Қиз менга бошдан-оёқ қараб чиқди-да, жаҳл билан бижиллади:

– Э, йўқол, шпана!

Довдираб қолдим. Қийқириқ, кулги... Айниқса, кекса Субутой домла тиззасига уриб-уриб кулади.

Йўқ, Озод ака амаллаб қизни ишонтирди. Қўлидан китобни олиб, «Ҳурматли фалончихонга...» деб энди дастхат ёза бошлаганимда ичкаридан башанг кийинган, тилла тишли киши чиқди. (Дўкон мудирини бўлса керак).

– Хўш, нима шовқин? – деди қовоғини солиб.

Озод ака нима гаплагини тушунтирди. Мудир ҳаммамизга бир-бир қараб чиқди-да, мендан сўради:

– Ҳужжатинг борми?

– Обке паспортингни! – деди Озод ака жаҳли чиққан бўлиб.

Машина кабинасида қолган паспортимни олиб келишга мажбур бўлдим. Мудир аввал паспортга, кейин менга, ундан кейин китоб муқовасига қаради. Узоқ уйланиб қолди.

– Фамилияси ўхшайди, – деди салмоқлаб, – сурати ҳам ўхшайди, аммо кўриниши ёзувчига ўхшамайди.

– Ана! – Субутой домла тантана билан кўрсаткич бармоғини осмонга бигиз қилди. – Ана! Одам танишни биларкансан-ку. Ёзган дастхатини кўргин! Ёзувчим шунақа хунук ёзадими? Афтини қара, афтини! Тошканнинг хулигани-ку бу! Ҳа, қизим-а, содда қизим-а! Шунинг гапига ишондингми?!

Сотувчи қиз жаҳл билан мен дастхат ёзган varaқни йиртди-да ерга улоқтирди...

БЕҲИ

Наманганлик шоир Ҳабиб Саъдулла билан иш-хонада суҳбатлашиб ўтирсак, Саид Аҳмад ака қўн-гироқ қилиб қолди. Ҳабибжон келганини эшитиб боғига таклиф этди.

– Бир соатда етиб келларинг. Ош дамлаб қўяман. Борсак чиндан ҳам ош дамланган экан.

– Беҳиям солдим, – деди устоз мақтаниб. – Есанг, оғзингга эриб кетади. Жонивор, ўзиям бошини еб мева сопти-да бу йил!

Дачада беҳи борлиги эсимга тушиб, гапни айланттирдим:

– Қоронги тушиб кетяпти. Кеч қолсам, уйим-дагилар хавотир олмасмикин?

Саид Аҳмад ака жўяли маслаҳат берди:

– Ана телефон! Қўнгиरोқ қил. Меникида ўтирганингни айт. Ош бўляпти, де.

– Тўгри-ку, – дедим «маъюс» тортиб. – Уйдагилар сизнинг дачангизда ўтирганимизга ишонади. Ош

бўлаётганигаям ишонади. Аммо устоз ошга беҳи солибдилар, дачадаги беҳи «бошини еб» мева қипти, десам бари бир ишонишмайди-да!

– Оббо! Ҳар келганигда бир нима юлиб кетмасанг кўнглинг жойига тушмайди-а! – Саид Аҳмад ака шундай деб ўрнидан турди. Аллақаердан салафан қопчиқ топиб чиқди. – Сен Ҳабиб билан чой ичиб ўтиргин, хўпми! – деди боғ томон юриб. – Қоронғи тушмасидан сенга ўзим беҳи узиб бераман.

Бунақа «меҳрибонлик» бежиз эмаслигини билиб секин кетидан бордим. Қарасам, битта беҳини шохдан узяпти-да, иккитасини ердан олиб қопчиққа соляпти. Ириганроқ, заха еганроқ...

– Устоз! – дедим икки кўлимни кўксимга кўйиб. – Одамни хижолат қилманг, устоз! Шу беҳи сабилни ўзим узақолай!

Саид Аҳмад ака кескин бош чайқади.

– Йўқ-йўқ, сен уринма! Менинг кўлим чанг бўлишга бўлди. Қара, кўйлагинг ҳам оппоққина экан.

– Сизнинг табаррук кўлингиз чанг бўлгунча менинг кўйлагим йиртилиб, дабдала бўлиб кетгани яхшимасми! – дедиму энг сархил беҳиларни узиб халтага солавердим.

Қопчиқ тўлаверган сайин оқсоқолнинг пешанаси сандалга тушган маҳсидек тиришиб кетаётганини кўриб гапга чалгитдим:

– Устоз! Анави тепа шохдаги беҳини қаранг! Нақ Носир Фозиловнинг калласига ўхшайди-я! Нарвон қаёқда эди?

– Сен тополмайсан. Ўзим опкеламан! – Саид Аҳмад ака шахдам қадам босиб нари кетди.

Шоҳга тармашиб яна уч-тўрт беҳи узган эдим, ёнбош томондан устознинг овози келди:

– Жа-а қийналиб кетдинг-а, болам...

Мундай қарасам, Саид Аҳмад ака занглаб кетган каттакон аррани қўлтиқлаб турибди.

– Ушла! – деди арранинг бир дастасини менга узатиб. – Бир томондан сен торт, бир томондан мен тортай... Сенам қутуласан, менам қутуламан, беҳиям қутулади!

БЕМОР ПИЁЗ

Абдулла Қаҳҳорнинг машҳур дала ҳовлиси ҳозир Саид Аҳмадники. Бу — биринчидан. Иккинчидан, дала ҳовли Ёзувчилар боғининг шундоқ кираверишида жойлашган. Учинчидан, Саид Аҳмад ака паловни «сайратиб» юборади. Чўнгаранинг гуручию, зайтун ёғидан қилинган ошни куп адиблар еган. Нега деганда устоз пиширган ошини бари бир битта ўзи емайди. Боққа дам олишга борган ёзувчилардан кўнгил яқинларини албатта чақириб чиқади. Ошхўрлар жудаям ноинсоф эмас. Ошга ҳар ким баҳоли қудрат «ҳисса» қўшади. Биров тўрттагина сабзи, биров Ёзувчилар боғининг ошхонасидан олиб чиқилган бир кафтгина туз, биров бир қути гугурт дегандек... Қолган «арзимас» харажатлар — гуруч, гушт, ёғ, ичкилик Саид Аҳмад акадан.

Кунлардан бирида Эркин Воҳидов қўнгироқ қилиб қолди.

– Юринг, оқсоқолнинг дала ҳовлисига бориб пиёздан хабар олиб келамиз.

– Қанақа пиёз? – деган эдим, тушунтирди.

Эркин ака устознинг дачасига бир эмас, нақ олтита пиёз олиб борган экан. Пиёз бўлгандаям унақа-бунақаси эмас, Олтиариқнинг пиёзи!

Эркин Воҳидов, Раҳматулла Иноғомов, мен — узун-қисқа бўлиб кириб бордик. Пиёздан хабар олгани келганимизни айтдик. Устоз пешанаси тиришиброқ ош дамлади. Маълум булишича, бу Эркин ака билан Раҳматилла аканинг тўртинчими-бешинчими марта «пиёздан хабар олиши» экан.

Мен ҳам мазахурак бўлиб қолдим. Текин ош кимга ёқмайди! Келаси шанба Эркин Воҳидовга қўнғироқ қилдим.

– Пиёздан хабар олиб келмаймизми?

– Иложи йўқ, – деди Эркин ака, – «пиёз операцияси» барбод бўлди.

Кейин воқеани тушунтирди. Эрталаб кўчага чиқса, дарвоза олдида чиройли лента билан ўралган қоғоз қути турган эмиш. Эркин ака ҳайрон бўлиб қутини очса, қат-қат қоғоз орасидан битта пиёз, ёнида конвертга солинган хат чиқибди. Хатда шундай сўзлар ёзилган экан: «Эркин, болам, пиёзинг уйимга кетаман деб, хархаша қилавериб юрагимни сиқиб юборди. Шунча ялинсам ҳам кўнмади. Сени қаттиқ соғинибди. Ичикиб касал бўлиб қолди. Хафа бўлма, уч-тўрт кун табибга қаратсанг, ўзига келиб қолади. Сен пиёзингни яхшилаб даволатиб тур. Келаси ҳафта ўттиз-қирқ киши кўргани борамиз».

– Энди нима қиласиз? – десам, Эркин Воҳидов топган чорасини айтди.

– Ҳозир оқсоқолга қўнғироқ қилмоқчи бўлиб турувдим. «Пиёзинг дарди оғир экан, шўрлик ўлиб қолди», деб қўя қоламан.

– Эсингиз жойидами? – дедим капалагим учиб. – Оқсоқол пиёзингнинг таъзиясига келдик деб, юз кишини бошлаб келса нима қиласиз?

– Бу ёғи ҳам бор, – деди Эркин ака ўйлашиб. – Майли, бир йўлини қиларман.

Уч кундан кейин, Саид Аҳмад акага Эркин Воҳидовдан хат борибди. Хатда шундай сўзлар битилган экан.

«Устоз! Пиёзимни шунча боққанингиз учун раҳмат. Икки кунда оёққа туриб кетди, келиб овора бўлиб юрманглар. Ёшлик — бебошлик» деб шуни айтади-да! Ҳайронман, тенгини топибдими, битта пиёз билан Олтиариққа қочиб кетди!»

«ПУЛИМ БЎЛСА — БУЮРМАСИН!»

Саид Аҳмад акада пул кўп. Шунинг учун сафарга чиқсак, оқсоқолдан қарз сўрашни яхши кўрамиз. Берган пули вақтида қайтавермаганидан кейин устоз юрак олдириб қўйган.

Кўқонга борган эдик. Кечқурун меҳмонхонада ётиш олдидан оқсоқолдан илтимос қилдим:

– Иложи бўлса менга беш-олти юз сўм қарз бериб турсангиз. Чеккароқ магазинларда дуруст нарса топилса, болаларга олиб кетардим.

– Элик сўмдан ортиқ пулим бўлса буюрмасин! – деди Саид Аҳмад ака ишонч билан. (У пайтда бу катта пул эди.)

Камида минг сўм билан келганини билардим.

– Шу гапингиз гап-а? Эшитдингиз-а, Йулдошали ака, – дедим Йулдош Сулаймонга, – оқсоқолнинг элик сўмдан ортиқ пули буюрмайди.

Йулдошали ака шу гапга гувоҳ бўладиган бўлди. Эндигина ечиниб ётган Саид Аҳмад ака ўрнидан туриб шимини қайтадан кия бошлади. «Ҳа», десак «Негадир этим увишиб турибди», деб баҳона қилди.

Эртасига китобхонлар билан учрашув бўлди. Энди шу воқеани ҳикоя қила бошлаган эдим, оқсоқол ўрнидан туриб кетди.

– Шошма, сен эплаб айтолмайсан, – деди. – Яхшиси, ўзим гапириб бераман. Бу ярамаслар сафарга чиқса пул олиб юрмайди. Доим мендан сўрайди. Нима, мен етимхонанинг директориманми? Кеча бергим келмади. Билмасдан онт ичиб қўйибман. Бу шум кечаси чўнтагимни қоқлаб қўйишдан ҳам тоймайди. Шунинг учун шимимни кийиб пулли чўнтагимга қўлимни тиқиб ўша ёнбошимни ерга босиб ётдим. Эрталаб туриб бир акса урган эдим, оғзимдан

жиринг этиб битта сўлкавой отилиб тушди. Ҳар эҳтимолга қарши бир сўмлик танга пулни оғзимга солиб ётган эканман. Эсимдан чиқиб кетибди. Яхшиям акса урганим, Худо кўрсатмасин, ҳиқичоқ тутса борми, лиқ этиб ичимга кетиб қоларди. Ана унда кўрардинг томошани!

«ПАМИЛДОРИ» ОПЕРАЦИЯСИ

Уғлимнинг тўйи куни саҳарлаб дарвоза олдида машина тўхтади. Чиқсам, Озод Шарафутдинов «Волга»нинг чап эшигини очиб рулда ўтирибди.

– Дачадан келяпман, – деди домла. – Қани, дарров капотни очинг.

Юкхонани очсам, икки пақир памилдори турибди.

– Ўз қўлим билан тердим, – деди Озод ака тантанавор оҳангда. – Идишларни тез бўшатишда, қоғоз-қалам олиб чиқинг!

Қоғоз олиб чиққан эдим буюрди:

– Ёзинг! «Тилхат. Менким, ушбу ҳужжатга имзо чекувчи фалончи шуни эътироф этаманки, Озод Шарафутдинов тўйимизни жамики сабзаёт маҳсулотлари билан тўла таъминлади». Ёздингизми? Энди қўл қўйинг!

Табийки, бу гап ўша заҳоти тўйхонага тарқалди. «Памилдори» операцияси пишитиб қўйилди. Эрталабки ош дастурхонига памилдори ҳам тортилди. Домла ёнимда турган эди, маҳалла оқсоқолларидан бири келиб, у киши билан қўш қўллаб кўришди.

– Ўғлим, – деди менга қараб, – ошинг яхши бўпти-ю, аммо памилдориси айниқса зўр экан-да! Экканнинг қўли дард кўрмасин!

Озод ака мамнун томоқ қириб қўйди.

Зум ўтмай иккинчи одам келди.

– Илоё ёшлар бахтли бўлсин! – деди қироат билан. – Дастурхон хў-ў-ўш тўкин бўпти-да, укам. Раҳмат! Айниқса, памилдорини айтгин! Асал-а, асал! Ишонсанг, мен ош еганим йўқ, нуқул памилдори едим!

Озод ака камтарона ерга қараб турибди.

Қариндошлардан бири памилдорини мақтаб-мақтаб, жиндай танқид қилиб ҳам ўтди.

– Памилдори хўп яхши пишибди-ю, сал майдароқ эканми? Олхўри деб ўйлапман.

Шу пайт Эркин Воҳидов келиб қолди.

– Ўткиржон! – деди гапни узоқдан бошлаб. – Ёзда тўй қилишнинг шуниси яхши-да. Қовун-тарвуз мўл, мева-чева кўп... Манови олчанинг чиройли пишганини қаранг, деб тўрттагинасини кафтимга олиб еб кўрсам, данаги йўқ! Қарасам, памилдори экан! Қаёқдан топдингиз бунақасини?

Зимдан қарасам, Озод аканинг қовоғи тушиб кетяпти.

Саид Аҳмад ака узоқдан мени койиб келаверди.

– Сен ярамасга қачон ақл киради-а? Янгилик яратаман деб, ҳар балони ўйлаб топаверасанми? Ош дастурхонига итузум қўйиш қаёқдан чиқди! Қаёққа қараса талинка-талинка итузум!

Озод ака бунисига чидай олмади:

– Чўрт побери! – деди қўл силтаб. – Мен тўйга памилдори эмас, тариқ обкелганман! Бўлдимми? Қутулдимми энди?!

«ТУЁНА» ОПЕРАЦИЯСИ

Ўзим ҳам бир эмас, бир неча марта «шумлик» «қурбони» бўлганман.

Эркин Воҳидов қизини узатаётганда эрталаб юртга ош берди. Борсам, дарвоза ёнидаги ўрик тагида Саид Аҳмад ака, Озод Шарафутдинов, Носир

Фозилов, Неъмат Аминов, Умарали Норматов, яна алақанча одам келди-кетдига қўл қовуштириб туришибди. Эркин ака билан қучоқлашиб кўришдик. Табрикладим. Киссасига тўёна солиб, мен ҳам бояги қаторга бориб турдим.

Кечқурунги зиёфатга борсам, Эркин ака совуқ-роқ қарши олди.

– Эрталаб кўринмадингиз? – деди гинахонлик қилиб.

– Келдим-ку! – дедим ҳайрон бўлиб.

– Келсангиз кўрардим. Биламан, сиз вақтли туришни ёқтирмайсиз. – Эркин ака ҳовлига имо қилди. – Кираверинг, ҳаммалари ўтиришибди.

Чиндан ҳам эрталабки ошда қўл қовуштириб турганлар давра қуриб утирган экан. Ҳатто Саид Аҳмад ака менга жой ҳам олиб қўйибди.

– Ҳа, хомуш кўринасан? – деди оқсоқол афтимга тикилиб.

– Йўқ, ўзим... – деб мингирлашим билан ёнимизга Эркин ака келди.

– Эрталаб Ўткиржоннинг урни жуда билинди-да, – деди бош чайқаб.

– Келдим-ку, ахир! – дедим баттар ҳайратланиб. – Ўрик тагида кўришдик-ку!

– Қанақа ўрик? – Эркин ака елкасини қисиб қўйди-да, нари кетди.

– Ростдан ҳам келувдингми? – деди Саид Аҳмад ака.

– Ие, ўзингиз билан кўришдик-ку! – нажот кутгандек Неъмат Аминовга қарадим. – Ана, Неъмат ака ҳам бор эди.

Неъмат Аминов гапимни эшитмадими, чой қуйиб узатди.

– Қани, дастурхонга қаранг, жигарим...

– Сиз билан анча гаплашиб турдик, – дедим Саид Аҳмад акага.

– Менда галава қоптими! Келган бўлсанг келгандирсан, келмаган бўлсанг келмагандирсан, – Саид Аҳмад ака дастурхонга ундади. – Ол, манави гушт яхши пишибди.

Томоқдан овқат ўтса қани?

Саид Аҳмад ака кўнглимдагини сезгандек насиҳат қилди.

– Эркин билан қил ўтмас дўстсан. Кўп мухлислар Эркин Ҳошимов билан Ўткир Воҳидовни адаштириб юради. Эрта-индин сен ҳам қиз чиқарасан, утил уйлантирасан. Тўёна-пўёна бердингми?

– Бердим! – дедим жонланиб. – Ўрик тагида...

– Қанақа қилиб берувдинг?

Хунобим ошди.

– Қанақа қилиб бўларди, чўнтагига солиб қўйдим.

– Калланг гавдангдан катта-ю, бир отим носча ақлинг йўқ! – деди Саид Аҳмад ака койиб. – Биринчидан, тўёна дегани чўнтакка солинмайди, кафтга босилади! Иккинчидан, гувоҳ олдида берилади. Пулни конвертга солиб, устига «фалончидан писмадончига» деб ёзиб қўйилади... Эркин сенинг тўёнангга зормас-ку, бари бир кўнглига келган-да! Минг йиллик қадрдон бўлсаларинг! Бирпас ўйлаб турди-да, жўяли маслаҳат берди: – Энди... битта йўли бор... Бошқатдан тўёна берасан. Пулинг борми?

Ноилож чўнтагимни ковлаб, беш-ўн сўмликларни санай бошладим.

– Э, ямоқчига ўхшамай ҳар нарса бўл! – деди оқсоқол жеркиб. – Йирикроқ пулинг борми, Носир?

Носир Фозилов қовоғини солиб тўнғиллади:

– Нима, мен кассирманми?

– Сенда-чи, Неъмат, йирик пул борми?

– Майдасиям йўқ! – деди Неъмат Аминов кескин бош чайқаб.

– Сенларнинг гамингни доим мен ейишим керак! – Саид Аҳмад ака киссасидан иккита юз сўмлик чиқарди. – Эшитиб қўй, – деди писанда қилиб. – Эртага эрталаб ровно соат саккизда боққа обориб берасан. Ҳам қарз бериб, ҳам кетидан югуриб юрмайман!

Бундан чиқди эрталаб Қибрайга гириллашим керак.

Саид Аҳмад ака аллақадан бир варақ қоғоз топди. Пулни қоғозга ўраб, устига «Эркин акага Ўткирдан 200 сўм» деб ёзди. «200 сўм» деган сўзнинг тагига йўтон қилиб чизди.

– Ма, ушла! – деди ўрнидан туриб. – Тўёна беришнинг қоидасини ўрганиб қўй, окагинанг айлансин! Биз тўёна беравериб-беравериб шилиниб кетганмиз! Юр, бирга борамиз.

Ноилож оқсоқолнинг кетидан эргашдим. Йулакда турган Эркин аканинг олдига узун-қисқа бўлиб бордик.

– Қучоқлашиб кўриш! – деди оқсоқол елкамга нуқуб.

Одамларни ҳайрон қолдириб, Эркин ака билан қайтадан қучоқлашдик. Қоғозга ўроғлиқ тўёнани кафтига босдим, Эркин ака «қўйинг, шарт эмас», деди-ю, пулни киссасига солиб қўйди.

Машинадан хабар олиш баҳонасида кўчага чиқдим. Қай кўз билан кўрайки, эрталаб тўёнага «гувоҳ бўлган» ўрик йўқ! Йўқ, вассалом! Тўғриси, ўзимдан ўзим шубҳаланиб қолдим. Барвақт туришни ёқтирмаслигим рост! Эрталаб Эркин аканикига келдимми ўзи? Ё уйқусираб бошқа жойга бордимми?

– Қаёқда юрибсан? – деди Саид Аҳмад ака ёнига келиб ўтиришим билан.

– Ўзим... – дедим бўшашиб.

– Тўёнадан қутулдинг! – оқсоқол далда берди. – Энди одамга ўхшаб очилиб-ёзилиб ўтир. Аммо бир

нарсани айтиб қўяй! Менинг пулим — ургочи пул, яқинда банкка обориб қочириб келувдим, ой куни яқин эди. Эртага боласини қўшиб оборасан. 50 сўм!

Оббо! Энди буниси қолувди!

– Боласини Эркин Воҳидовдан оласиз! – дедим энсам қотиб.

Шу гапнинг устига Эркин ака келиб қолди.

– Содда бўлмай қолинг! – деди кулиб. – Эрталаб тўёна берувдингиз-ку! Олинг пулингизни. Шундай деб, қозога ўралган бояги пулни чўнтагимга солиб қўйди.

– Ўрик-чи? – дедим талмовсираб.

Ўша заҳоти даврада шунақанги қаҳқаҳа портладики, қўшиқ айтаётган ҳофиздан тортиб ҳовлидаги меҳмонларнинг ҳаммаси баравар шу томонга қарашди. Менинг аҳволим хуп томошабоп бўлса керак, Неъмат ака «хе-хе»лайди, Носир ака «ҳу-ҳу»лайди, Эркин ака ёшланиб кетган кўзини артади...

Маълум бўлишича, эрталаб мен кетганимдан кейин «тўёна» операцияси пишитилибди. Дарвоза олдидаги ўрикнинг катта шохи қуриб қолган экан, қариялар қуриган дарахт беҳосият бўлади, деб ўрикни таги билан арралаб ташлашни маслаҳат беришибди...

– Энди кўнглинг жойига тушдимми? – деди Саид Аҳмад ака. – Қани, пулни чўз!

– Қанақа пул? – дедим пинагимни бузмай.

– Ҳазиллашма! – Саид Аҳмад аканинг пешанаси тиришиб кетди.

Парво қилмай еб-ичиб ўтиравердим. Ора-чора устозни дастурхонга ундайман.

– Олинг, оқсоқол, шўрва мазали бўпти!

Саид Аҳмад ака овқатга қарамай қўйди.

Пайдар-най сигарет тутатади...

Ниҳоят бир чора ўйлаб топди шекилли, қулогимга эгилди.

– Эшитяпсанми? – деди овозини пасайтириб. – Чап чўнтагингда чақалоқ «инга» лаяпти. Айтмовдимми, пулимнинг ой-куни яқин деб. Хайрият, омон-эсон қутулди, шўрлик! Майли, «бола» сини сенга бердим. 200 сўмни қайтар!

– Манави қийма кабоб юмшоққина экан, устоз, – дедим меҳрибонлик билан. – Устига пиёз сепиб берайми?

Саид Аҳмад ака ялинишга тушди:

– Пул деган жигардан бўлади, болам. Унақа совуқ ҳазил қилмагин, настроенам бузилиб кетяпти. Ҳозир йиглаб юбораман.

– Мен сиздан пул олганим йўқ! – дедим кўзимни лўқ қилиб.

– Бермайсанми? – Саид Аҳмад ака таҳдид билан урнидан турди. – Ҳозир анави боланинг қўлидан микрофони оламан-да, бўлган ҳангомани бутун тўйхонага айтиб бераман.

Қарасам, чиндан ҳам уша томонга кетяпти. Пулни қайтариб бердим. Оқсоқол киссасига ураркан, тўнгиллади:

– Бари бир «боласи» сенинг бўйинингда! Жа бўлмаса, судга бериб, алимент қилиб ундириб оламан!

«БИТТА КУЛДИРИНГ»

Эркин Воҳидов билан олис қишлоққа бирга бордик. Йул бошловчимиз алақандай тўйга олиб кирди. Чоғроқ хонада ўтирганларга бизни таништирди. Содда одамлиги, бунинг устига жиндай «отиб олгани» кўриниб турган биттаси Эркин акага қараб-қараб қўйди-да, сўради:

– Акун, сиз шоирми?

Эркин ака камтарлик билан «ҳа, энди» деб гап бошлаган эди, бояги одам астойдил илтимос қилди:

– Унай бўлса, бир кулдилинг?

Эркин Воҳидов нима дейишини билмай қолди.

– Шоир акангиз сизни кулдириши мумкин, – дедим жиддий оҳангда. – Аммо жиндай оврагарчилиги бор-да. Дўхтир керак. Таниш дўхтирингиз борми?

– Бор, – деди ҳалиги одам. – Ҳамсоямиз тиш дўхтир.

– Тиш дўхтир бўлмайди, – дедим тушунтириб. – Неврапатолог керак. Аввал сизни яхшилаб текширади. Қаерингизни қитиқласа кулишингизни аниқлайди. Қўлингизга испарапка ёзиб беради. Ўша испарапкани олиб келсангиз...

– Шошманг! – деди Эркин ака гапимни бўлиб. – Укол-чи, укол? Аввал учтагина укол қилдирадилар. Кейин ангина бўлса уни олдириб ташлайдилар. Ундан кейин кўричакни кестирадилар. Яна битта шарти бор. Яқинда биттасини кулдирган эдим, қитиги ёмон экан, ҳушидан кетиб қолди. Шунинг учун ҳар эҳтимолга қарши ёнларида тўрттагина дўхтир бўлиши керак.

Бояги одам каловланиб ўрнидан турди.

– Иби! – деди эшик томон юриб. – Унай бўлса, бу дафъа кулдирасиз.

Даврадагилар қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди.

– Ана! – деди бояги одам остонада тўхтаб. – Испарапкасиз ҳам кулдираркансиз-ку!

ЙЎЛИ ТОПИЛДИ

(Эркин Воҳидов элик ёшга тулишига бағишлаб Тошкент Давлат университети талабалари билан учрашувда сўзланган нутқ)

Эркин Воҳидов университетни энди битирган пайтидаёқ таниқли шоир эди. Ўзингиз биласиз,

олий ўқув юртини битирган одам олдида уйланиш муаммоси кўндаланг бўлади. Шу масала юзасидан Эркин ака Саид Аҳмад акага маслаҳат солибди.

– Оқсоқол, хабариниз бор, бир-иккита китобим чиқди. Уч минг сўмча пулим ҳам бор, – дебди (у пайтда бу анча катта пул эди). – Фақат қайси брига етказишни билмаяпман. Машина олайми, уй солайми, хотин олайми? Машина олсам, уй сололмайман. Уй солсам уйланоламайман. Уйлансам, машинага пул қолмайди. Нима қилай?

Саид Аҳмад ака пешанасини Рашид абзининг гармонидай тириштириб чуқур ва узоқ ўйга толибди. Охири чехраси ёришиб бундай дебди:

– Болам, мен хўп ўйладим. Ҳисоблаб кўрсам, уч минг сўм пулинг ҳаммасига етаркан. Маслаҳат шуки, сен автобус сотиб олгин! Автобус дегани машина бўлади. Рулини қаёққа бурсанг кетаверади. Бу — биринчидан. Автобуснинг ичи кенг-мўл бўлади. Кўч-кўронингни олиб кирсанг тайёр уй бўлади. Бу — иккинчидан. Учунчидан, ростки, автобус бўлганидан кейин ичида кондуктори ҳам бўлади. Уша кондукторни хотин қилиб қўя қоласан! Кўрдингми, окагинанг айлансин, ман санга ҳеч қачон нотўғри маслаҳат бермайман...

«ХИТОЙЧА» УСУЛ

Тоққа, шоир Азим Суюннинг қишлоғига боргандик. Кўпчилик эдик. Меҳмонларни бир хонадонга олиб киришди. Бошқа ноз-неъматлар қатори чоғроқ пиёлада асал ҳам қўйишди. Ҳамманинг кўзи дастурхонинг қоқ ўртасида турган пиёлада.

– Тоза асалга ўхшайди, – деди меҳмонлардан бири. – Ҳидидан сезилиб турибди.

– Тогнинг асали зўр бўлади-да! – деди иккинчиси.

– Ҳозир тоғда ҳам тоза асал қолмаган, – деди яна бири.

Гап айланиб асалнинг тоза-нотозалигини аниқлашга келиб тақалди. Биров «Қошиқнинг учига илиб чўзиб кўриш керак, агар бир қулоч кўтарилганда ҳам асал ипдек тушаверса тоза бўлади», деди. Яна биров чойга солиб кўришни маслаҳат берди. Тагин бири асални кафтига суриб ручка билан чизишни таклиф қилди. Қараб турсак, асал хомталаш бўладиган. Эркин Воҳидов менга қараб қўйди-да, сўради:

– Асални синашни хитойча усулни эшитгансиз-а?

Ҳеч қанақа «хитойча усул»ни билмасам ҳам, бир «шумлик» бошланаётганини сезиб дарров тасдиқладим:

– Эшитганман! Энг қулай усул шу!

– Ундан ташқари замонамиз руҳига ҳам мос келади, – деди Эркин Воҳидов. – Ҳақиқий демократик усул.

Ҳамма «хитойча» усулга қизиқиб қолди.

– Айтсам ўрганиб оласизлар-да, – деди Эркин ака сирли қилиб.

Даврадагилар ялинишга тушди.

– Бўлмаса гап бундоқ, – деди Эркин Воҳидов. – Ҳозир орамиздан битта одамни «асал синовчи» қилиб сайлаймиз. Ким энг кўп овоз олса, «синовчи» ўша бўлади. «Синовчи» пиёладаги асални бир кўтаришда охиригача симиради. Соатга қараб турамыз. Агар ярим соатдан кейин огиз-бурнидан варақ-варақ қон келиб ўлиб қолса, бундан чиқди асал тоза асал бўлади. Қани, ўзининг номзодини қўядиган одам қўлини кўтарсин!

Биттаям «номзод» топилмади.

– Начора, – деди Эркин ака мушкул муаммо қаршисида қолган одамдек чуқур ўйга толиб. – «Дўстинг учун асал ют», деган гап бор. Келинг, дўстлар учун қурбон бўлсак бўпмиз-да!

«Жасорат кўрсатиб» икковлашиб пиёлани бўшатдик. Хайрият, асал «зўр эмас экан», ёмон таъсир қилгани йўқ...

«ЗИЁФАТ» ОПЕРАЦИЯСИ

Арзимаган баҳонада зиёфат қиламан демасам, шу масалада Эркин Воҳидовга маслаҳат солмасам, олам гулистон эди. Ўйлаб қарасам, биринчи ҳикоям чиққанига қирқ йил бўпти. Шуни дўст-биродарлар билан нишонлагим келди.

– Ие, бу тарихий воқеа-ку! – деди Эркин ака қувониб. – Бунақа байрамни нишонлашмаса гуноҳ бўлади! Банкетни қайси ресторанда қилмоқчисиз?

– Ҳайронман, – дедим иккиланиб. – Уйда йиғилиб қўя қолсакмикин...

– Жуда тўғри! – деди Эркин ака маъқуллаб. – Аммо бир нарсани олдиндан айтиб қўяй. Сиз ўзингизни ортиқча уринтирманг, хўпми? Бир хилларга ўхшаб иккита қўй сўйиш заридми? Битта бўлса етади! Жудаям катга қўчқор бўлишиям шартмас. Ҳа, боринг ана элик килоли бўлақолсин. Тоғ кўкатларини еган қора қўчқорнинг кабоби бошқача бўлади. Зомин тоғими, Нуротами, майли-да...

Қўй сўйиш деган гап хаёлимдаям йўқ эди. Шуни айтай деб энди оғиз жуфтлаган эдим, Эркин ака янаям меҳрибонроқ оҳангда давом этди:

– Сиз қийналманг, дейман-да! Баъзиларга ҳайронман. Закуска, яъни газакка қази-қарта, курка гўшти, каклик гўшти, тандир кабоб, қоқланган қизил балиқ, немис пишлоғи, Гуржистон бринзаси, лиқлиқ — холодец, мариновка қилинган қўзиқорин,

криветка — булар-ку майли, дастурхоннинг кўрки... Устига-устак икки хил икра олишга бало борми? Ҳам қора, ҳам қизил икра! Сиз биттасини олинг, тамом! Узоқ Шарқнинг қизил икраси бор. Осетрина балигиники. Ҳар биттаси анор донасидек келади. Ўшандан биттагина банкасини оласиз. Чиройли тунука банка. Беш килолиги бор, уч килолиги бор. Сиз ўзингизни қийнаманг, уч килолигидан олаверинг!

Ичимдан узундан-узун хўрсиниқ келди. Гапирай десам овозим чиқмайди. Эркин ака завқ-шавқ билан давом этапти!

— Хў-ўш, таом масаласи, яъни меню. Баъзан қуда чақириққа борасиз, банкетга, юбилейга борасиз... исрофгарчиликни кўриб, ҳайрон қоласиз. Бир эмас, ўн беш хил овқат тартади-ей! Сиз ўн икки хил овқат қилсангиз кифоя. Биринчисига бедана шўрва, Қўқоннинг «кўза шўрва»си. Кейин ҳўл норин, иссиққина ҳасип, сомса... Айтмоқчи, сомса масаласи... Одамлар алақандай алмойи-алжойи рекламалар ўйлаб топади. Бир куни кўчада кетаётсак, «Сомсанинг додаси» деб ёзиб қўйибди. Буниси «сомсанинг додаси» бўлса, «онаси» қаёқда деб сўрайдиган одам йўқ. Ўзимизнинг пармуда сомсадан буюраверинг. Сиз қийналманг, дейман-да! Шашлик, яъни кабоб икки хил бўлса етади. Жазли кабоб билан қийма кабоб. Жа, кўнглингиз бўлмаса, думба-жигар ҳам тартиб қўя қоларсиз. Ундан кейин янгича таом удум бўлган: арабча қовурдоқ дегани. Беш ойлик тўқли қўзичоқнинг миён қовурғасидан қилинади. Устига қаймоқ солинган француз котлети ҳам лаззатли таом... Табака масаласи. «Буш оёғи» деган гапни эшитганмисиз? Ҳозирги Буш эмас, унинг отаси президент бўлган замонда америкаликлар дори билан боқилган товуқ еявериб семириб кетган. Борганингизда ўзингиз ҳам кўрган

булишингиз керак. Шунинг учун табакани товукдан қилманг. Урмончи Мансурхужага айтсангиз, ўн-ўн бешта қирговул отиб қўяди. Қирговулнинг табакаси бошқача бўлади... Охирида ош тортасиз. Асаканинг Чўнтагидаги чойхоначидан илтимос қилсангиз, девзирадан қулинг ўргилсин ош дамлайди.

Оғзим машинаси ўгирлаб кетилган гаражнинг дарвозасидек ланг очилиб қолган бўлса керак, Эркин ака кўзимга хавотирланиброқ тикилди.

– Ёзиб оляпсизми? Эсингиздан чиқмайдими?.

– Чиқмайди, – дедим йигламоқдан бери бўлиб. – Бунақа гапларни унутиб бўларканми? Минг раҳмат сизга! Мунча меҳрибонсиз?!

– Сиз қийналманг дейман-да! Меҳмонлар неча киши ўзи? Ўнтами? Биласиз, мен ичмайман. Аммо дастурхонда анави сабил турмасаям бўлмайди. Бир яшик тоза ароқ, Франциянинг бир яшик коньяги бемалол етади. Ҳа, айтмоқчи, Голландиянинг «Хайникен» деган пивоси бор. Ушандан бир қутигина олсангиз, бошқа нарса керакмас. Мевачева бемалол! Хандон писта, бодом, нўхат, майиз... Оқ кишмиш сал камёброқ. Космонавтлар ейди. Эски Жувадаги Мирваққос баққолга менинг номимдан илтимос қилсангиз уч-тўрт кило топиб беради. Олма-анор, узум ўзимизнинг мевалар. Бозорда нима кўп, банан кўп. Ортиқча уриниб юрманг-да, жон бошига бир шодадан банан, икки кишига битта ананас олсангиз, етмоқ тугул ортади. Қайси куни бир зиёфатга борсак, дастурхонга қулупнай тортибди. Ҳами ўзимизнинг қулупнай чиқмаган, тўғрими? Худо билсин Хитойдан олиб келганми, Эронданми? Сувда маза бор, унда маза йўқ. Сиз ўзингизни уринтириб юрманг-да, гилос билан шафтоли олинг! Бангладешданми, Малайзияданми, бир тоғора шафтоли, бир тоғора гилос келтирсангиз, олам-жаҳон бўлиб кетади.

– Эркин ака, – дедим йигламсираб, – меҳмонлар тарқаётганда, елкасига тўн ҳам ёпайми?

– Ана шуниси шартмас. Ҳечам шартмас! Бу одатни ким уйлаб топган ўзи? Қаёққа борсанг тўн беради. Ҳамманинг уйида сандиқ-сандиқ тўн! Сиз бундай қилинг! Меҳмонларнинг ўлчовини сўраб олинг-да, биттадан костюм-шим олиб қўяқолинг. Биласиз, «Версачи» деган машҳур фирма бор. Ўшанинг костюми ҳам чиройли, ҳам модний бўлади. «Оптовой»дан олсангиз 400 доллардан беради.

– Бир нарса сўрасам майлими? – дедим ўпкам тўлиб. – Мабодо биттагина вертолёт олиб меҳмонларни уй-уйларига вертолётда обориб қўйсам нима дейсиз?

– Керакмас! – деди Эркин ака бош чайқаб. – Биринчидан, вертолёт ҳайдашга учувчи керак, иккинчидан, ҳеч кимнинг уйида вертолёт қўнадиган майдон йўқ. Биттагина «Дамас» олсангиз бўлди. Сиқилишиброқ ўтирса ҳамма сиғади. Шўпирликни ўз зиммамга оламан. Меҳмонларни уй-уйларига обориб қўяман-да, машина меникида қолаверади. Сиз қийналманг, дейман-да!

– Мабодо, – дедим ҳиқиллаб йиглаб. – Мабодо зиёфатдан беш-ўн сўм ортиб қолса, ушанга арқон берармикин?

– Беради! Албатта беради. Нима кўп — хўжалик дўкони кўп. Арқоннинг пишигидан олинг. Ингичка бўлсину, пишиқ бўлсин. Ундан кейин жудаям узун бўлиши шарт эмас. Бўлмаса одамнинг оёғи ерга тегиб қолиши мумкин. Сиз қийналманг дейман-да! Аммо бу ишни жиндек кечиктириб турасиз. Асарингиз чиққанини яна беш-ўн марта нишонласангиз, арқонни меҳмонларнинг ўзи олиб боради.

...Шундай бўлди. Ҳаётимдаги «тарихий воқеа»ни зўр «тантана» билан нишонладик. «Чархпалак» ошхонасида. Эркин Воҳидов, Иброҳим Ғафуров,

мен — учовлашиб бир косадан лагмон едик. Ёлгон бўлмасин, бир шишадан пиво ҳам ичдик. Ўзимизнинг «Қибрай» пивоси.

«ҲОЖАТБАРОРЛИК»

Булунгурга кетаётгандик, йўлда машина бузилиб қолди. Амаллаб етиб боргунча алла-паллага қолиб кетдик. Қорин — пиёзнинг пўсти. Асаблар таранг...

Уй соҳиби дастурхон безаб қўйган экан. Бир пиёла чой ичдикми-йўқми, мезбон ҳасрат қилиб қолди:

– Неча йилдан бери шеър ёзаман, чиқаришнинг иложи йўқ. Газета-журналларда таниш-билишчилик...

– Мана, шеър чиқарадиган одам! – Абдуғафур Расулов мени кўрсатди. – Опкелинг шеърларингизни. Ҳозир опкелинг!

Мезбон ҳам шуни кутиб турган эканми, бир папка шеър қўлтиқлаб кирди. Папкани очиб, ўқишга шайланган эди, Абдуғафур ака маслаҳат берди:

– Сиз ўқиб овора бўлиб ўтирасизми? Ўткир-жоннинг ўзи ўқийди. Ичидан танлаб-танлаб олаверади.

Папка менинг қўлимга ўтди. Бири-биридан хароб шеърларни пичирлаб ўқияпман-у, ўғринча Абдуғафур акага қараб қўяман. У киши нону ангур қилиб, олтиндек узумни уриб ётибди. Охири чидолмадим. Бир бурда нон кавшаб, узумга қўл чўзган эдим, Абдуғафур ака дашном берди:

– Шеър деганни овоз чиқариб ўқийди-да. Биз ҳам эшитайлик бундоқ!

Овоз чиқариб ўқишга мажбур бўлдим. Ҳар сафар мезбон «қалай, домла, зўрми?» деб қўяди. «Шеърларингиз икки пулга қиммат», дей десам,

дастурхонида утирибман. Устига-устак қорин ҳалигидай. Абдуғафур эса нуқул олқишлайди.

– Зур ҳам гапми? – дейди қаймоққа нон ботириб. – Китоб қилиб чиқариш керак. Ҳаммасини Ўткиржоннинг ўзи эшлайди. Бу киши ҳожатбарор одам.

Папкадаги шеърларни ўқиб бўлгунимча бир соатлар ўтди. Қаймоқ тамом бўлди, узумнинг шингил-шапоғи қолди.

Мезбон мастава олиб кирди. Бир қошиқ ичмасимдан Абдуғафур ака тагин шеърларни мақташга тушди.

– Шундоқ зўр асарларни босишмадими, а? Вой, номардлар-ей! Янгиларидан борми?

– Э, бундан ҳам зўрлари бор! Олиб келайми?

– Албатта-да!

Мезбон бу гал иккита папка кўтариб кирди. Маставани маза қилиб ураётган Абдуғафур Расулов ора-чора менга далда бериб қўяди:

– Ўқинг, дўстим, ўқинг! Шеър деганни жаранглатиб ўқиш керак.

Ош устида тўртинчи папка очилди...

Эртасига эрталаб Булунғур бозорига кирдик. Рупарадан қовун кўтариб келаётган сийрак соқолли чол чиқиб қолди. Йўлини тўсиб салом бердим. Мол-ҳолини, кампири-ю неваара-чевараларини суриштирдим.

– Худога шукр! – деди чол жиндай ҳайратланиб. – Қирқ битта неваара, ўн саккизта чевара бор. Сизни танимайроқ турибман, болам.

– Ҳозир танийсиз-да! – дедим меҳрибонлик билан. – Мабодо бир тилиш қоғозингиз йўқми, отахон?

Отахонда қоғоз йўқ экан. Абдуғафур Расуловдан қарз олишга тўғри келди. Қоғозга Абдуғафур аканинг

исм-шарифини, турар жойини, ишхонасини, телефон рақамини батафсил ёздим.

— Шу қоғозни эҳтиёт қилинг, хўпми, отахон? — дедим чолга узатиб. — Керакли одамнинг адреси ёзилган.

Чол нима гаплигини англамай турган эди, сўрадим:

— Мабодо институтга киришни ният қилган невараларингиз борми?

— Бор! — деди чол жонланиб. — Бир эмас, тўрттаси бор. Бултур ҳам иккитаси Тошкентга ўқишга кираман деб бориб, қайтиб келганди.

— Мана бу одам, — дедим Абдуғафур акани кўрсатиб, — Тошкентдаги энг катта институтнинг энг катта домласи Абдуғафур Расулов бўладилар. Олтига неварангизнинг ҳаммасини юборавринг. Ўқишга жойлаб қўядилар. Бу киши ҳожатбарор одам.

Чол қувониб кетди. Адрес ёзилган қоғозни ҳафсала билан белбогига қистирди.

— Ие, сизларни Худо етказди-ку, — деб аzza-баzza қовунни ерга қўйди, икки қўлини очганча дуо қила бошлади:

— У дунё-бу дунё ёмонлик кўрмагин, болам! Невараларимни ўқишга киргазиб қўйсанг, ҳар куни беш маҳал намоз устида дуо қиламан. Яхшилигинг мендан қайтмаса, бола-чақангдан қайтсин... — чол дуонинг энг қуюқ жойига келганда тўсатдан кўзи олазарак бўлиб қолди. — Ия, ҳа, қаёққа? — деди ҳайрон бўлиб.

Абдуғафур ака ўзини оломон орасига урдию бир зумда кўздан ғойиб бўлди.

ЎЗБЕКНИНГ СОДДАСИ

Тошкент Давлат университетининг домласи Баҳодир Гуломов боладек беғубор, содда одам эди.

(Афсус, бевақ вафот этди). Сафарга чиқадими, ўтиришга келадими, деярли ҳар гал навбатдаги «шумлик»нинг «қурбони» бўлиб, ё чойхона паловга, ё зиёфатга «тушар», «тушмагани»га қўймас эди.

Баҳодир ака уйига меҳмон келса, ўтиргизгани жой тополмай шошиб қоларди. Бир гал Озод Шарафитдинов, Бегали Қосимов, Абдуғафур Расулов қандайдир байрам баҳона домлани кўргани бордик. Баҳодир ака келинойига дастурхон ёздирди. Очилиб, жиндай ичилган «Плиски» коньягини келтириб қўйди.

– Коньяк деганни узум билан ичсанг-да! – деди Озод ака.

– Ҳозир, домлажон, ҳозир! – Баҳодир ака пилдираб ҳовлига тушди. Дераза олдидан инқилаб нарвон кўтарганча ўтиб сўриток томон юрди. Пайтдан фойдаланиб коньякни тўртга пиёлага бўлдик. Луқ этиб ичиб олдик-да, ўрнига совуқ чой қўйиб қўйдик.

Баҳодир ака узум кўтариб кирди.

– Қани, меҳмонлар, – деди илжайиб. – Жиндай-жиндай олайлик бундоқ. Бутун байрам...

Ҳаммамиз «қандай бўларкин» деб бирпас ноз қилган бўлдигу, мезбон қистайверганидан кейин «ноилож» кўндик. Абдуғафур ака «коньяк» сузди.

– Хуш кепсизлар! Қадамларингизга ҳасанот! – деди Баҳодир ака тантана билан. «Коньяк»ни бир қултум ичди-ю, афти буришиб кетди.

– Нима бу? – деди кўзойнагини йилтиратиб.

Биз ҳам жиндай-жиндай тотинган бўлиб пиёлаларни дастурхонга қўйдик.

– Мазаси галатиноқми? – Баҳодир ака ҳаммамизга бир-бир мўлтираб термиди.

– Шу коньякми? – деди Озод ака қовогини уюб.

– Менгаям галатиноқ туюлди, – деди Бегали.

– Ҳидиям бошқача... – деди Абдуғафур ака.

– Йўғ-э, кеча ўзим ичувдим-ку! – Баҳодир ака азза-базза шишанинг огзини ҳидлаб кўрди. Тусатдан бир нима эсига тушгандек ҳовлига қараб келинойига кичқирди. – Уканг қачон келувди? – Кейин бизга ҳасрат қилди. – Қайнимнинг шу одати ёмон-да! У киши сурат олишга қизиқадилар! – деди зарда билан. – Биламан, ўшандан бошқа ҳеч ким қилмайди бу ишни! Коньякни ичган-да, ўрнига фотодори қуйиб қўйган!

– Нима? Фотодори?! – Озод ака ўрнидан туриб кетди. – Заҳар-ку бу! Ҳали бизни заҳарламоқчи бўлдингизми?

– Қиёматлик ака-укамиз-а? – деди Абдуғафур ака бош чайқаб.

– Мазасидан билувдим... – деди Бегали маъюс мингиллаб.

Баҳодир ака довдираб қолди. Нуқул бир гапни такрорлайди.

– Мен билмай қолдим-да...

Домла янги шиша очганида ҳам, қовурдоқ олиб келганида ҳам чехрамиз «ёришмади».

Яхшигина «қизишиб» олганимиздан кейин мавзу тагин фотодорига келиб тақалди.

– Чўрт побери! – деди Озод ака. – Энди «Плиски»ни кўрсам кўнглим айнийдиган бўлди-да.

Баҳодир ака астойдил ялинди:

– Қўйинглар энди шу гап шу ерда қолсин, эшитган қулоққа яхшимас.

– Албатта-да! – деб тасдиқлади Озод ака. – Баҳодир Гуломов дўстларини заҳарламоқчи бўпти, деган гап тарқалса, биров ишонмаса, биров ишонади-да!

Баҳодир ака бирпас иккиланиб турди-да, таклиф киритди:

– Шанба куни Ўринбой аканинг чойхонасида ош қила қолсаммикин?

– Мана бу бошқа гап! – дедик ҳаммамиз жонланиб.

Озод ака Баҳодир аканинг «тарафини олди».

– Текин ош буларкан деб талтаймаларинг! Майли, домла-ку ош қилади. Албатта қилади! Аммо сенлар ҳам бу сирни ёймасликка ваъда бериб тилхат ёзиб берасан. Ҳозир огзаки гапга ишониб бўлмайди.

Шанба куни чиндан ҳам Ўринбой аканинг чойхонасида ош бўлди. Фақат беш киши эмас, ун беш киши тўпланди. Ош устида Баҳодир ака нега «эриётгани», бизни қандай қилиб «заҳарламоқчи бўлгани» ҳақидаги батафсил тилхатларни тантана билан, баланд овозда ўқиб бердик. Бу сир ўша куниёқ буткул бутун факультетга ёйилди.

* * *

Домланинг қизиқ-қизиқ одатлари бор эди. Соат ун бўлмасидан ётиб ухлар, эрталаб тонг отар-отмас уйғониб, ҳар куни беш километр югурарди. Айнан шу одати домланинг бошига кўп «кулфатлар» солган.

Бир сафар Сариосиёдан Термизга ўтадиган бўлдик. Термиз чегара шаҳар эди. Кириб келаётган ҳар битта машинани тўхтатиб одамларнинг ҳужжатларини текшириб кўришарди.

Сариосиёдан тонг отмай йўлга чиқдик. Баҳодир ака машинада ўтирибди-ку, нуқул «югуриш плани» бажарилмай қолганидан нолийди. Ниҳоят шаҳар чеккасига етиб келдик. Чегарачи аскарлар ҳужжат текшира бошлади. Боядан бери индамай турган Баҳодир ака тўсатдан югуриб қолди. Анча нарида ям-яшил ўтлоқ бор экан. Домла ўша томонга қараб гайрат билан лўкиллаб чопди.

Ҳужжат кўраётган йигитлардан бири жон ҳолатда «Тўхта!» деб қичқирди.

Қаёқда! Баҳодир ака завқланиб кетган шекилли, борган сайин тезроқ югуради.

Аскар болалардан бири жон-жаҳди билан қувиб кетди. Орқасидан кажавали мотоциклда бошқа

чегарачилар гизиллади. Зум ўтмай домлани кажавага ўтқазиб, елкасидан босиб олиб келишди.

— Нима гап ўзи? — деди Баҳодир ака юпқа кўзойнаги ортидан ҳаммага бир-бир термилиб. — Шундоқ теп-текис ўтлоқда югурмай бўладими?

Аскар болалардан одиноқ ўзимиз «ҳужум»га ўтдик.

— Баҳодир Гуломов деган олим атайлаб чегарани бузмоқчи бўлди.

Шундоқ одамга қандай қилиб ёшлар тарбиясини ишониб топшириб бўлади?

Домла кўрқиб кетди. Тошкентга омон-эсон етиб борса, камида йигирма кишилик ош қилиб беришга ваъда қилиб, аранг қутулди.

Чегарачилар «Ўша ошга бизни ҳам чақиринглар», деганида ҳам Баҳодир аканинг титроги босилмаган эди.

* * *

Урганчга бордик. Баҳодир ака, Абдуғафур Расулов, мен. Огаҳий номидаги театрда «Тўйлар муборак» спектаклининг премьераси бўлиши керак эди. Премьера ўтди. Театр директори, бош режиссёр меҳмонхонага келишди, Алла-паллагача гурунглашиб ўтирдик. Баҳодир ака ҳаммадан олдин ётдию қотди. (Виждони соф одам хотиржам ухлайди).

Режиссёр билан директор кетишганидан кейин ҳам Абдуғафур ака икковимиз анча вақт гаплашиб ётдик. Чамамда, тонг отар палласи кўзимиз илинди шекилли. Аммо узоқ ухлай олмадик. Бир маҳал ҳаммаёқ шовқин-сурон бўлиб кетди. Қўшни хоналарнинг деразаси шарақлаб очилиб-ёпилган, «чўрт-пўрт» деган ҳайқириқлар... Энг ёмони шундаки, ташқарида итларнинг тўхтовсиз акиллаши

борган сайин авжига чиқиб, қулоқни қоматга келтирарди.

— Нима гап? — деди Абдугафур ака. Бошимни кўтариб қарасам Баҳодир аканинг ўрни бўш. Майкачан балконга чиқдим, галати манзарани кўрдим.

Ҳали қуёш чиқмаган, меҳмонхона ҳовлиси гира-шира ёруғ. Ҳовлида майка-трусси кийиб олган Баҳодир ака югуриб юрибди. Домланинг кетидан йигирматача ит чошиб боряпти. Энг олдинда Баҳодир ака, орқасида кичикроқ бузоқдек келадиган, қулоқ-думи кесилган ит, ундан кейин чойнақдеккина оппоқ кучукча, унинг орқасида семиз-ориқ, катта-кичик кўппаклару кўппакчалар... Қизиғи шундаки, домла қанча тез чопса, итлар шунча қаттиқ акиллайди... Баҳодир ака қадамини қанча секинлатса, итлар «симфонияси» ҳам шунча пасаяди. Домла тўхташи билан улар ҳам тўхтаб атрофини ўраб олади. «Бу ким ўзи, нима қиляпти?», дегандек мўлтайиб қарашади. Домла тагин гайрат билан югура бошлайди. Итлар кетидан эргашиб гайрат билан вовуллади. Тагин ўша «музыка»...

— Одамни шарманда қилдингиз-ку! — дедим бугилиб. — Бу ёққа чиқинг, домла, ҳамманинг уй-қусини бузаяпсиз.

Баҳодир ака тўхтади. (Итлар ҳам). Домла тилла тишларини ялтиратиб кулди.

— Ҳозир, укажон! — деди билагидаги соатига имо қилиб. Яна ўттиз беш минут югурсам, роппа-роса беш километр бўлади.

* * *

Домланинг тагин бир одати — очликка ҳеч чидолмасди. Дорилфунундагиларнинг айтишига қараганда, бирон мажлисда жуда жиддий масала кўрилаётган бўлса ҳам Баҳодир ака қорни очиши

билан индамай чиқиб кетаверар, «бир пиёлагина чой ичиб» қайтиб келар ва яна индамай жойига бориб ўтиравераркан.

Терим мавсуми айни қизиганда Қашқадарёга бордик. Самолёт кечиқиб учди. Эрталаб дуруст нонушта қилинмаган. Қаршидан Шаҳрисабзга, ундан Китобга ўтдик. Чеккароқдаги хўжаликлардан бирида тушлик танаффусга мўлжаллаб учрашув тайёрлаб қўйишган экан... Дала шийпонида одам кўп. Пахтакорлар, ҳашарга чиққан шифокорлар овқатланиб бўлиб, кутиб ўтиришибди.

Тумандан келган вакил меҳмонларни таништирди. Қарсакбозлик... Котиб ҳаяжонланиб микрофонда гапиряпти. Унинг ёнбошида ранги учиб Баҳодир ака ўтирибди. Ёнида Абдуғафур Расулов билан мен... Баҳодир ака одамлар ҳозиргина еб бўлган қовун пўчоқларига маъюс-маъюс қараб қўяди.

Секин домланинг қулоғига шивирладим:

– Мезбонлардан бир таклиф тушяпти. Бу учрашув узоқ чўзилмас экан. Наридан борса бир ярим соатда тугармиш. Тагин икки жойда учрашув бор экан. Одамларни кутгириш яхши эмас. Ҳамма ишдан қутулиб, бир йўла кечқурун овқатланиб қўя қоламиз...

Аламдан тўлиб ўтирган Баҳодир ака олдида микрофон турганидан беҳабар бор овозда чинқириб юборди:

– Нима? – Кейин чап қўлини пахса қилиб бақирди.
– Учрашувингизни бошимга ураманми? Қорним таталаб кетяпти, билдингизми? Нима, Тошкентта ўлигимни олиб кетмоқчимисиз?

Домланинг овози микрофондан шу қадар алам билан жаранглаб эшитилдики, боядан бери завқланиб гапирётган вакил жим бўлиб қолди. Пастда ўтирганлар ҳайрон бўлиб, бир-бирига аланглай бошлади.

Баҳодир ака нима бўлганини энди тушунди. Пастроқ овозда гапирмоқчи бўлдию эпллмади.

– Ие, қовун туширибман-ку! – деди ҳайратдан овози ингичкалашиб. Тумандан келган вакилга қараб илжайди. – Сиз гапираверинг, укажон, бу — бизнинг ўзаро гап!

* * *

Боботоғда, арча тагида давра қуриб ўтирибмиз. Баҳодир ака тандир пишгунча «жиндек мизгиб олиш» учун ёнбошладию пинакка кетди. Кейин мотори яхшилаб созланган «Жигули»дек бир текис, осойишта хуррак ота бошлади Қарасак, пиджагининг ич чўнтагидан паспорти кўрпачага тушиб қолибди.

Табиийки, паспортни «ўгирладик».

Озод Шарафитдинов «текширув» операциясини ишлаб чиқди. Бизни тоққа олиб чиққан «РАФ» машинасида мезбонлардан бири аzza-базза пастга тушиб, бўлажак ҳангомани пишитиб чиқди.

Тандир пишганда домла ҳам уйғонди. Ейилди, ичилди. Кечга томон шариллатиб пастга жала қуйиб берди. Машина сирғалиб амаллаб пастга тушиб олди. Ҳамон момақалдироқ гумбурлайди, ёмгир челақлаб қуйиб турибди. Бийдек даланинг қоқ ўртасида бир милиционер машинани тўхтатди. «РАФ»га чиқиб совуқдан тишлари такиллаганча гапирди:

– Кечирасизлар, ҳужжатларингизни кўрсатинглар!

Жаҳлимиз чиққан бўлиб, паспортларимизни кўрсата бошладик.

Баҳодир ака типирчилаб қолди.

– Бошпуртим йўқ-ку! – деди хавотирланиб. – Ҳалигина ёнимда эди.

Худди шу пайт милиционер йигит домланинг яқинига келди.

– Марҳамат, сизнинг ҳужжатингиз!

– Ҳалигина бор эди, – деди Баҳодир ака аланглаб. – Мана, булар гувоҳ, бошпуртим бор эди.

– Нима гап ўзи, чўрт побери? – деди Озод ака аччиқланган бўлиб.

– Хавфли жиноятчи тоққа қочган, деган хабар бор. – Милиционер йигит Баҳодир акага қараб қуйиб давом этди... – Ўзи кексароқ, кўзойнак тақиб юради, тилла тиши бор, дейишган.

– Вой, бу мени айтяпти шекилли! – домла бутунлай эсанкираб қолди. Яйловнинг қоқ ўртасида милиционер нима қилади, нега энди машинани текшириши керак, деган гап хаёлига ҳам келмади. – Мен жиноятчи эмасман, укажон, – деди ялиниб. – Олимман, Тошкентдан келганмиз. Мана, ҳаммалари гувоҳ.

– Мен бу одамни танитайман! – деди Озод ака жиддий қиёфада. – Ҳозир йўлдан машинага чиқди.

– Вой, домла, эсингизни едингизми? Унақа ҳазил қилманглар. Мени ҳаммаси танийди.

Биз ҳам Баҳодир акани «танимадик».

– Пастга тушингизга тўғри келади, – милиционер кулиб юбормаслик учун тескари қаради.

Домла хўп ялинганидан кейин уни «кафилликка» оладиган бўлди. Эвазига битта зиёфат қилинадиган бўлди.

Милиционер шофёр ёнига ўтириб уф тортди.

– Қойил-э, икки соатдан бери кутаман-а! Ҳаммаёгим шилтаи шалаббо бўлди-ку!

– Нима деяпти? – сўради Баҳодир ака овозини пасайтириб.

– Жим! – дедим лабимни тишлаб. – Жаҳли чиқиб турибди. Мелиса билан ҳазиллашиб бўладими? Омон қолганингизга қувонмайсизми?

– Рост айтасиз. Қуруқ тухматдан асрасин! – Баҳодир ака қунишиб ўтириб олганча шаҳарга киргунимизча бир оғиз ҳам гапирмади.

Эртасига домланинг паспортини «топиб», суюнчисига яна битта ош қарздор қилдик.

* * *

Қоракўлга борадиган бўлдик. Озод ака, Баҳодир ака, Абдугофур Расулов, Бегали Қосимов поездга ўтириб жўнадик. Бир маҳал, тонг палласида проводник купе эшигини тақиллатди.

– Жон акалар, – деди нолиб. – Вагон йўлагига югуриб юрган одам сизларнинг шеригингизми? Айтинглар, бир соатдан бери у ёқ-бу ёққа чопади. Қийналиб кетди-ку, бечора... Устига-устак хотин-халаж ювингани ўтишга қийналяпти.

Норозилик билан тўнғиллаб ўрнимиздан туришга мажбур бўлдик.

– Бирон нарсасини «ўтирлаб» қўйинг, иккинчи марта саҳарлаб ҳаммани безовта қилмайдиган бўлади, – деди Озод ака.

Баҳодир аканинг яп-янги дўпписи вагон тоқчасида ётган экан. Олиб портфелимга солиб қўйдим. Домла терлаб-пишиб кириб келди.

– Ҳа, дангасалар, турдиларингми? – деди илжайиб.

Қоракўл станциясида поезд икки минут тўхтаган экан. Ҳаммамиз тушиб кетяпмизу Баҳодир ака нуқул тими́рскиланади. «Нима бўлди» десак, «Дўппим бор эди, тополмаяпман», дейди.

Озод ака жеркиб берди:

– Қанақа одамсиз ўзи, сизнинг дўппингиз деб поезд тўхтаб турармиди? Бўлинг тезроқ!

Пастга тушишимиз билан Озод ака жуда жиддий қилиб гап бошлади:

– Бу томонларда менингит касали тарқаган дейишади, эҳтиёт бўб юринглар.

– Менингит нимадан бўлади? – сўради Абдугофур ака «содалик» билан.

– Нимадан бўларди, бошнинг шамоллашидан-да!
– Энг кераклиги бош-да, – деди Бегали фалсафий оҳангда.

– Менингитга йўлиққан одам уч кунда ўлади. – Озод ака қаттиқ тайинлади. – Айниқса, бошни эҳтиёт қилинглар!

Баҳодир ака секин ёнимга келди.

– Ўткиржон, – деди, – мабодо биронта ортиқча дўппингиз йўқми?

– Ортиқчаси йўқ-ку, ўзимники бор. Сизга кичкина келармикин дейман...

– Майли, вақтинча бўлсаям, – деб домла энди гап бошлаши билан Озод ака мени уришиб берди.

– Бош кийимини бировга бериб бўлмайди. Тем более, сафарда юрганда.

Кимдир бояги гапни давом эттирди:

– Уч кунда дейсиз-ку, одам бир кунда ўлиши ҳам мумкин.

– Албатта, ҳар кимнинг организми ҳар хил-да...

Баҳодир ака ялинишга тушди:

– Хўп десангиз дўппингизни сотиб олардим, укажон.

Огринган киши бўлиб портфелимни очдим.

– Йигирма беш сўмга олувдим, – дедим иккиланиброқ. (У пайтда дўппининг баҳоси шунча эди).

– Ўттиз сўм! – Озод ака гапни кесди. – Бу ёқларда дўппи қиммат.

Ўттиз сўмга «бор-барака» қилдик. Пул менга, дўппи Баҳодир акага ўтди.

– Ие, ўзимники шекилли? – домла юпқа гардишли кўзойнагини тақиб дўппига узоқ турмилиб қолди.

Озод аканинг «жаҳли» чиқиб кетди:

– Беринг, пулни қайтариб беринг! Бир одам ўз ҳаётини хавф остида қолдириб яхшилик қилса-ю, бу киши...

– Йўқ, йўқ, – Баҳодир ака дўппини маҳкам чангаллаб олди. Бошига кийиб мамнун жилмайди. – Тўғри айтибсиз, сал кичкинароқ экан. Майли, бўлаверади. – Дўппини ечиб яна томоша қилди. – Қаранг, сизникини гули ҳам бошқачароқ экан.

Мени ранжиди, деб ўйлади шекилли, кўнглимни кўтарди:

– Хафа бўлманг, укажон, эрталаб йўлакка чиқиб кетаётганимда купе эшиги олдида афти хунукроқ бир одам турганди. Меникени ўша ўгирлаган. Тошкентга борсак сизга ўзим яхши дўппи олиб бераман. Раҳмат, укажон!

* * *

Оҳангарондан олтмиш чақиримча нарида, тоғ тепасида Арашон бува деган булоқ бор. У пайтларда Арашон бувага машина бормас эди. Беш-олти киши отлиқ йўлга тушдик. Келинчак деган жойда фаргоналик чорвадорларнинг ўтовида тунаб қолдик. Алламаҳалгача гурунглашиб ўтирдик. Баҳодир ака эса ўтовнинг бир чеккасида маза қилиб уйқуни уриб ётибди. Ора-сира ўртачароқ хуррак ҳам тортиб қўяди.

– Чўрт побери, ҳозир уйқуни уради-да, сўфитўрғай уйгонмасдан туриб олиб ҳаммани безовта қилади, – деди Озод ака. – Бир иш қилмаймизми?

Эрталаб бажарилиши керак бўлган «операция» пишитилди. Унга иштирок этишга ўтов эгаси — Чимирвой акани ҳам кўндирдик.

Эрталабки чой устида Чимирвой ака салмоқлаб гап бошлади:

– Меҳмонлар, сизларни кўриб бошимиз осмонга етди. Қанийди, сиздек улуг одамлар ҳар куни келса... Кўриб турибсизлар, бизда гўшт кўп. Сўрасангиз

ўзимиз берамиз. Ўғирлаш шарт эмас. Тоғликлар қўли эгри одамни ёмон кўради.

– Нима, ҳали бизни ўғри гумон қиялпсизми? – деб ўрнимиздан туриб кетдик.

Чимирвой ака кулиб юбормаслик учун ўзини зўрға тутиб давом этди:

– Биламан, сизлар таниқли одамсизлар. Бирингиз олим, бирингиз ёзувчи... Шундоқ бўлганидан кейин сўрасангизлар ўзимиз...

– Э, оч чамадонингни! – Озод ака бақириб юборди. – Ҳамманг оч!

Ўзи биринчи бўлиб портфелини очиб ичидаги нарсаларни тўкиб ташлади. Сочик, тиш чўтка, балобаттарлар ҳар ёққа сочилиб кетди. Кейин Умарали ака, Абдуғафур ака, Бегали, мен жаҳл билан портфелимизни тўкиб кўрсатдик. Баҳодир ака каттакон портфелини шахт билан очиб бир силтаган эди, ичидан эски газетага наридан-бери ўралган тўртта каттакон пишган гўшт бўлаги лоп этиб ерга тушди. (Кечаси ўзимиз солиб қўйган гўштлар).

– Ие? Вой? В-о-о-ой! – Баҳодир ака турган жойида тахта бўлиб қолди. Юпқа гардишли кўзойнаги ортидан ҳаммамизга жавдираб қарайди.

Чимирвой ака «ана» дедию уёгини гапирса кулиб юборишини билиб, ўтовдан қочиб чиқиб кетди.

– Кўрдингизми, мезбон сизнинг қилигингизга чидолмай қочиб кетди!

– Шунинг учун ҳаммадан олдин тураркансиз-да!

– Сиз бизни шарманда қилдингиз!

– Ўғри деган ном орттирдик!

Ҳаммаёқдан талаб ташладик, «айбини» бўйнига қўйдик. Баҳодир ака минбаъд бошқалардан аввал уйғонмасликка, Тошкентга борганидан кейин битта чойхона палов қилишга ваъда бериб аранг қутулди.

...Тилла одам эди, Баҳодир Фуломов! Охирати обод бўлсин!

ШАМОЛ ЭСАВЕРАДИ

Сезганмисиз, эрта баҳор пайтлари, сўнги қорлар эриб битгач, ер юзида қадимий, сокин жонланиш бошланади. Кўпчиб ётган далалар узра дилни орзиқтирувчи алланечук қадрдон бир ис — тупроқ ҳиди парвоз этади. Олма дарахтларининг тагида бултурги хазонни у ер-бу еридан тешиб чиққан нозик майсалар кўриниб қолади. Ариқлар бўйида мунис бинафшалар кўз очади. Осмон тиниқлашиб, уқпар булутлар билан артиб тозалангандай мовий тусга киради. Туш кезлари офтоб елкани қиздиради. Илик, оромбахш шабада эсиб, дарахтларнинг сочидан тортқилаб уйғота бошлайди. Оқшомлари бошингиз устида сассиз-садосиз учиб ўтган кўршапалакларни кўриб қоласиз. Девоглар орқасида, томлар устида кечаси билан мушуклар миёвлаб чиқади...

Кексаларнинг айтишича, бундай пайтларда бирон-бир тепаликнинг устига чиқиб, жимгина қулоқ солиб ётсангиз, ернинг нафасини эшитармишсиз. Чиндан ҳам бутун борлиқ эндигина туғилаётган майсаларнинг сирли шивир-шивирига тўлади, ер азамат кўксини тўлдириб, чуқур-чуқур нафас ола бошлайди.

Богишамол қишлоғида қиш ҳам, баҳор ҳам Хирмонтепадан бошланади. Биринчи қор мана шу тепа бошига ёғади, биринчи майсалар ҳам Хирмонтепа бағрида кўкаради...

Қишлоқнинг қоқ ўртасида қад кўтарган тепалик қорини силкитиб ташлаганига бир ҳафтадан ошди.

¹ Янги таҳрирда

Куклам кирди. Кишини олис уфқларга парвоз этишга чорловчи тонглар, энди балагатта етиб, гўзалликни ҳис эта бошлаган қизлар кўнглини орзиқтирувчи оқшомлар бошланди.

Шу оқшом Гавҳар алламаҳалгача ухлаёлмай ётди. Ярим кечага яқин шамол кучайиб, тунука том бўғиқ гувулай бошлади. Ёмгир ёгяпти. У кўрпадан бошини чиқариб қулоқ солди. Томчиларнинг деразага чирсиллаб урилиши аниқ эшитила бошлади. Зум ўтмай, янги бўёқдан чиққан ялтироқ шифтда, узунчоқ қандилнинг тепасида қизгиш доира пайдо бўлди. Гавҳар доирачанинг титраб туришини қизиқиб томоша қила бошлади. Шафақдай қизгиш нур қалтираб турар, бирдан чил-чил бўлиб кетар, кейин яна ўз ҳолатига қайтар эди. Айвон пештоқидаги чироқ ўчирилмаган бўлса керак, дераза тагида ҳалқоб бўлиб қолган сувнинг акси шифтга тушиб турар, ҳар томчи тушганида ҳалқоб титрар, унинг шифтдаги акси ожиз силкинарди.

Шамол қаттиқроқ гувулай бошлади. Томчининг чипиллаши аста-секин сийраклашди. «Баҳор ёмғири-да, — пичирлади Гавҳар, — ҳозир ўтиб кетади». Чиндан ҳам кўп ўтмай ёмгир пасайди. Ташқари жимжит бўлиб қолди. Ҳовли этагидаги огилхона томондан сигирнинг пишилагани, алланиманинг тап-тап этиб ерга тушгани эшитилди.

Неча кундан бери Гавҳарга тинчлик бермаётган савол тагин хаёлида чарх ура бошлади. «Нимага хат ёзмай қўйди?» Мансурнинг ўзи эмасми, кунора хатингизни олмасам, ҳеч нима кўзимга кўринмайди, деган? Ўзи эмасми, онамнинг ҳолидан хабар олиб турунг, сизга ишонаман, деб илтимос қилган?.. Уч йилдан бери Тошкентдай шаҳарда ўқийди-ю, ҳеч бир қизни учратмаганмикин?

Дафъатан хаёлига келган бу саволдан ўзи чўчиб кетди.

Гавҳар қўшни хонада акасининг босинқи овозда гўнғир-гўнғир гапирганини, аячасининг кулганини эшитиб, девор томонга ўтирилиб ётди. «Ажаб бўпти, — у жаҳл билан тез-тез пичирлади. — Қараб турсин, хат келса биттаям жавоб ёзмайман». Аммо шу топдаёқ ёлгон гапираётганини, бундай қилолмаслигини билиб ширин жилмайди-ю, кўзларини чирт юмиб олди. Кўрпани бошига тортиб чуқур хўрсинди. Қуноқдаги хўроз чўзиб-чўзиб қичқирди. Бошқа хўрозлар унга жўр бўлди. Шамол ёмғирнинг сўнгги томчиларини деразага келтириб урди...

* * *

— Кап-катта қиз, пешингача чўзилиб ётишга уялмайсанми?

Гавҳар Гиёс акасининг шангилаб айтган дашномини уйқу аралаш эшитди-ю, кўзини очди. Акаси эшик ёнида кўйлакчан туриб олиб, ҳўл бўлиб кетган сочини, юзларини сочиқ билан артарди. Ўзини атайлаб жиддий тутмоқчи бўлар, аммо муғамбирона кулаётган қисикроқ кўзларидан сингисининг жигига теккиси келаётгани сезилиб турар эди.

— Бошингни кўтарсанг-чи, дангаса!

Гавҳар тўзиб кетган қалин сочларини шоша-пиша ўраркан, унга қовогини солиб, зимдан қараб қўйди.

Айвондан аячасининг товуши эшитилди:

— Қўяверинг, бугун бозор-ку, бирпас дам олсинлар.

— Шунақа ёттанининг устига бир совчилар келиб қолармиди!

— Бачкана! — Гавҳар аразлагандай тескари қараб олди.

— Сигир туғди. Бор, аямларга қараш.

– Ростданми? – Гавҳар суюниб кетганидан дик этиб ўрнидан турди.

Акасининг ёнидан лип этиб ўтиб, айвонга чиқди. Кечаги ёмгирдан кейин бўрсилаб ётган ҳовлига сакраб тушди. Тонг ёришиб кетган, кунчиқар томондаги чўққилар устига қуёш аланга солган, мусаффо баҳор осмонида тоғларнинг қирраси аниқ кўринар эди. Ҳамон илиқ, сокин шамол эсар, ҳовлидаги гилосларнинг бўртиб қолган куртақларига қўниб аргимчоқ учарди.

Гавҳар кўм-кўк ниш урган пиёз пушталари устидан сакраб ўтиб, огилхонага югурди. Дафъатан ҳеч нима кўрмай, эшик ёнида бир зум туриб қолди. Нариги томондаги дарчадан тушган найзадай нур кўз очиргани қўймас, пичан аралаш гўнг ҳиди анқирди. Кўзи қоронғиликка кўниканидан кейин, охур ёнидаги сигирни, ола-була бузоқчани кўрди. Бузоқчанинг узун-узун оёқлари қалтирар, калта думини ликиллашиб қўяр, юрай деса, гандираклаб кетарди. Сигир ўқтин-ўқтин ёнига бурилиб, бузоқни ялар, пишиларди. Бузоқча пичан устида уч-тўрт қадам юрди-да, чўккалаб қолди. Унинг энтак-тетак қадам босишини кўрган Гавҳар кулиб юборди.

– Сенга кулиш бўлса-а, шайтон қиз? – кўйлагининг этагини липпага қистирган аяси тоғора кўтариб кириб охурга қўйди. – Бор, катта ҳовуздан сув олиб кел, шунча кун кутиб юриб, ухлаб қолганимда тугса-я, бу жонивор...

Гавҳар Хирмонтета этагидаги майдонга келганида қуёш тоғ тепасига тармашиб чиққан, кунботар томонга тип-тиниқ осмоннинг бир чеккасида бўзарган тўлин ой хомуш осилиб қолган эди. Мол боқишга чиққан болалар эндигина майсалар кўз очган майдонда бақириб-чақириб футбол ўйнашарди. Гавҳар сув тўла челақларни ерга қўйиб,

узоқ қараб қолди уларга. Бир вақтлар Мансур ҳам уртоқлари билан шу майдонда футбол ўйнар, сочи халақит бермаслиги учун қора кепкасини қошигача бостириб дарвозабонлик қилар эди. Ўшанда Гавҳар бир чеккада ўтириб, уларнинг ўйинини томоша қилар, Мансурнинг жон ҳолатда ўзини ерга ташлаб, тўп ушлашини кўрганида ачиниб кетарди. Мансур қора терга тушиб кетса ҳам парво қилмас, болаларнинг оёғидан тўп илиб, гоҳ пешанаси гурра бўлар, гоҳ тиззалари шилиниб кетар эди.

Гавҳар ич-ичидан хурсиниқ тошиб келаётганини сезди-ю, бурилиб кетди. Нарироққа борганда жамалак сочларини силкитиб, чопиб келаётган қизчага дуч келди. Қизалоқнинг муъжаз калиши лойга ботган, майда гулли кўйлакчасининг этаги ҳам лой эди. Унинг қўлларида бир даста бойчечак силкиниб-силкиниб келарди. Шу топда Гавҳарнинг ўзи ҳам шу қизчага айланиб қолгиси, қуёш иси анқиб турган бойчечакларни тўйиб-тўйиб ҳидлагиси келди.

– Тухта, ҳой қиз!

Қизча уч қадамча нарида тўхтади. Узун-узун киприкларини пирпиратиб, ҳайрон бўлиб тикилди унга.

– Бойчечакни қаердан тердинг?

– Ҳув анитдан, – у Хирмонтепани кўрсатди.

– Менгаям битта бер.

– Ҳо! – Қизча қўлидагини биров олиб қўядигандай бойчечакларини орқасига яширди.

– Бера қол, – деди Гавҳар ялиниб.

– Ҳо, ўзингиз теринг, – қизча жилмайган эди, кемшик тишлари кўриниб кетди.

– Қизганчиқ!

Қизча тилининг учини чиқариб уни масхара қилди-да, чопиб ёнидан ўтиб кетди. Гавҳар унинг ликиллаб бораётган сочларига, қўлидаги бойчечагига

қараб қоларкан, тагин бақириб-чақириб футбол уйнаётган болаларга кўзи тушди.

Кўнгли хижил бўлиб, челақларни кўтарди-да, тез-тез юриб кетди.

Кўча эшиқдан кириши билан айвонда турганча электр устарада соқол олаётган акаси тагин жаҳлини чиқара бошлади.

– Толқон еб, сувга юборадиган экан-ку сени! Юргансанда, хаёл суре-еб.

Огилхонада уймалашиб юрган аяси бақириб берди:

– Қўйсанг-чи, Гиёс! Нима қиласан ҳадеб жигига тегиб.

– Йуқ, билмайсиз, ая, бунингизнинг ўйлайдиган одами бор. Ҳайронман, бизлар йигирма ёшгача ҳам севги деган нарсани билмасдик. Булар бўлса ўн саккизга чиқар-чиқмас балога ақли етади! Ўзи-ку, мактабни энди битиряпти.

Гавҳар сакраб айвонга чиқиб, акасига рўпара бўлди. Жаҳли чиққанидан лаблари пирпираб, қоши чимирилиб кетди. Акаси аввал ҳам унинг жигига тегишни яхши кўрар, аммо ҳозиргидай таъсир қилмасди.

Гавҳар ер тепиниб, чинқириб юборди:

– Бўлди!

Акаси қувлик билан жилмайиб, устарани гилофга солди.

– Йуқ, бўлмади! – у шимининг чўнтагидан конверт олиб Гавҳарнинг даҳани олдига келтириб силкитди. – Мана бу-чи?

Гавҳар бир лаҳза оёқлари титраб кетганини, айвон устунига суяниб қолганини сизди. Қулоқларигача ловиллаб, икки юзи ўт бўлиб ёна бошлади. «Мансур акамнинг хати!»

– Бу ёққа беринг! – унинг овозида ҳам ўтинч, ҳам таҳдид оҳанги бор эди.

Акаси бўлса ҳамон жилмаяр эди.

– Бермасам-чи?

– Беринг, деяпман! Бировнинг хатини очишга ҳаққингиз йуқ.

– Ҳаққим бўлса-чи? – У сингисининг ялинишини кутиб турар, аммо энди Гавҳарнинг болаликдан ўзига таниш бўлган ўжарлиги тута бошлаганини сезган эди.

– Яхшиликча беринг! – Гавҳар қўлини хатга чўзди. Акасининг чеҳраси жиддий тус олди. Аясига эшиттирмаслик учунми, овозини пасайтириб донадона қилиб шишшиди:

– Сенга ким қўйибди йигитларга салом хат ёзишни, тирранча! – Унинг кўзлари қисилиб, Гавҳарникига ўхшаган қалин, қуюқ қошларининг ораси туташиб кетди. – Агар гинг этиб гап чиқса, аяб ўтирмайман, билдингми?

– Ўзингиз-чи? – Гавҳар ундан ҳам паст, аммо таҳдид тўла оҳангда шивирлади. – Аячам сизга тегмайман, деганда ёзган хатларингизни ташиб юрган ким эди?! Ўшанда ялинганингиз эсингиздан чиқдимми?

Гиёс шу қадар самимият билан қаҳқаҳа уриб юбордики, киприклари орасидан тирқираб ёш чиқди. Гавҳарнинг бижир-бижир қилиб гапириб ташлагани шунчалик кулгили эдики, у ўзини тўхтатолмас, ҳамон кулар эди.

Ёнбошдаги хонадан аячаси ҳайрон бўлиб мўралади. Гавҳар акасининг қўлидан хатни юлқиб олди-ю, ўз хонасига кириб, эшикни жаҳл билан қарс этиб ёпди.

Мансурнинг хиёл эгикроқ ҳарфлар билан ёзилган сўзларини иккинчи бор ўқиётгандагина ҳаяжонини босиб олди.

«Салом, Гавҳар! Богишамолда баҳор сезилиб қолган бўлса керак. Тошкентда ҳам кўклам.

Ёмгирда ювилган йўлкаларда юрсанг шунчалик энгил тортасанки, имтиҳонларни ҳам, ҳозирги замон физикасининг муаммоларини ҳам, стипендия ташвишини ҳам унутиб юборасан киши. Бизлар қишки сессияни тугатдик. Каникулда қишлоққа бормоқчи эдим, бўлмади: ядро физикасидан синовни топширолмай қолдим. Кун бўйи лабораторияда қамалиб ўтираман.

Гавҳар, аямлар тузукмилар? Кеча тушимга кирибдилар. Қандайдир чакалакзорда юрганмишлар. Чақирсам, эшитмасмишлар. Жуда хавотир оляпман. Яқин орада деканатдан рухсат олиб, қишлоққа бораман...»

Охирги сўзларни ўқиркан, Гавҳар маъюс тортиб қолди. Қайси куни аяси ёпган нондан иккитасини қўлига бериб, Ҳанифа холангдан хабар ол деганда, чиқиб холанинг бир ҳолатда ётганини кўрган, юраги эзилиб анчагача ёнида ўтирган эди. Улар ёнма-ён қўшни бўлгани учун бир-бировидан доим бохабар бўлиб туришар, хола анчадан бери бетоб бўлса-да, бунчалик «тўкилиб» қолган эмасди. Ҳанифа хола ётган жойида кўзига ёш олиб, Гавҳарни узоқ дуо қилди. «Қизим, – деди титроқ овозда. – Худойимдан ўргулай, бандасини доим ҳам орзусига етказавермас экан. Пешанамга битган битта-ю битта ўғлимнинг тўйини кўрмоқчи эдим. Сенга ўхшаган қизни келин қилсам армоним йўқ эди... – Бир зум жим ётди-да, маъюс оҳангда кўшиб қўйди. – Худоё тавба деб гапирай-ку, бу ниятимга ҳам етишим қийинга ўхшайди...»

Ўшанда Гавҳар йиглаб юборишдан ўзини базур тийган, холани нима деб юпатишни билмас, аммо нимадир дейиши керак эди. «Холажон, Мансур акам келадилар, сиз тузалиб кетасиз», – деб қўлидан келганча юпатди... Мансурга зудлик билан хат ёзиб юборди...

Турналарнинг ўйчан қийқиригида мудраган ойдин кечалар бошланди. Сомонсувоқ томлар устида чучмомалар очилди, довучча туккан ўриклар шохда мусичалар кукулай бошлади.

Баҳор жой танламас экан... Қишлоқ чеккасидаги мозорда ҳам кўкдам чечаклари қулф урди. Мунгли дуппайган қабрлар устида бағри қон қизгалдоқлар бош эгди.

Қуёшнинг аллаловчи нурлари остида мангулик уйқусига чўмган қабрлар ёнида тагин бир тепача пайдо бўлди. Яктагининг устидан белбоғ боғлаган одамлар кетмон билан илиқ, намхуш тупроқни торта бошлади... Мунча тез ишламаса, мунча шошилмаса бу одамлар!

Мансур тизза бўйи кўкатлар устида чўнқайиб ўтирар, боши кўксига тушган, бир нуқтага тикилиб қолган, аммо ҳеч нимани кўрмас, ҳеч нарсани сезмас эди. Фақат қулоқлари остида кетмоннинг гуп-гуп ерга урилаётгани, мана шу азиз одам устига уюм-уюм тупроқ тушаётганини эшитар, ҳар тупроқ тушганда юраги ўпирилиб кетгандай зирилларди.

Қабристондан чиққач, Мансур гандираклаб-гандираклаб юриб кетди. Қаёққалигини ўзи билмас, тезроқ узоқроқ кетишни истарди...

Эртаси оқшом Хирмонтепага чиққанида қуёш лахтак булутларнинг кўксини доглаб ботиб борар, дилни гижимловчи оқшом қўнмоқда эди. Алвон қизгалдоқлар билан қопланган тепалик бағри шафақдай қизарган, атроф сукутга чўмган эди.

Мансур тиззаларини қучоқлаб узоқ ўтирди.

Қишлоқни оқшом нимранг йўргагига чирмар, гуллаб ётган олчазорлар орасидан уйларнинг томлари қизариб кўринар эди. Мансур болаликдан қадрдон бўлиб қолган уйининг томини кузлари билан излаб топди. Бир вақтлар у ўша том устида

варрак учирарди... Ана, ўша ҳовли ўртасидаги баланд мирзатерак.

Хотиралар қуюни хуруж қилиб келди-ю, лабини маҳкам тишлаб, мук тушиб олганича ёш болалардай ўксиб-ўксиб йиглаб юборди. Кеча одамлар олдида негадир йиглай олмаган, энди бўлса ўзини тўхтата олмасди.

У шунча йиллардан бери гўдак каби аясининг паноҳида ухлаб ётган экан. Ўтган ҳаётининг ҳаммаси туш экан. Ширин туш экан! Шунинг учун аясининг кун сайин сўлиб бораётганини сезмай қолибди. Мана бугун бирдан уйғониб кетди. Уйғонди-ю, суянган тоғини йўқотиб қўйди. Энди уни тополмайди, ҳеч қачон тополмайди!

...Бир вақтлар ўша мирзатерак остидаги супада онаси хамир қорарди. Мансур мактабга қатнамасди. Онаси ҳам ёш, орқаси билан битта соч, кўркам жувон эди. Ҳар гал нон ёпганда унга атаб жажжи кулча ясар, то қўллари куйиб тандирдан узиб бермагунча, Мансур пойлаб ўтирарди...

Мансур онасининг қўшиқ айтганини атиги бир марта эшитган. Лекин бу шунчалар ажиб бир қўшиқ эдики, умрбод ёдида қолган.

Бир куни у мактабдан қайтса (ўшанда ё олтинчи, ё еттинчи синфда ўқирди) онаси супада, шапарак кўрпача устида ўтириб, қўл машинада иш тикаётган экан. Терак япроқлари орасидан тушиб турган олачалпак нур супани қиздирар, аясининг пешанасида, қирра бурни устида тер томчилари ялтирарди. Машина гув-гув қилар, онаси унга жўр бўлиб қўшиқ айтарди:

*Отма мени тошлар билан, айланайин, ёр-ёр,
Учиб кетай қушлар билан, ўргилайин, ёр-ёр,*

*Қушлар келса мен келмасман,
мен келмасман, ёр-ёр..*

*Кўзинг тўлсин ёшлар билан, ёшлар билан,
ёр-ёр...*

Мансур ушанда биринчи марта вужуди жимирлаб, онасига тикилиб қараган. Чаккасидаги сочлари оқариб қолганини, кўзлари чўкиб, атрофида ажинлар пайдо бўлганини кўрган.

Ақли кириб, оқ-қорани таний бошлаганда Мансур бир нарсани тушунди. У ҳаётида бирон марта «дада» деган сўзни тилга олмаган экан. Тенгқурлари отаси ҳақида фахрланиб гапирса, «дадам мени фалон жойга олиб борди, дадам велосипед олиб берди», деса, Мансур худди отаси йўқлиги учун ўзи айбдордек бўйнини қисиб даврадан чиқиб кетар эди. Онасининг айтишига қараганда отаси «артист» экан. Мансур ҳали эсини танимасдан алақандай раққосага ошиқу беқарор бўлиб, Хоразмгами, қаёққадир кетиб қолибди...

Тўғри, онаси Мансурни «шум етим» қилиб қўймади: кундузи далага чиқиб кетмон чоғди, пилла боғди. Томорқага картишка, пиёз экди... Хуллас ўкинтирмади. Мансур ўнинчи синфни битириш палласида «отаси» совга юборибди, қоракўл терисидан тикилган телпак: «кубанка» телпак. Онаси худди хазина топган одамдек «суюнчи» олди. «Қара, Мансуржон, отанг сенга совга юборибди!» «Менинг отам йўқ!» деди Мансур хотиржам оҳангда... Шу бўйи бу мавзуга қайтмадилар. Фақат институтга кирганидан кейин онасининг такрор-такрор айтadиган бир гапи унинг шуурига ўрнашиб қолди. «Отанани боғлаб бергани йўқ, ўғлим. Вақти қазоим етиб кўз юмсам, чирогимни ўчириб қўйма. Мен ҳам орзу-ҳаваслар билан тўй қилсам, келин кўрсам дейман. Насиб этса, Гавҳаройни келин қиламан. Биламан, ўғлим, шу қизнинг сенда кўнгли бор...»

...Мансур бағри қон қизгалдоқлар билан қопланган Хирмонтепада ўтирган кўйи шуларни ўйлар экан, онасининг орзуси тагин ёдига тушди. Сўнг шу пайтгача англаб етмаган бир ҳақиқатни

тушунди. Бола жиндек бетоб бўлса, она шўрлик ваҳимага тушиб қолади: худди боласи ҳозироқ ўлиб қолаётгандек. Она касал бўлганда эса бола ваҳима қилмайди: худди онасини боғлаб бергандек. Мансур анча муддат бетоб ётган онасининг бошида бўлолмагани, меҳр кўргаза олмагани учун ўзини ўзи ёмон кўриб кетди.

У асабий ҳаракат билан ёнида очилиб ётган қизгалдоқни юлиб олиб, ёшдан хиралашган кўзлари билан тикилганча пирпирата бошлади. Гулбарглар орасига яширинган тирноқдай қўнғиз учиб кетди. Мансур қизгалдоқ гулбаргларига хомуш қараб турди-да, улоқтириб юборди.

* * *

Гавҳар Мансурнинг Хирмонтепага чиқиб кетаётганини узоқдан кўриб, бошини эгиб, аста-аста қадам босишидан таниди. Бир лаҳзалик илиқ ҳаяжон оғушида хўрсинди. Аммо жойидан жилолмади. Мансурнинг тепаликка чиқиб ўтирганини, кейин пиджагини улоқтириб, мук тушиб олганини кўрди-ю, югурди. Қишлоқ кўчасидан ўтиб, тепалик этагига етгунча нафаси қисилиб қолди. Ўтлар орасида оқариб кўринаётган сўқмоқдан чиқиб борди.

Қуёш ботмасдан қишлоқ тўда-тўда булутлар соясида қолган, уфқда чақмоқ синиқ чизиқлар тортар, момақалди роқ овози келар эди. Боягина шодон сайраётган қушлар алақаёққа гойиб бўлган, ёмғир иси келарди. Гавҳар қадамини тезлатди. Ён томонидан айланиб ўтиб, Мансурдан ўн қадамча берида тўхтади.

Мансур пиджагини ўт устига ечиб ташлаган, кўйлагининг ёқасидан майкаси, озгин, чайир елкалари кўриниб турарди. У иягини кафтига тираганча кунботар томонга тикилиб ўтирар, оқшомнинг кулранг соясида кўзлари яна ҳам ўйчан,

гамгин кўринарди. У озиб, ёноқлари туртиб чиққан, қорайган эди. Устки лабининг икки бурчагида чуқур чизикчалар пайдо бўлибди...

Шу топда унинг чеҳраси Гавҳарга шунчалик қадрдон, шунчалик азиз туюлиб кетдики, ўзини тутолмай чопиб бориб қўлидан тортди.

– Туринг, кетамиз.

Мансур ҳайрон бўлгандай бошини кўтариб қаради-да, юзини ўтирди. Чор-атрофни қоплаётган зулмат бу ерга ҳам етиб келган, булутлар пасайган эди. Гавҳарнинг пешанасига совуқ бир томчи тушди. Бирдан чақмоқ чақди, кетидан момақалди роқ гумбурлади.

– Юринг, Мансур ака, кетайлик. Ҳозир жала куяди, – Гавҳар унинг қўлидан қаттиқроқ тортди, аммо кучи етмади.

Тагин момақалди роқ гумбурлади. Шамол кучайиб қизгалдоқларни ёнбошладиб ўтиб кетди. Гавҳар бошида сирпанаётган дуррачасини томоғи остидан тангиб боғлади. Ўтлар устига шатир-шутур ёмғир туша бошлади.

Мансурнинг пешанасига томган ёмғир томчилари ёноғидан юмалаб, иягига тушар, лаблари орасига сизиб кирарди.

Гавҳар ўт устида ётган пиджакни олиб, унинг елкасига ташлади. Мансур ҳамон индамас, кўзларини бир нуқтадан узмас эди. Унинг мунгли қиёфаси Гавҳарнинг юрагини ўртаб юборди.

– Турсангиз-чи, ахир! – қичқирди у Мансурнинг қўлидан силтаб тортиб.

Момақалди роқ гумбурлаб овозини босиб кетди. Гавҳар оёғи толгандай Мансурнинг ёнига чўккалаб қолди. Юраги гушиллаб урар, шамолдан қулоқлари шанғиллар, тиззасининг кўзи муздай ерга тегиб турганини элас-элас сезарди.

У Мансурнинг елкасидан ушлаб силкитганча ялинди:

– Мансур ака, бўлди эди... Мансур ака...

Шунда Мансурнинг илиқ қўллари пешонасини, сочини силаётганини сезиб, кафти билан юзини тўсди-ю, унсиз йиглаб юборди.

* * *

Икки ҳафтадан кейин Ҳанифа холанинг қабри устида ёмғирдан жонлаган майсалар ўсиб чиқди. Кимдир суқиб кетган тол ёғочи кўкариб, куртак ёзди.

Шу куни Мансур онасининг қабри устида узоқ ўтирди. Қоровул чол Қуръон тиловат қилганидан кейин ҳувиллаб қолган ҳовлига қайтди.

Тез-тез кийим-кечакларини йигиштирди. Поезддан қолмаслик учун шошилиб чиқиб кетаётган эди, дарвоза олдида Гавҳарга дуч келди. Қайтиб йўлакка киришди.

– Човли керак бўлиб қолди. Аямлар сўради-лар, – Гавҳар бошини қуйи солиб, туфлисининг учи билан ер чиза бошлади. Мансур унинг хайрлашиш учун чиққанини тушунди.

Мансур шунча кундан бери ўз кулфати билан бўлиб, эътибор бермаган экан. Гавҳарнинг ҳусни очилиб кетган, оддий қизалоқ эмас, вояга етган қизларга хос нафосат борлигидан гуркираб турар эди.

Буй етган қизлар гуллаётган дарахтга ўхшайди. Кўклам келиши билан дарахтлар гуллашга шай бўлиб туради. Сезилар-сезилмас гунчалайди, анчагача гунчалар кўзга ташланмайди ҳам. Аммо ажойиб кунларнинг бирида тонг-саҳар уйғониб қарасангиз, деразангиз рўпарасидаги урик қийгос гулга бурканиб қолган бўлади. Кечагина шамолда силкиниб турган шохларда шунча гул қаёқдан пайдо бўлганини ўзингиз ҳам тушунолмайсиз...

Ҳозир Мансур Гавҳарга қараб туриб шуни ҳис қилди. «Сен» дейишини ҳам, «сиз» дейишини ҳам билмай иккиланиб қолди. Онасининг васият каби айтган гапи ёдига тушди. «Гавҳарни келин қилсам...»

Гавҳар унинг кўнглидан кечаётганларни сезгандек бошини қуйи солиб, ерга қаради.

- Мен хайрлашиш учун кирдим, - деди ростини айтиб. - Кетмоқчи экансиз, Гиёс акам айтдилар.

- Мен ҳам сизларникига кирмоқчи эдим, - деди Мансур. - Калитни ташлаб кетаман. Илтимос, уйдан бохабар бўлиб турунглар...

- Мен... мен... - Гавҳар бир лаҳза иккиланиб турди-да, анчадан бери ўйлаб юрган ниятини айтди. - Институтга кирмоқчиман. Сиз ўқийдиган институтга.

- Мансур бир зум сукутга чўмди. Бир жиҳатдан Гавҳар Тошкентга боришини юрак-юракдан хоҳлар, иккинчи томондан башарти кириш имтиҳонларидан ўтолмай қолса, кўнгли ўксишини истамас эди. Гавҳар унинг дилидагини сезди.

- Мансур ака, мен яхши ўқийман! - деди ишонч билан.

- Бўпти! - Мансур қалбида қувонч уйғониб кулимсиради. - Тошкентда кўришамиз. Сизни ўзим кутиб оламан.

* * *

У Гавҳарни кутиб олгани тонг қоронгисида вокзалга чиқди.

Муҳаббат ажиб нарса экан! Атрофингизда нур каби пирпираб, чарх ураётганини анчагача сезмай юрасиз. Кейин бирданига қалбингизнинг туб-тубига жойлашиб олади-ю, ўзингиз унинг парвонасига айланиб қоласиз. Севги юракка билинтирмай кириб олади, деганлари шу бўлса керак...

Мансур авваллари Гавҳарга шунчаки акаларча хат ёзиб юрганида бу шўх-шабада қизга бунчалик боғланиб қолишини билмасди. Ўшанда, Хирмонтепада баҳор жаласи остида учрашганларидан бери уни севиб қолганини ҳис қилди. Тошкентга келган куниданоқ уни қаттиқ қўмсайдиган бўлиб қолди. Авваллари боғларда сайр қилиб юрган, дарахтлар панасидаги ўриндиқларда ўтирган ошиқ-маъшуқларни кўрганида индамай ўтиб кетаверарди. Энди бўлса кечқурун ўртоқлари висолга отланишса, ҳаваси келадиган, ўзи ҳам Гавҳар билан нурли оқшомларда сайр этишни орзу қиладиган бўлиб қолди.

Бугун Гавҳарнинг телеграммасини олиши билан вокзалга югурди.

Поезд тонготар палласи келди. Иккинчи вагон анча олдинга ўтиб тўхтади. Мансур ёп-ёруғ платформа бўйлаб, поезд билан ёнма-ён чопиб бораркан, кўз ўнгидан лип-лип ўтаётган хира деразалардан Гавҳарни излар, негадир ўзидан-ўзи жилмаяр, юраги гурс-гурс урар эди.

Перрон чеккасидаги газсув дўкони ёнида туриб, вагондан шоша-пиша тушаётган одамларни кузата бошлади. Беш-олти кишидан кейин нимқоронғи тамбурда Гавҳарнинг чехраси кўринди. Мансур қандайдир ички бир туйғу билан шунча одам орасидан уни дарҳол таниб олди. Юраги яна ҳам қаттиқроқ гурсиллаб ура бошлаганини сезиб, бир қадам босди-ю, тагин тўхтади. Гавҳар жажжи чамадон кўтариб олган, атлас кўйлак кийган, бошыланг эди. Зинадан сакраб тушиб у ёқ-бу ёққа аланглаётганида сочини битта қилиб ўриб олганини кўрди.

Нотаниш шаҳарга илк бор қадам босганда уйғонадиган ғалати бир ҳис Гавҳарни ҳам банд этди. У шоша-пиша шаҳарга чиқиб кетаётган одамларга, оппоқ нурли чироқларга бир лаҳза тикилиб қолди. Перрон устидаги соат миллари беш рақамини кўрсатарди.

«Телеграммани олмаган бўлса-я!» Унинг юраги шув этиб кетди. Бирпасда перронда одамлар сийраклашиб қолди. У бўлса бир жойда тураверишини ҳам, юришини ҳам билмасди. «Қаёққа бораман?»

Аллаким унинг чамадонини секин тортди. «Мансур акам!» Гавҳар кескин бурилиб қаради.

Мансур жилмаяр, чуст дўппи кийиб олган, ўжар сочлари дўппини кўтариб турарди. Унинг қўллари негадир илиқ туюлди Гавҳарга.

– Узоқдан томоша қилгим келди. Анови дўкнчанинг ёнида эдим. – Мансур қўли билан платформа ёнидаги газсув дўкннини кўрсатди.

– Мен бўлсам... Қўрқиб кетдим. Нега овозингиз бўғилиб қолди? – деди Гавҳар унга тезгина қараб олиб.

Мансур унинг чамадончасини оларкан, қўл силтади.

– Қайси куни кўлга чўмилгани боргандик. Сал шамоллабман шекилли.

Гавҳар Мансурнинг анча озганини, қорайганини сезди.

– Кетдикми?

Вокзал гавжум эди. Кутиш залида биров чамадонига ёнбошлаб ухлар, биров папирос тутатар, бурчакдаги буфет олдида одамлар уймалашарди. Йўловчиларнинг говур-гувури, суҳандоннинг бир оҳангда чўзиб гапириши Гавҳарнинг бошини айлантириб юборди. У бу ердан тезроқ чиқиб кетишга шошиларди.

Шаҳарга чиқишлари билан Гавҳар осмонга ёқут найзадай қадалган телевидение минорасининг қизил чироқларини кўрди. Кўчалар четида ҳам маржон-маржон чироқлар ёнар, мусаффо ҳавода гул иси кезарди. Уларнинг ёнидан машина сув сепиб ўтди. Ранго-ранг афишаларнинг акси асфальт кўчада жилолана бошлади.

– Ҳозир тонг отади. Хоҳласангиз, қуёш чиқ-
шини томоша қиламиз.

– Майлингиз, – деди Гавҳар астагина.

Шаҳар осуда тонг уйқусига чўмган, фақат онда-
сонда узун супурги кўтарган фаррошлар кўриниб
қоларди. Қадам товушлари кўчанинг икки четидаги
баланд-баланд бинолар пештоқида акс садо бериб
қайтади, алақарда тунги соқчиларнинг мотоцикли
гуриллайди.

Анҳор устидан ўтиб, чироқлар нурида жимгина
мудраётган боққа киришди. Камалак рангига бўялган
скамейкага ўтиришаркан, Гавҳар унга зимдан қараб
қўйди.

Мансур биринчи бор кўраётгандай унга тикилиб
қолган, кўзларида тубсиз бир согинч бор эди.

– Гавҳар! Жуда соғиндим... – бир лаҳза жимиб
қолди-да, сўради: – Қишлоқда нима гаплар?

– Тинчлик, – Гавҳар уйдаги янгиликни эслаб
жилмайди. – Аямлар неваралик бўлдилар.

– Ростдан-а! – Мансур суюниб кетди. – Ўғилми,
қизми?

– Иккаласи ҳам.. Фотима-Ҳусан... Ўзингиз
таътилда бормадингиз-ку.

Онасининг вафотидан кейин ҳувиллаб қолган
ҳовли кўз ўнгига келди шекилли, Мансур қуруққина
шивирлади:

– Кейинроқ борарман... Ёзда қурилишда иш-
ладим. Янги ётоқхона қуриляпти.

Гавҳар Мансурнинг ўкинганини сезиб, бошқа ҳеч
нима сўрамади. Шамол турди. Чинор япроқларининг
сояси титрай бошлади.

– Ўқишга киришингизга уйдагилар ҳеч нима
дейишмадими?

– Бари бир киролмайсан, дейишди, – Гавҳар
титроқ соялардан кўз узмай хўрсинди. – Балки
ростдан ҳам киролмасман. Дадам билан Гиёс акам
қишлоқдаги ательедами, хўжаликдами бир-икки

йил ишла, стажинг бўлмаса ўтолмайсан, дейишди. Унинг қошлари чимирилди: — Киrolмасам ҳам Боғишамолга қайтмайман. Ўртоқларим олдида нима деган одам бўламан! Бу йил киrolмасам, янаги йил ҳаракат қиламан.

Иккаласи бир нафас жим қолишди.

— Ёмон ният қилманг, — Мансур акаларча меҳрибонлик билан Гавҳарнинг елкасидан тутиб далда берди. — Кирасиз!

Гавҳар қуюқ киприклари орасидан унга қараб қўйди.

— Уйдагилар мени сизга ишониб юборишди... — бу гапни шундай ширин жилмайиб айтдики, Мансурнинг юраги тагин гупиллаб ура бошлади. Уни маҳкам қучоқлаб бағрига босгиси келиб кетди.

Дарахтлар орасида порлаб турган чироқлар бирин-сирин сўнди. Кунчиқар томонда, баланд осмоннинг бир бурчида сузиб юрган булутларнинг қаноти ловиллаб ёнди. Тонг отиб келарди. Аллақаердан учиб келган қалдирғочлар йўлкалар устида пастлаб шўнғир, боғ ичи япроқларнинг шивир-шивирига тўлган, баланд бинолар орқасида трамвай гийқиллар, кўчалар машиналарнинг гулдуросига тўлган эди. Эрта уйғонган қуёш нурли киприкларини пирпиратиб бош кўтарар, мусаффо ёз тонгида мусаффо ниятлар билан ўтирган мана шу икки вужудни оппоқ истиқбол сари чорлаётгандек эди.

* * *

Тошкент ишга шошиларди. Кўчалар гавжум, троллейбуслар тиқилинч, одамлар газета дўконлари олдида навбат кутишарди.

Қизлар ётоқхонасига етиб келишгунча бир соатча вақт ўтди. Нимқоронги, ҳозиргина сув

сегиб супурилган салқин зигалардан учинчи қаватга чиқишди. Мансур пастак эшикни очиб Гавҳарга йўл берди. Қарши томондаги дераза рўпарасида нозик гавдали қиз оёқларининг учида кўтарилиб, дераза раҳидаги гулларга сув қуяр эди. У эшик гийқиллаганини эшитиб, бурилиб қаради-ю оппоқ юзига табассум ёйилди. Қўлидаги алюмин човгунини ерга қўйиб, югуриб келди.

– Гавҳармисиз?

У сув теккан муздек қўли билан Гавҳарнинг кафтини сиқаркан, Мансурга имо қилиб жилмайди:

– Мансур акангиз сизни кутавериб эслари кетди. Яқинда синглим келади, дейдилару секин уф тортиб қўядилар.

Қош-кўзи попукдай бу қиз кулганида айниқса чиройли бўлиб кетар, киприкларини туташтириб, ҳадеб жилмаярди.

– Қуяверинг, Гавҳар, Зулайҳо опангиз шунақа ҳазилкашлар, – Мансур чамадончани бир четга қўйди-да, курсига имо қилди. – Ўтиринг.

– Вой, эсим қурсин! – Зулайҳо суюнчиги қирилган стулни чаққонлик билан олиб, Гавҳарнинг олдига сурди. – Марҳамат.

Мансур бир нафас пешанасини тириштириб ўйланиб турди-да, эшик тутқичига қўл чўзди.

– Сизлар гаплашиб ўтиринглар. Қабул комиссиясига учрашиб келаман.

Мансур чиқиб кетгач, Зулайҳо боягидай чаққонлик билан дераза олдига борди.

– Ҳозир нонушта қиламиз, – у энгашиб човгунни оларкан, киприкларини туташтириб тагин жилмайди. – Ҳеч тортинманг, Гавҳар. Мен ҳам аввалига тортиниб юардим. Йўқ, кейин урганиб кетдим. Талабалиқда ҳамма опа-сингилдай бўлиб қоларкан.

Гавҳар ўзининг Зулайҳо айтганчалик тортинчоқ эмаслигини ўйлаб, мийигида кулиб қўйди. Зулайҳо човгунни тезроқ бўшатиш учун бўлса керак, шоша-пиша гул тувакларга сув қуяр, деразадан тушаётган нур юпқа кофтасидан ўтиб, оппоқ елкаларини ёритарди. Унинг кийиниши Гавҳарга ёқмади. Лекин жилмайиб, бурилиб қараганида алланечук илиқ бир меҳр Гавҳарни яна банд этди.

– Дарров чой қўйиб келаман. Каравотга ўтиринг.

Гавҳар ёлғиз қолгач, хонани кўздан кечирди. Деразанинг нариги ёғида ёнғоқ барглари оҳиста силкиниб турар, ташқаридан қалдирғочларнинг шодон сайраши эшитиларди. Хонанинг икки томонига иккита каравот қўйилган, бурчақдаги китоблар билан тўлиқ шкаф устида ўроғлиқ чизма қоғозлари ётар эди. Қизларга хос нозик дид сезилиб турарди: дераза ёнидаги тумбочка устига гулдор ёпқич ташланган, уч тавақали тошойна ёнига упа-эликлар дид билан терилган, хонада атир иси кезар эди.

Зулайҳо бир чойнак чой, қўлтигида каттакон қовун кўтариб кирди.

– Зерикмадингизми? – у стол устига дастурхон ёзиб, чаққонлик билан қовун сўя бошлади. – Ётоқхона ҳовлисида дўконча бор, қишин-ёзин меванинг таги узилмайди... Келинг, ўтиринг.

Гавҳар бир карч қовун ер экан, Зулайҳо яна Мансурни эслади.

– Мансур сизни кўп гапирадилар. Тиришқоқ қиз, дейдилар. Ўзлари ҳам камтар, серғайрат йигитлар.

Гавҳар «ўзим ҳам биламан» дегандай жилмайди. Деразадан кўчанинг шовқин-сурони кириб турарди. Қаердадир трамвай гийқиллайди, троллейбус, автобуслар вағиллайди. Биров биров билан шангилаб гаплашади... Гавҳар тўйиб ухламагани учунми, боши гувиллаб борарди.

– Тошкент жуда сершовқин шаҳар экан, – деди нолиб.

Зулайҳо мийигида кулди.

– Зарари йўқ, урганиб кетасиз. Катта шаҳар бўлганидан кейин сершовқин бўлади-да! Баъзилар Тошкентни «тош шаҳар» дейишади. Бўлмаган гап! Дунёда Тошкентдек бағрикенг шаҳар йўқ! Ҳаммани бағрига олади, ҳамма сиғиб кетаверади! Масалан, менинг ўзим Қирғизистондан келганман. Ўшликман, – у болалик хотираларини эслади чоги, ўйчанлик билан давом этди. – Ўшнинг қоқ уртасидан «Оқбувра» деган сой ўтади. Ўзбекчасига «Оқ туя» дегани. Кичкиналигимда ўша сойда оқиб кетган эканман. Онам билан холамникига кетаётганимизда сув бўйига бориб қолибман. «Сув чақиради», деган гап рост бўлса керак... Онамнинг дод-фарёдини эшитган бир йўловчи сойга калла ташлаб мени олиб чиққан экан... Отамни яхши эслолмайман.

Онамнинг айтишига қараганда, тоғдаги кўмир конида ишлар экан. Бир куни шахта ўпирилиб, ер тагида қолиб кетибди. Иккинчи синфга кўчганимда онам турмуш қурди. Ўзи билан бирга ишлайдиган ўқитувчига. Аввалига отамнинг ўтайлиги билинмади. Икки йилдан кейин укам туғилгач, уйда жанжал кўпайди.

Онам отамдан қўрққани учунми, ҳеч қачон мени ҳимоя қилмасди. Ҳатто менга тузук-қуруқ эътибор ҳам бермай қўйди. Мактабга бораманми-йўқми, қандай ўқияпман, иши бўлмас, баъзи пайтлар ёш болалигим тутиб суйкансам, «талтаймасанг ўласанми, кап-катта қиз», деб жеркиб берарди. Мен эса бари бир ёш бола эдим, меҳрга муҳтож эдим. Ёзги таътилга чиққанимда онам бирон ой холаангникида туриб кела қол, дегандек қилди. Шу бўйи уйга қайтмадим. Поччам яхши одам эди. Ўзининг қизига совға олса, мени ҳам унутмас, ҳеч қачон қаттиқ

гапирмасди. Шунақа-ку, кучада ўйнаб юрганимизда бошқа қизалоқлар чопқилаб отасининг олдига борганида, отаси бошини силаётганини кўрганда бари бир ўкинардим...

Зулайҳо ўйчан кўзларини деразадан узмай жимиб қолди. Столда ётган қовун пўчоғини асабийлик билан эзгилай бошлади. Шу топда у қўйилиб келаётган ўтмиш хотираларини унутишга уринаётгани кўриниб турар, қоп-қора, ингичка қошлари чимирилган эди.

– Чарчадингиз-а, Гавҳар? Ўтган-кетганларни бир эсладим-да, – у елкаси оша опаларча самимият билан Гавҳара юзланди. Унинг жавобини кутмай илдам бориб, шкаф томондаги каравотга жой солди.

– Шу жой сентябргача сизники. Эгаси уйига — Сурхондарёга кетган. Таътилда уйга бормаганлар янги ётоқхона қурилишига қарашяпмиз.

Гавҳар чала ечиниб, девор томонга ўтирилиб ётди. Аммо энди уйқуси ўчиб кетган, Зулайҳонинг ҳикоясини ўйлаб ачинар, аммо нима деб юпатишини билмас эди. Ниҳоят мудрай бошлади. Кун қизиб борар, хона ичи дим эди. Аллақаерда овози баландлатиб қўйилган радио шангиллайди, йўлақда қизлар полни гурсиллатиб юришади... Қаердадир челак тарақлади. Аллаким қийқириб кулди. «Сувсепар ўйнашяпти», деб ўйлади Гавҳар кўзини очмай. Унга нотаниш чучмал ис — эриган асфальт ҳиди димоғига урилди.

Ўзи ҳам пайти келиб мана шу қизлардай дугоналари билан қийқириб ўйнай олармикин? Институтга кира олармикин? Имтиҳонлардан ўтолмаса-чи? Бали етмай қолса-чи? Дадаси, Гиёс акаси, кўз ёш қилиб темир йўл шоҳбекатигача кузатиб қўйган аяси кўз ўнгига келди. Айтсак, унамаган эдинг, мана, нима бўлди, дейишмайдими?

У ухладими, йўқми, билолмади. Мансурнинг таниш овозини эшитиб, уйғониб кетди.

– Ухлаяптими?

Гавҳар аста айтилган шу бир огиз сўздан меҳрибонлик, эркалаш оҳангини сезди-ю, атайлаб кўзини юмиб олди.

– Ҳозир ётдилар, – деди Зулайҳо пичирлаб. – Утириб туринг... Қовун ейсизми?

Гавҳар тепасига Мансур келганини сезди. Унинг илиқ нафаси юзига урилди.

– Жилмайиб ётибди-ку!

Гавҳар елкалари силкиниб кулиб юборди.

– Вой тентаг-ей! Ухлашни биладими бу, шайтон-ку!

– Туринг! – деди Мансур ясама жиддийлик билан. – Қабул комиссиясида аспирант танишим ишлаётган экан. Биздан икки босқич аввал ўқиган йигит.

Гавҳар қушдай учиб ўрнидан турди. Мансурнинг елкалари ҳул бўлиб кетганини кўриб сўради:

– Терлаб кетибсиз?..

– Йўқ, қизлар бир-бирига сув сепишаётган экан, мени ҳам сувга пишишди.

Уларнинг суҳбатини жилмайиб кузатиб турган Зулайҳо каравот елкасига илиб қўйилган гулдор кўйлакка имо қилди:

– Кўйлагингизни дазмоллаб қўйдим.

Гавҳар унга ҳурмат билан қаради-ю, секин:

– Раҳмат, Зулайҳо опа, – деди.

Узоқ қиш кечаларида қўшнингизнинг боласи сизникига чиқиб ётади. Алла-палагача шўхлик қилиб ухламайсиз. Онангиз койиб чироқни ўчирганидан кейин муздек кўрпа орасига кириб ётасиз. Қўшнингиз боласи сизга топишмоқ айтади. Сиз кўрпадан бошингизни чиқариб ташқарига,

гувиллаётган шамолга, қор учқунларининг деразага урилишига қулоқ солибузоқ ўйлайсиз. Топишмоқнинг жавоби тилингизнинг учида тургандай бўлади-ю, бари бир тополмайсиз. Ўртогингиз булса даммини чиқармай ич-ичидан хурсанд бўлиб ётади. Охири «шаҳар беришга» мажбур бўласиз.

Ҳаёт ҳам гоҳо топишмоққа ўхшаб қолади. Тез орада тақдирингиз ҳал бўлишини биласизу, аммо нима бўлишини, қандай бўлишини тополмайсиз.

Гавҳар қабул комиссиясига келганда шундай аҳволда эди. Кенг залнинг ҳар чеккасига қўйилган столлар атрофида йигит-қизлар уймалашар, хона дим эди. Шифт ўртасида каттакон қандилнинг кимдир ўчиришни унутган чироқлари ёнарди. Мансур уни дераза тагидаги стол олдига бошлаб борди. Навбат кутиб турган талабалар орасидан чўзилиб, стол қаршисида ўтирган йигитга қичқирди:

– Талъат, биз келдик.

– Бунақаси айланиб ўта қолинглар.

Гавҳар стол олдига борганида Талъат бир қўли билан стул суюнчигига таяниб энгашиб турарди. Бурчақда турган вентилятор унинг калта енгли оқ кўйлагини ҳилпиратар, пешанасига ёйилиб турган сочларини тортқиларди.

Талъат Гавҳар билан қўл бериб кўришди.

– Акангизга ўхшамайсиз-ку! – у жилмайганида қизларникига ўхшаш текис тишлари ярқ этиб кетди. Талъат пешанасига тушган соч толаларини силтаб тузатди-да, жойига ўтирди. Синовчан табассум билан Гавҳарни бошдан-оёқ кузатиб чиқди. Гавҳар унинг келишган йигит эканини сезди-ю, негадир қизара бошлади. Ийманиб Мансурга қаради.

– Бланкаларни берасизми? – деди Мансур Талъатта жиддий тикилиб.

Талъат учта бланка олиб узатди. Гавҳар ўртадаги столга келиб Мансурнинг ёрдамида қозғаларни тўлдираркан, Талъатнинг зимдан қараб қўяётганини

қизларга хос сезгирлик билан ҳис этар, Мансурдан хижолат чекар, бу ердан тезроқ чиқиб кетгиси келарди.

Тагин бир марта Талъатнинг олдига боришга тўғри келди. У Гавҳарнинг ҳужжатларини олиб, диққат билан кўздан кечирди.

– Норбоева Гавҳар, – деб қалин дафтарга ёзди-да, ҳужжатларни стол тортмасига солди.

– Бўлди! – деди қувноқлик билан. – Бешта имтиҳон топширасиз: физика, математикадан иккита, адабиёт, химия. Тайёрланаверинг. Кейин Мансурга қаради: – Имтиҳонларда мен ҳам қатнашаман.

Гавҳар бу гапдан «қўлимдан келса ёрдамимни аямайман», деган маънони уқди. Индамай столдан узоқлашди. Одамлар орасидан ўтиб кетаётганида Талъатнинг Мансурга айтган охириги гапини эшитиб қолди.

– Сиз ҳам балосиз-а! Индамай юриб-юриб...

«Қизиқ йигит экан-ку!» Гавҳар шошилиб йўлакка чиққанида Мансур етиб олди.

– Учиб кетдингизми, Гавҳар?

– Келяпман, – деди у секин.

Мансур Талъатнинг бояги гапини Гавҳар эшитганини сезди.

– Қўяверинг, Талъатнинг ўзи шунақароқ...

– Баттар бўлмайдими? – Гавҳар жаҳл билан қўл силтади-да, зиналардан тез-тез тушиб кетди.

* * *

Кейинги бир ҳафта Гавҳарнинг назарида тушдай ўтди. Зулайҳо ётоқхона қурилишига қарашар, эрталаб шошилиб ишга кетарди. Гавҳар кечгача хонадан чиқмай дарс тайёрлар, кечқурунлари Зулайҳо билан Мансур биргаллашиб унга кумак

беришарди. Купинча Абдухалил деган йигит ҳам келиб турарди. Катта-катта кук кўзлари устига саргиш қоши қайрилиб тушган бу йигит жуда ҳазилкаш эди. Гавҳар Зулайҳо билан унинг ўртасида яқинлик борлигини сезди-ю, эътибор бермади. У ўзи билан ўзи овора, тезроқ имтиҳонлар бошланишини, нима бўлса ҳам тезроқ ҳал бўлишини истарди.

Эртага имтиҳон дейдиган куни Зулайҳо билан Мансур уни оқшом сайрига олиб чиқишди.

– Энди дам олинг. Фикрингиз тупланади, – деди Зулайҳо.

Қуюқ дарахтларга кўмилган боғ устида гул нафаси гуркирар, алланечук сокиятилик бағишловчи неон лампалари ҳаммаёқни ипақдай майин нурга тўлдирган эди. Гавҳар жуфт-жуфт бўлиб сайр қилиб юрган ошиқ-маъшуқларга лоқайд тикилар, музқаймоқхона столчасига тирсагини тираб ўтирарди. Зулайҳо унинг нима учун индамас бўлиб қолганини сезиб, меҳрибонлик билан жилмайиб қарар, музқаймоқ ейишга қистарди.

Столнинг нариги томонида ўтирган йигитлар ўз суҳбатларига берилишган, Абдухалил Мансурга эгилиб, алланимани тушунтирарди.

– Қаттиқроқ гаплашсангиз бўлмайдими? – деди Зулайҳо.

– Ие, сизларни бутунлай унутиб юборибмиз. Узр.

– Рост-да, оғзингиз гапириб, бурнингиз эшитяпти.

Абдухалил бегараз кулди.

– Сизнинг имтиҳонингизни гапираётгандик. Гулом Саидовичнинг ўзи оларкан, – деди Абдухалил Гавҳарга қараб. – Имтиҳондан кўрқмаслик керак. Мана, мендан қиёс. Бир куни сопроматдан Валиевага имтиҳон топширганман. – У бошини қаттиқ-қаттиқ чайқади. – Бай-бай-бай, ўзи жинқарча бўлсам

шунақа заҳар аёлки, худди Зулайҳо опангизга ухшайди. Баъзан икковини адаштириб ҳам қўяман!

– Булди-е, бирам лоф қиласизки!

– Ҳеч қанақа лофи йўқ! Хонангизда ари куплигини сездингизми, Гавҳар? Ушалар Зулайҳо опангиздан заҳар заправка қилгани келади-да! Булардан йигади-ю, бошқаларни бориб чақади.

Гавҳар зимдан Мансур билан Зулайҳога қаради. Иккаласи ҳам бегараз жилмайиб ўтиришар, Абдухалил бўлса ҳамон ҳикоясини давом эттирарди:

– Хуллас, ўша Валиевага имтиҳон топширишга тўғри келиб қолди. Қаршисида ўтириб жавоб бериш у ёқда турсин, ёнидан ўтсам, юксак кучланишли трансформатор олдига бориб қолгандай буламан... Бари бир, йўли топилди. Аллақачон кўкариб чиққан аммам иш бериб қолди. Имтиҳондан икки кун олдин деканатнинг эшигидан буңдоқ мўраласам, Валиева чиқиб келяпти. Нарироққа ўтдим-да, қўл қовуштириб турдим. Ёнимга яқинроқ келганида таъзим қилдим. Ассалому алайкум, опажон, дедим қироат билан. Йўқ, бигиздай пошналарини тўқиллатиб ўтиб кетди. «Кўрмади-ёв!» – дедим ўзимча. Югуриб бориб олдига ўтдим-да, тагин салом бердим. Ингичка қошини чимириб тўхтаб қолди. «Ўлдим!» – дейман ичимда. «Салом, менда ишингиз бормиди?» – дейди. «Иш эмасу, мана шу, – дедим дудуқланиб, – аммамлар вафот этибдилар. Телеграмма келибди. Иложи бўлса, мендан имтиҳонни бугун олсангиз». Валиева ўйланиб қолди. «Қани телеграмма?» – деб қоладими деб юрагим така-пука! Йўқ, сўрамади. «Имтиҳонга тайёرمىсиз?» – деди. «Қизиқ эканку, – дейман, тайёр бўлсам ёлгон гапирармидим?» «Ўқидим», – дедим бушашиб. «Бўлмаса кечқурун келинг, математикларнинг имтиҳони тамом бўлганидан кейин сиздан оламан», – деди. «Хўп,

опажон», – дедиму театрга югурдим. Бир жуфт билет чунтақда! Кечқурун соат олтиларни мулжаллаб келсам, имтихон бўлаётган аудиторияда ҳеч ким йуқ. Валиеванинг бир ўзи тирсагини столга таяб, икки кафти билан чаккасини қисиб ўтирибди. «Чарчабди, – дейман суюниб, – яшасин, чарчабди!» Секин эшикни очиб тагин бир марта салом бердим. «Келинг», – деди қошини чимириб. «Кечирасиз, опажон, сизниям овора қилиб куттириб қўйдим. Поездга билет олиб келдим, – дедим уф тортиб, – соат саккизда жўнайман». «Билет олинг», – деди. Имтихон пайтида билет нима-ю, чўг нима! Шафқат тилагандай секин қараб-қараб қўйдим. Тикилиб турибди. Олдим. Бундоқ қарасам, етти ухлаб тушимга кирмаган саволлар. «Аммамлар раҳматли ўз онамдай эдилар», – дедим йигламсираб. Худо ҳаққи, ўша пайтда аммамнинг куни кеча ўлганига ўзим ҳам чиппа-чин ишониб кетдим, ўзидан-ўзи кўзимга ёш келди. Валиеванинг раҳми келди шекилли, наридан-бери сўраб, уч қўйиб берди. Лабим ўзидан-ўзи бир ёққа қийшайиб илжаяман. Ўзингни бос, Абди, дедиму, раҳматни қуюқ қилиб ётоқхонага югурдим. Кўйлак-шимни дазмоллаб театр ёнига келсам, Зулайҳо опангиз илҳақ бўлиб фойеда турган эканлар.

– Ёлгонни ҳам сувдек ичасиз-да! – Зулайҳо кафти билан столни урди. – Иккаламиз ҳечам театрга тушмаганмиз.

– Шунақами? – Абдухалил ҳайрон қолгандай кипригини пирпиратди. – Бўлмаса бошқаси билан тушган эканман-да!

Бог устида қувноқ қаҳқаҳа янгради. Абдухалил парво қилмай давом этди:

– Икковлашиб ичкари кирдик. Сигарет чекиб турсам, биров орқамдан келиб: «Тутатиб олсам майлими, биродар?» – дейди. Форма кийган лейтенант

экан. «Марҳамат», – деб гугурт узатдиму, қочишга жой тополмай қолдим. Ишонасизми, лейтенантнинг орқасида Валиева қошини чимириб турибди. «Нима бўлса-бўлди», дедиму яна бир марта салом бердим. Аммо бу сафар жуда сипо саломлашдим. «Салом, Василя Валиевна! Ҳа, томошага келибсиз-да! Дуруст-дуруст!» – дедим. «Сизнинг ҳам аммангиз ўлганмиди», демоқчи бўлдим, қўрқдим.

– Бўлди! – деди Зулайҳо жиддийлик билан. – Энди дам олиш керак. Эртароқ кетайлик.

Гавҳар боғдан қушдек енгил тортиб чиқди. Кўчаларда йўловчилар сийраклашиб, баланд-баланд акас япроқлари оромбахш тун шабадасига қучоқ очиб, қўшиқ айтар, узоқ-яқинда трамвай дугасида чақнаган ўт ялт-юлт этиб сўнарди.

Мансур Гавҳарнинг ёнида оҳиста юриб борар, Гавҳар унинг олисларга тикилган сокин кўзларига соғинч билан қараб-қараб қўярди.

Ётоқхонага келганларида Гавҳар эртага имтиҳон оладиган домлани Зулайҳодан билиб олгиси келди.

– Гулом Саидович ким?

Зулайҳо жилмайди.

– Қўрқманг. Яхши одам. Илмий ишлар бўйича ректор ўринбосари. Профессор. Талабчан, яхши домла.

Гавҳар анчагача ухлай олмади. У имтиҳондан қўрқмаса ҳам ҳаяжонланарди...

Шу кеча Мансур ҳам ухлаёлмади. «Гавҳар ҳаракатчан қиз. Яхши ўқиган. Лекин уч балл етмаса ҳам институтга киролмайди». Шу ўн кун ичида унга шунчалик суяниб қолдики, энди ажралишни тасаввур ҳам қилолмайди. Йўқ, Гавҳар шу ерда, унинг ёнида бўлиши керак!

– Талъат «ёрдам бераман», деяпти-ку! – деди у пичирлаб. Лекин унинг ўшанда айтган гапи,

Гавҳарнинг ранжигани ёдига келди-ю, ижирганиб лабини тишлади. «Нимага қайириб ташламадим? Узи дуч келган қизнинг кетидан югурадиган шилқим бўлса!»

...У эрта билан ювинаётганида ойнага қараб, уйқусизликдан кўзлари қизариб кетганини кўрди. «Майли, уйқудан қолиш талаба учун янгилик эмас».

Имтиҳон бораётган аудитория эшиги ёнида абитуриентлар тўпланиб туришар, босинқи говур-гувурдан бош айланарди. Гавҳар ҳаяжонланар, асабийлик билан ҳадеб уф тортарди. Мансур бўлса хотиржам жилмаяр, аммо Гавҳар унинг уйқусизликдан киртайиб қолган кўзларига, озгин чехрасига тикилиб, бетоқат бўлаётганини сезиб турарди. Нимагадир мана шу ҳаяжонли дамда ҳам Гавҳарнинг вужудини мулойим бир ҳис чуллаган, ёнида Мансур борлиги учун суюнар эди.

– Норбоева!

Гавҳар сесканиб бурилиб қаради. Эшик тутқичидан ушлаб турган Талъат имо қилди:

– Келмайсизми?

Гавҳар Мансурнинг охирги гапларини эшитмади. Аммо шоша-пиша гапираётганидан далда бераётганини тушунди.

У Талъатнинг қаршисига келганида эркакларга хос алақандай, бошини айлантирувчи исни сезди. Ёки ўзига шундай туюлдим, эшик олдида бир зум тўхтаб қолди.

– Кираверинг! – Талъат «Қўрқманг!» дегандай хушчақчақлик билан бош силкиди.

Хонага ҳаяжонли сукунат чўккан, салқин эди. Гавҳар қўрққаниданми, ҳаяжонданми, гандираклаб кетди-ю, секин-секин юриб, ўртадаги стол олдига борди. Дуч келган чиптани олди. Иккинчи қаторга бориб ўтирганидан кейин машинкада ёзилган саволарни ўқиди:

1. Жоуль–Ленц қонуни.

2. Резонанс.

Учинчи савол электромагнит майдони ҳақидаги масала эди.

Унинг вужудини осойишта илиқлик чулғади. Ҳаммаси ўзи билган, ёд қилиб юборган саволлар!

Устига гулдаста қўйилган стол ёнида қотма, ўрта яшар аёл билан сийрак сочлари оқарган, тўладан келган киши ўтирарди. У қаршисида турган гулларга тикилиб хаёлга чўмган, қўйлагининг юқори тугмаси ечилиб кетган, кўкрагидаги оқиш туклар кўриниб турарди. «Гулом Саидович шу бўлса керак», деб ўйлади Гавҳар ундан кўзини олиб қочиб.

Талъат жимжит аудиторияда айланиб юрар, ҳар бир талабанинг тепасига галма-гал бориб, эгилганча шивирлаб гаплашарди. У секин-секин юриб Гавҳарнинг тепасига келди. Гавҳар шоша-пиша саволга жавоб ёзаркан, Талъатнинг кафти елкасига текканини сезиб, столга энгашди.

– Саволлар тушунарлими? – Талъат дўстона жилмайиб Гавҳарнинг елкасидан кафтини олди. – Қийин эмасми?

Гавҳар индамасдан бош силкиди.

– Ким тайёр?

Профессорнинг йўгон овози жимжит аудиторияда гулдираб эшитилди. Ҳеч ким жавоб бермади. Гавҳар Гулом Саидовичга кўринишга қўрққандай бошини қуйи солди. Хона ичи тагин жимжит бўлиб қолди. «Энди чақирса чиқаман». Гавҳар саволларга ёзган жавобларини тагин бир марта кўздан кечириб, бошини кўтарди. Профессор Гавҳарнинг ўзига қараб ўтирганини кўриб, сўради:

– Тайёрмисан?

Гавҳар ўрнидан турди. Профессорнинг қаршисига келганида иккиланиб қолди. У қўлларининг қалтираётганини яширишга уринар, унга сайин

баттарроқ ҳаяжонланарди. Бир лаҳза кўз ўнги хиралашиб кетди-ю, стулга оғир чўкди.

– Қўрқма, қизим. Нега қўрқасан?

Гавҳар унга бир қаради-ю, ҳорғин кўзларида оталарча меҳр учқунини сизди, аста хўрсинди. Майли, уч қўйса ҳам, «ёмон» қўйса ҳам майли! Мана шу бир оғиз сўзи учун Гавҳар ундан хафа бўлмайди!

У биринчи саволни ўқиди.

– Гапиравер, қизим... Йўқ, шошилмасдан гапиргин-да!

Гавҳар хаёлида чарх ураётган фикрларни тўплаб олиб, қайтадан бошлади:

– Биз электр токининг металлари ҳам, суюқлик билан газни ҳам иситишини биламиз. Мана шу иссиқлик миқдорини инглиз олими Жоуль билан рус олими Ленц топган, – Гавҳар секин ўрнидан туриб бориб тажриба столдан ичига сув тўлдирилган шиша идишга темир пластинка туширди. Ишончли ҳаракатлар билан бир учи амперметрга уланган симни пластинкага теккизди-да, реостат тутқичини сурди. Профессор диққат билан кузатиб турганини сезиб, давом этди: – Агар токни икки марта оширсак, суюқликнинг ҳарорати икки ҳисса эмас, тўрт ҳисса ошади. Мабодо, темир пластинка ўрнига қаршилиги уникадан икки марта кўпроқ бошқа ўтказгич ўрнатсак, сув ҳам икки даража кўпроқ исийди, – у ҳаяжондан бир ютиниб олди-да, профессорга қараб қўйди. – Пластинкаларни ўзгартирмай, токни қанча ўтказиб турсак, суюқлик ҳам шунча кўп исийверади. Шундай қилиб, ўтказгичдан ток ўтганда ажралиб чиқадиган иссиқликнинг миқдори, ток катталигининг квадратига, ўтказгичнинг қаршилигига токнинг ўтиб туришига муганосиб бўлади. У бир варақ қоғозга тажрибанинг формуласини шоша-пиша ёзиб кўрсатди.

Профессор формулага бир қараб қўйди-ю, тўғри эканлигига ишонч ҳосил қилди шекилли, бош силкиди.

– Иккинчи савол нима экан?

Гавҳар бир лаҳза ўйланиб қолди-да, гап бошлади:

– Бир жисмдан чиқиб тарқалган товушнинг бошқа жисмга урилиб тебраниш ҳосил қилиши резонанс ҳодисаси деб аталади. Камертонларнинг резонансланиши бунга яхши мисол бўла олади.

– Шошма! – столни кафти билан секингина уриб қўйди профессор.

Гавҳар чўчиб тўхтади. Тўғри айтаётган эди-ку!

Профессор жилмайди. Салқи қовоқларининг атрофида тугунчалар пайдо бўлди.

– Яхши, учинчи саволга ўт.

Гавҳарнинг кўнглидаги қўрқув ўрниши илиқ қувонч ҳисси чулғади. Шошилмасдан охирги масалани еча бошлади. Профессор ҳамон ундан кўз узмай гапини тугатишини кутиб турарди.

– Бўлдими? Қаердан бўласан?

Гавҳар айтди.

– Ота-онанг борми?.. Жамоа хўжалигида иш-лашадими?

Гавҳар бош силкиди.

– Мактабингда яхши ўқитишган экан. Институтга кириб олсанг, янаям яхшироқ ўқи! Майда-чуйда нарсалар билан ўралашма. Энг муҳими, ҳалол бўл! Ҳалол одам ҳаётда қоқилиши мумкин. Аммо унча-мунчага йиқилмайди. Уқдингми, қизим?

Гавҳар унга фарзандларча меҳр билан тикилди. Салқи қовоқлари ҳам, қонсиз юзлари ҳам азиз кўриниб кетди. «Неча баҳо қўйса ҳам хафа бўлмайман!»

– Аъло, – деди профессор хотиржамлик билан.

– Раҳмат, – Гавҳарнинг овози титраб эшитилди.

– Раҳматни менгамас, мактабда ўқитган дом-лангга айт... Қани, ким тайёр!

Гавҳар чиқиб кетаётганида эшик олдида турган Талъат секин шипшиди:

– Сиз бўлсангиз қўрқиб юрибсиз?

Гавҳар унга миннатдор қараб қўйди-да, йўлакка чиқди. Зулайҳо уни бағрига босиб, шундай маҳкам қучоқлаб олдики, анчагача типирчилаб, оғушида қолди. У ҳадеб Гавҳарнинг икки юзидан упар, суюнганидан кўзларидан ёш чиқиб кетган эди. Мансур жилмаяр, Гавҳарни энди кўраётгандай ошкора соғинч билан тикиларди.

– Кеч қоляпмиз, Зулайҳо, – деди у ҳамон Гавҳардан кўз узмай. – Сиз, Гавҳар, бутун дам олинг.

* * *

Бир вақтлар, қизалоқ пайтида Гавҳар ёз кечалари аяси билан айвонда ётар эди. Чигирткалар оҳишта чириллар, том тепасига келиб туриб қолган тулин ой мўл-мўл нур сочар, шамолда силкинаётган дарахт шохининг сояси ерда тўлганарди.

– Ая, нимага кечасиям соя тушади-я? – дерди Гавҳар пичирлаб.

– Нур бор жойда соя ҳам бўлади, яхши бор жойда ёмон ҳам... – дерди онаси осойишта оҳангда... Рост айтган экан. Нур бор жойда соя ҳам бўларкан. Нур билан соя ёнма-ён юраркан.

Гавҳар иккита имтиҳондан аъло олди-ю, математикадан ёзма иши билан иншоси «тўрт» бўлиб қолди. Математикадан «яхши» олишига ўзи ҳам ишонмаган эди. Масалани тўғри ечди-ю, оққа кўчираётганида вақт тугаб қолди. Гавҳар икки жойда манфийлик белгисини мусбатлик белгиси билан алмаштириб юборганини йўлакка чиққанидан кейин фаҳмлади.

Адабиётдан «тўрт» олгани жуда алам қилди. «Шоҳи сўзана»ни мактабда ўзлари саҳналаштирган, Гавҳар Ҳафиза ролини ўйнаган, асар ёд бўлиб кетганди унга. Нима учун «беш»га илинолмаганига ҳайрон қолди.

Охирги умид кимёдан эди. Агар шундан аъло ололмаса, тамом!

Охирги умиди ҳам пучга чиқади. Ростини айтганда, бу фанни ўзи ҳам унча ёқтирмас эди. Чипта саволларини ўқигандаёқ қийналишини билди. Аммо бутун диққатини тўплаб, иложи борича аниқ жавоб беришга ҳаракат қилди. Имтиҳон олаётган ёш аёл жавобидан қониқяптими-йўқми, ифодасиз юзидан билиш қийин эди.

– Билимингиз чуқур эмас, – деди у.

Гавҳарнинг ичида бир нима узилиб кетгандек бўлди. Аммо ўқитувчи опага ялиниб-ёлбориш, «қўшимча савол бера қолинг», дейишга гурури йўл қўймади.

– Меҳнат стажингиз бўлмаса, институтга киролмайсиз, – деди ёш домла опа. – Аввалги баҳоларингиз яхши экан. Сизга ачинапман. «Уч» қўйсам, сизнинг ҳақингиз кетади, тўрт қўйсам — меники. У бир зум иккиланиб турди-да, имзо чекиб, имтиҳон қоғозини Гавҳарга узатди.

– Раҳмат! – деди Гавҳар варақани олиб. Бу гапи ўқитувчига киноя маъносида эшитилганини эшик олдига етганидан кейин англади. Аммо индамай чиқиб кетаверди. Мансур, Зулайҳо, Абдухалил унинг атрофини ўраб олишди.

– Нима бўлди? – Зулайҳо хавотирланиб Гавҳарнинг қўлидан имтиҳон қоғозини олди.

– Уч, – Гавҳарнинг овози қуруқ эшитилди.

– Тўрт-ку! – Зулайҳо суюниб кетди.

– А?!

Гавҳар имтиҳон қоғозини Зулайҳонинг қўлидан юлқиб олди. Ҳозиргина елкасидан босиб ётган тоғ

бирдан ағдарилди-ю, қувончдан энтикиб қолди. «Тўрт! Тўрт экан!» Атрофини ўраб олган талабалар, нимқоронги йўлак Зулайҳо билан Абдухалил, Мансур шу қадар гўзал кўриниб кетдики, севинчдан ёнган кўзлари билан атрофига жавдираб қолди.

– Тўрт экан! – деди қувонч билан пичирлаб.

* * *

Мандат комиссиясининг мажлиси қоронги тушгунча чўзилди. Неча кундан бери жонга теккан говур-гувур бугун айниқса авжига чиққан, биров кулар, биров йиғларди. Шифтдаги лампочкалар папирос тутунидан хиралашиб қолган, йўлак дим бўлиб кетган, лекин исми чиқса эшитолмай қолишидан чучиб, ҳеч ким ташқари чиқмасди.

Зулайҳо маъюс бўлиб қолган, Мансур Гавҳарнинг кўзларига сокин тикилар. Абдухалил ҳазил-ҳузул қилмоқчи бўлар, аммо ҳеч ким қулоқ солмасди. Охиригача утиришди. Гавҳарнинг номи чиқмади. Ичкаридан навбатчи чиқиб, комиссия тамом бўлганини айтди...

Мансур шу кунгача ҳеч қачон ҳеч кимга ялинмаганди. Аммо шу тобда Гавҳар учун ҳар нима қилишга тайёр эди. Майли, уни институтдан ҳайдашсин! Гавҳар кирса бўлгани. Ўзи шу атрофда юрса, Гавҳар билан ёнма-ён юрса бўлгани!

Талъатнинг комиссия ўтаётган хонадан чиқишини кутиб турди-да, йўлақда кўриниши билан тўхтатди. Гавҳардан панароқ бўлиши учун бўш аудиторияга бошлаб кирди. У ҳеч қачон шунчалик эсанкираб қолмаган, ҳеч кимга шунчалик ёлвормаган эди.

– Талъат, дўстим, жон дўстим! Нима талаб қилсангиз, қилинг! Нима буюрсангиз, тайёрман. Фақат шу қизни олиб қолайлик. Яхшилигингизни бир умр унутмайман, жон дўстим!

– Норбоевами?

– Ўзингиз тушунасииз-ку, ахир!

Талъат унга ачиниб бирпас иккиланиб турди-да, Мансурга эмас, бум-бўш аудиториянинг бир бурчагига қараб гапирди:

– Деканатдан илтимос қилиб кўрай-чи...

Мансурнинг кўнглида умид учқуни ярқ этиб кетди. Агар шу масала ҳал бўлса, бу йигитни бир умр бошига кўтаради! Бир умр содиқ қолади!

– Жон дўстим, бир марта илтимос қилиб кўринг.

– Юринг-чи...

Улар йўлакка чиқишди. Талъат Гавҳарнинг ёнидан ўтаркан, унга бир қараб қўйди-да, комиссия йиғилиши бўлиб ўтган хонага кириб кетди. Анчадан кейин эшиқдан мўралаб, имлади:

– Юринг!

– Тезроқ боринг! – деди Зулайҳо пичирлаб. Мансур эса ҳозиргина Талъатга ялинганини Гавҳарга сездирмаслик учун ўзини хотиржам тутишга ҳаракат қиларди.

Гавҳар кенг хонага кириб, ўртада тўхтаб қолди. Ҳар ер-ҳар ерда ўқитувчилар гаплашиб турар, ҳаво оғир эди. Бирдан унинг бу ердан чиқиб кетгиси, Мансурнинг қўлидан тутиб кўчага отилгиси келди. «Нима қилади, ялиниб-ёлворадим, шафқат тилайдими?»

Талъат унинг биллагидан секингина қисиб, бурчакни кўрсатди. Элликларга бориб қолган озгин киши бир қўли билан кўк духоба ёпилган столга таяниб, иккинчиси билан аллақандай ҳужжатларни варақларди. Қирра бурни устидаги кўзойнагининг нозик гардиши чироқ нурида ялтирар, чеҳрасидан қаттиқ чарчагани сезилиб турарди. «Декан шу бўлса керак». Гавҳар оғир-оғир қадамлар билан унинг ёнига борди. Декан асабийлик билан бошини кўтарди.

– Норбоевамисиз? Қишлоқ меҳнатидан қочиб келибсиз-да! – унинг кўзойнак орқасидаги кўзлари кинояли қисилди.

«Меҳнатдан қочиб?!» Гавҳар бу ерга кирганига афсусланди. Нимага қочади? Иш қилиб ўрганмабдими? Ҳалиям бўлса кетаверади! Эҳтимол, уни бу ерга ўқишдан бошқа бир нарса — кучлироқ нарса олиб келгандир?

Гавҳар энди бурилиб кетай деб турган эди, декан сўради:

– Неча балл бўлганди?

– Йигирма икки, – деди Гавҳар бўғиқ овозда.

– Нима гап?

Гавҳар Ғулом Саидовичнинг йўғон товушини эшитиб, бурилиб қаради-ю, уялиб кетди. Уни кўрмай қолгани учун айбдордай бош эгиб хўрсинди.

– Йигирма икки балл олибди. Узоқдан келган экан, – деди декан маслаҳат сўраган оҳангда.

– Асосий фанни яхши билади, – Ғулом Саидович Гавҳарга яна бир қараб қўйди. – Резервда қолдирса бўлмасмикан?

– Буни ректорат ҳал қилади, – Юнусов ўйланиб қолди. – Балки деканат тавсия қилса йўқ дейишмас.

– Шундай қила қолайлик, – деди Ғулом Саидович хайрихоҳлик билан.

Юнусов бир Гавҳарга, бир Талъатга қараб хулосасини айтди.

– Стипендия бермаймиз. Ётоқхона ҳам. Агар ўзини ҳар томонлама кўрсатса, кейинги семестрдан қабул қилиш имкони бўлиб қолар.

...Эшик олдида турган Талъат унинг қўлини маҳкам қисди.

– Қутлайман, студент!

Гавҳар унинг табассум қалқиган чеҳрасига тезгина қаради-ю, йўлакка отилди.

Ҳаммалари кўчага чиқишганида Талъат Гавҳарга қараб жилмайди.

– Энди мени уялтириб қўймайсиз-да!

Гавҳар негадир хафа ҳам эмасди, хурсанд ҳам. Чироқларнинг ола-чалпоқ нури тўкилиб ётган йўлакдан индамай кетаверди.

– Уялтирмайдилар, – Гавҳар учун Мансур жавоб берди. – Раҳмат сизга, дўстим! У бу сўзларни шу қадар миннатдорчилик билан айтдики, Зулайҳо билан Абдухалил ҳам, Талъатнинг ўзи ҳам анчагина жим боришди.

* * *

Гавҳар ўқишга келар, аммо у билан ҳеч кимнинг иши йўқ эди. Домлалар журналда унинг номини ўқимас, курсдошлари ҳам бегонасираб юришарди. Гавҳар парво қилмасликка уринар, бир чеккада ўтириб сабоқларни иштиёқ билан тинглар, яхши ўқишига ишонарди. Баъзида Талъат кўриниб қолар, яқин орада уни қабул қилиш ҳақида буйруқ чиқиши аниқлигига ишонтирар, юпатар эди. Гавҳар ҳамон Зулайҳоларнинг хонасида яшар, ўрнининг эгаси Саодат деган қиз тошкентлик бир қариндошлариникига кўчиб кетганди.

Гавҳар Мансур билан, Зулайҳо билан суҳбатлашганида, Абдухалилнинг қувноқ латифаларини эшитганида тагин хушчақчақ бўлиб кетар, ёлғиз қолганида эса бу ташвишларнинг тезроқ бир ёқлик бўлишини истарди.

Уч ҳафта ўқиганидан кейин пахта йиғим-теримига ҳашарга чиқишларини эшитди-ю, енгил тортди. У қишлоқ ҳавосини соғиниб қолган, чарчагунча ишлагиси келар эди.

...Осмон фонусини қишлоқ устига илиб қўйган, чор-атроф сокин ой нурига тўлган, пастак уйлар тор кўчаларга соя ташлаган, эрта кузнинг салқин ҳавосида гўзапоя иси, беда ҳиди анқирди. Қишлоқни

ёнбагирлаб ўтган канал соҳилида қамишлар оҳиста шовулар эди.

Тахталари гирчиллаб турган кўприк устида Мансур Гавҳар билан юзма-юз турар, уларнинг узун сояси сув устида қалқирди. Мансур ой нурида мудраётган қишлоққа суқланиб тикилар, илк куз нафасини тўйиб-тўйиб симирадди.

– Қишлоқни қўмсаб қолган эканман... Ҳар йили пахтага чиқишимизни эшитсам, севиниб кетаман. Киши дам олади-да...

– Мен ҳам... бугун йўлга чиқишимиз билан енгил тортдим. – Гавҳар бошини қуйи солиб, оёгининг учи билан кўприк тахтасини гирчиллата бошлади. Унинг киприклари ойдинда қоп-қорайиб куринар, алақандай сирли гўзаллик берарди чехрасига. «Яхши бўлди, – деб уйларди Мансур ундан кўз узмай. – Шаҳарда курсдошлари олдида хижолат чекиб юрарди. Энди яхшироқ ишласа, институтга қабул қилишлари аниқ».

– Кетамизми? – Гавҳар бошини кўтарди. – Тагин, булар қаёққа кетишди, дейишмасин. Зулайҳо олам уришиб берадилар.

Мансур мамнун жилмайди, Зулайҳо Гавҳарни ўз сингисидай тергаётганидан, Гавҳар ҳам шунга кўникиб кетганидан хурсанд эди.

Нотаниш қишлоқнинг тупроқ билқиллаб ётган кўчаларидан юриб кетишди. Мансур оёқларининг майин тупроққа юмшоқ ботишидан ҳузур қилар, туфлисини ечиб олгиси келарди. Кўчанинг икки четида шовуллаб турган тераклар орасида ой уларга эргашар, олис-яқинда итлар акиллар эди.

Мансур боя ўйлаган гапини энди айтди.

– Мактабда ўқиб юрганингизда пахтани яхши терардингиз-а, Гавҳар?

Гавҳар «нимади» дегандек ҳайрон бўлиб қаради.

– Бу ерда ҳам яхши ишлаб, ўзингизни кўрсатсангиз, ёмон бўлмайди. Семестр тугамасидан

ҳам институтга қабул қилиш тўғрисида буйруқ чиқиши мумкин экан, ҳали Талъат айтди, — Мансур бир зум уйланиб, қўшиб қўйди, — Талъат бунақа нарсаларни ҳал қилиш йўлини биладиган йигит. Устига-устак, деканнинг жияни.

Гавҳар Мансурнинг кўзига термилиб хўрсинди:

— Сиз нима десангиз шу, Мансур ака! Юзингизни ерга қаратмайман!

Улар факультет талабалари келиб тушган мактаб биносига келганда чироқлар ўчмаган эди. Мансур деразадан ичкари мўралаб, йигит-қизларнинг қатор бўлиб сиқилишиб ўтирганини кўриб тушунди.

«Мажлис бўляпти. Декан ўтказяпти». Мансур бу одатларга кўникиб қолгани учун хотиржам эшик олдига борди.

— Юринг, — деди Гавҳарга.

Гавҳар чўчиб, тўхтаб қолди. «Юнусов койиса-чи? Қаерда юрган эдинглар, деса-чи?»

— Юраверинг, — Мансур уни эшиқдан бошлаб кирди. Ўртада Юнусов турар, кўзойнақларини чироқ нурида ялтилатиб бошини сарак-сарак қилиб гапирар, деворнинг тўрт томонида қаторлашиб ўтириб олган талабалар чурқ этмай эшитишарди. Юнусов уларни кўрди-ю индамади. Гавҳар жой излаб алангларкан, тўғрида — уйнинг тўр томонида ўраб қўйилган тўшак устида ўтирган Талъатга кўзи тушди. Талъат уни кузатиб турган экан шекилли, кўзлари тўқнашиши билан «бери келинг» деб имлади.

Гавҳар ён томонда Зулайҳонинг чақирганини эшитди-ю, бурилиб қаради.

— Келинг, — деди Зулайҳо секин.

Гавҳар Зулайҳо билан Абдухалилнинг ўртасига ўтирди. Мансур ҳамон эшик олдига турар эди. Юнусов талабаларни жойлаштиргунча анча қийналган бўлса керак, чеҳраси ҳоргин, уст-боши чанг, куйиб-пишиб, қаттиқ гапирарди.

– Бу ер — фронт! Ёшликнинг шонли тарихи бор. Утюрак ёшлар ҳар доим фидойилик қилган, урушда душман пулемётига кўксини қалқон қилган. Урушдан кейин тўқайларда чивинга ем бўлиб янги ерлар очган! Сизларнинг олдингида ҳам қаҳрамонона вазифалар турибди. Пахтазор fronti голибларни ёқтиради!

– Тушунарли, домла! – деди Абдухалил ўтирган жойида гўлдираб. – Галаба қозонмагунча қўймаймиз!

Гавҳар кулиб юбсрмаслик учун лабини тишлади. Чиндан ҳам домланинг бу қадар тантанавор гапларни қалаштириб ташлаши галати эди. Абдухалил бунақа ваъзларни кўп эшитган бўлса керак, бемалол илжайиб ўтирар, ундан пиёз ҳиди анқирди: бутун уни ошпаз қилиб тайинлашган эди...

Юнусов эрталаб барвақт туришларини тайинлаб, чиқиб кетди. Талъат хонадан чиқиб бораркан, уларнинг ёнидан утаётганида хушмуомалалик билан бош силкиди.

– Хайрли тун.

Гавҳар бу гап ўзига қаратилганини тушунди-ю, бошини кўтариб қарамади. Зулайҳо бу ерда ҳам Гавҳарни ёнидан жидирмаган, иккаласи мактаб яқинида турадиган бир кампирникига жойлашишган эди. Гавҳар кичкина деразадан тўкилиб турган ой нурига тикилиб узоқ ётди. Анчадан кейин Зулайҳо йигма каравотни гирчиллатиб унга ўтириди.

– Ухланг, Гавҳар, эртага чарчаб қоласиз...

* * *

Бу кунларнинг галати гашти бор эди. Тонг палласи ёноғи қизарган уфқларга тикилиш ҳам, шудринг томчилари титраб турган момик пахталарни шоша-пиша териш ҳам, ўз хаёлларига эргашиб, пайкаллар оралаб юриш ҳам — ҳаммаси тотли эди. Этакка ёпишган тўнғизтароқларни юлиб ташлаб, «барака»

қидиришлар, ғузалар орқасига яшириниб олганча қизларга хом кўрак отиб шўхлик қилишлар ҳам — ҳамма-ҳаммасида алланечук қувноқ, қайтиб келмас орзулар бор эди. Туш пайтлари хирмондаги бақдан тунука иси анқиб турган кружка билан муздек сув олиб, тишлари қамашиб кетгунча тўйиб-тўйиб ичишлар, илиқ пахта уюмига чалқанча ётиб олиб, олам-олам нур сочаётган юмшоққина куз қуёшига тикилиш ҳам оромбахш эди. Ойдин оқшомларда қишлоқнинг сокин кўчаларида Мансур билан жимгина кезишлар, кечалари толиқиб, қақшаётган оёқ-қулларини ҳузур қилиб узатганча донг қотиб ухлашларнинг ҳам гашти бор эди.

Гавҳар ўзи териб, ариқ ичига ташлаган бир уюм пахта устида чалқанча ётар, чигитларнинг елкасини қитиқлаётганидан роҳат қилар, аллақаяқдан қўлига тушиб қолган бир қарич ёввойи беданинг майин баргларини битта-битталаб юларди. Чуқур осмоннинг бир чеккасида қатлам-қатлам булутлар муаллақ тўхтаб қолган, духобадай қанотларини ялтиратиб гала-гала чуғурчуқлар ўтиб қолар, ғўза барглари орасида тушиб турган қуёш нури Гавҳарнинг қорайган чеҳрасида титрар эди. Юқори томонда — пайкал бошида бўлса керак, бир қиз қўшиқ айтар, бўғиқроқ, аммо ширали овози аниқ эшитилиб турарди.

*Усма тортдим авайлаб қундуз қошимга,
Не савдолар тушмади мени бошимга.
Қундуз қошли бир йигит ўтди кўчамдан,
Айтинг, беҳабармикин, бедор кечамдан.*

Шамол ашула овозини адаштириб кетди. Гавҳар нафас чиқармай қулоқ сола бошлади. Шамол тагин шу томонга бурилди, бу сафар овоз жаранглаб эшитилди.

*Ўтли бир қараш билан ҳушимни олди,
Ишқ билмаган кўнглимга лаҳча чўғ солди.*

Бир нафас жимлик чўқди-да, бояги бўғиқ овоз
гамгин давом этди:

*Қундуз қошли йигитнинг ёри бор экан.
Ўша ёрин йўлига интизор экан...*

Кейин яна жимлик чўқди. Ғўза барглари уйчан
шитирлай бошлади. Гавҳар «гурс-гурс» урилайдиган
қадам товушларини эшитди-ю, пахта устида ётган
дуррачасини тангиб ўрнидан турди. Ўн қадамча
нарида, ўқариқ ичида Талъат турарди. У Гавҳарни
кўриб суюниб кетди.

– Бу ёқдамидингиз?

Талъат далада ҳам оппоқ кўйлак кийиб юрар,
шимининг дазмоли бузилмасди. Тез юрганидан
бўлса керак терлаб кетибди, сочи елпигичдай ёйилиб
тушиб, пешонасига ёпишиб қолибди.

– Утираверинг, – деди пешонасини артиб. – Ке-
йин ички бир ҳаяжон билан жилмайди. – Қизлар-эй!
Бирам ашула айтадики, одамнинг юраги зириллаб
кетди. Қаёқдан топади бунақа ашулани?

Гавҳар биринчи марта унинг кўзига тик қаради.
Биринчи марта бу қуралай кўзларда кўнглимга яқин
самимият кўрди.

– Кеча тўқсон кило терибсиз... Яхши ишляпсиз,
Гавҳар. Деканга сиз тўғрингизда тагин бир илтимос
қилиб кўраман. Овқатга юрмайсизми? Қани,
этагингиз?

Гавҳар этакни ерга ёзди. Уюлиб ётган пахтани
икковлашиб босиб-босиб солишди. Талъат бир
кўтаришда орқалади-ю, зўриққанидан юзлари қиза-
риб кетди.

– Қирқ кило бор шеқилли, узиям.

Гавҳар жилмайди.

– Нариеқда тагин бор.

– Сизга ҳаммолчилик қилиш қийин экан, – Талъат ораси очикроқ тишларини ярқиратиб кулдида, энгашиб тез-тез юриб кетди.

* * *

Талъат даладан қайтиши билан Юнусов уни штабга чақиртирди. У лампочкаси хира ёнаётган хонага кириб, чой ичиб ўтирган деканни кўрди. Юнусов қўлини стул суянчигига ташлаганча ёнламаси эшикка қараб ўтирар, стол устида нон, печенье, қуюлтирилган сут банкаси ётарди.

Талъат ўтириши билан Юнусов сўради:

– Ишлар қандай кетяпти?

– Яхши.

– Яхши эмас! – Деканнинг кўзойнак орқасидаги жажжи кўзлари қисилди. – Мутлақо яхши эмас! Бултур байроқдор эдик. Бу йил-чи? Факультетимиз институт бўйича бешинчи ўринга тушиб қолибди. Қани, факультетнинг юлдузлари?!

Талъат деканнинг иш юзасидан ҳар қандай яқинликни йиғиштириб қўйишини, талабчан, қаттиққўл раҳбар экани, ҳеч кимни аяб ўтирмаслигини биларди. У Гавҳарни эслади-ю, чеҳраси ёришиб кетди. Купдан бери кутиб юрган қулай фурсат келди! Гавҳарни ҳам, деканни ҳам хурсанд қилса бўлади!

– Юлдузлар бор, – деди у Юнусовдан кўз узмай. – Норбоева деган қиз юз килодан ошириб теряпти.

– Қайси у?

– Резервист қиз бор-ку... Бало қиз!

Юнусов қўлидаги пиёлага қараб ўйланиб қолди.

– Эртага ректоратдан комиссия келади. Тайёр-
ланинглр.

Талъат чиқиб кетаётган эди, тўхтатди:

– Чақир, Норбоевани!

Талъат ташқарига чиқди. Тераклар орасидан баркашдек ой чиқиб келар, салқин тушиб қолган эди. Талабалар бир-бирига бақириб-чақирришар, товоқ-қошиқлар тарақларди. Талъатнинг кўнгли хижил бўлди. «Ҳар йили биттадан машъал чиқади. Бир ой-бир ярим ой кўтар-кўтар бўлади-да, кейин сувга чўккандай дами чиқмай кетади». Нима қилсин? У Гавҳарни кўз оддига келтириб хаёлан жилмайди. «Кўзга яқин қиз-да, қурғур».

Теракзор орасидан Мансурнинг овози келди. Талъат зулмат қўйнига тикилиб қичқирди:

– Мансур?

– Талъатмисиз?

– Гавҳарни кўрмадингизми?

– Шу ерда.

– Келсин, домла чақиряптилар.

Ҳовли томонда бирпас жимликдан кейин тагин Мансурнинг овози келди.

– Боринг, мен кутиб тураман.

– Юринг, – деди Талъат Гавҳарга йўл бошлаб.

«Нима гап экан?» Гавҳар ичкарига кирмай эшик оддида тўхтади. Қогоз титкилаб ўтирган Юнусов кўзойнагини олиб, стол устига ташлади-да, ўрнидан турди. Гавҳар унинг кўзлари у қадар баджаҳл эмаслигини, мулойим жилмайишини энди кўрди.

– Ўтирмайсизми?

– Раҳмат, домла, – деди Гавҳар уялиб.

– Бугун неча кило тердингиз?

Гавҳар айбдор одамдай астагина жавоб берди:

– Тўқсон етти...

– Гап бундай, синглим, сиз ўзингизни кўрсатяпсиз, тез кунда сизни қабул қиламиз.

Гавҳар гапнинг охири нима билан тугашини кутаётганини декан сезди.

– Эртадан бошлаб, юз элик килодан терасиз. Бошқалар сизга эргашиши керак.

Гавҳар аввалига декан ҳазиллашяпти, деб ўйлади. Аммо бошини кўтариб қараганида, унинг жиддий тикилиб турганини кўриб ҳайрон қолди.

– Мен юз элик кило теролмайман, – деди бўшашиб.

– Ёрдам беришади.

Гавҳар тушунмади.

– Ким ёрдам беради?

Декан бир зум ўйланиб қолди. Сўнг негадир Талъатга қараб гапирди:

– Ўттизинчи, қирқинчи йилларнинг ёшлари фидойи бўлган, ташаббускор бўлган. Ҳозирги авлод ҳам ўхшаши керак уларга, – сўнг тагин Гавҳарга юзланди. – Шаҳарлик талабалар, пахта теришга қийналаман деса, тушунса бўлади. Сиз қишлоқда ўсгансиз, ҳар йили қилиб юрган ишингиз...

– Шунақа-ку, – деди Гавҳар гарангсиб, – бари бир шунча териш...

– Домла айтдилар-ку ёрдам беришади деб! – Талъат бир қадар тажангланиб дашном берди. Сўнг овозини пасайтириб шипшиди. – Тезроқ ўқишга кириб олишни ўйласангиз-чи!

Гавҳар ташқарига чиққанида ҳам ҳеч нимани тушунмаган бўлса-да, институтга кириши тезлашишини ўйлаб кўнглида хушнудлик туйди.

– Фақат бир шарт, – деди Талъат. – Катта домла сизга ишонч билдирыпти. Буни оқлашингиз керак. Яна бир гап айтайми? – У овозини пасайтирди. – Ҳар битта факультетнинг ўз «машғали» бўлиши керак. Тушундингизми? Аммо буни ҳеч кимга айтманг! Ҳеч кимга! Ваъда берасизми?

Гавҳар индамай бош силкиди.

Дарахт тагида турган Мансур қоронгида. Гавҳарнинг кўзига хавотирланиб тикилиб сўради:

– Тинчликми?

– Тинчлик. Қандай ишлаётганимни сўради.

Мансур елка қисди.

– Бошқалардан кам ишлаётганингиз йўқ-ку!

* * *

Талъат пахта хирмони устида ёнбошлаб ётар, бир чеккаси тутзорга тутлашиб кетган пайкал бу ердан кафтдай кўриниб турарди. Куз қуёши майин нур сочар, шудрингга ювинган далалар бодроқ қовурилган қозондай чатнаб ётган пахталарга тулиқ эди. Тонг саҳардан ишга киришиб кетган қизларнинг ранго-ранг дуррачалари, йигитларнинг дўпписи, кепкаси кўриниб қоларди. Нариги пайкалда терим машинаси гуруллаб ишлар, гилдираклар остидан кўтарилган енгил чанг бункерлар тепасида айлана-айлана, куз осмонининг бир чеккасига сингиб йўқолар эди.

Эрталабдан табелчи пахта пунктига кетди. Талъат ёлғиз қолиб зерикса ҳам пахта тераётган талабаларнинг олдига бормади. Нима қилади, ишдан қолдириб? Транзисторли радиосининг қулоғини бурай-бурай, керакли тўлқинни топди. Олис тоғ ва денгизлар оша мексиканчами, испанчами, куй янграй бошлади. Гитара гоҳ инграр, гоҳ тантанавор жаранглар эди.

Ҳар сафар гитара товушини эшитганда уйғонадиган, унутилаёзган ҳис тагин қалбини қизитиб ўтди.

Биров ўтмишини суюниб эслайди, биров куюниб. Талъат ўша воқеаларни эслаганда суюнмайди ҳам, куюнмайди ҳам. Бир вақтлар куйди ҳам, ёнди ҳам — қарор топмади.

Отаси катта идорада ишлаганига қарамай, уни ортиқча эркалатмади, ўз йулини ўзи топишга ўргатди. Рост, Талъат ўсган сайин оиланинг ташвиши ҳам ўсиб борар, дадаси билан онасининг ўртасида майда-чуйда жанжаллар авж олар эди.

Талъат мактабни медаль билан тамомлади. Аммо ўша кунни ёш кўнгли илк бор синди. У синфдош дўстларини йигиб, уйда зиёфат қилмоқчи эди, дадаси бир сўзда туриб олди:

– Мактабда хайрлашув кечаси бўлдими, тамом! Зиёфат бўлса кейинроқ, эсингни таниб олганингдан кейин қиласан.

Онаси ўртага тушди. «Зиқнасииз, яккаю-ёлгиз ўтлингизнинг орзу-ҳавасига қулоқ солмайсииз», деди. Аммо дадаси қулоқ солмади. Институтга кириш имтиҳонларидан ўтаётганида Талъатнинг кўнгли тагин ҳам чўкди. Ёшлиқдан физикага қизиқар, онаси Юнусовга суянади. «Тоғанг бор, бемалол кириб ўқийверасан», дерди. Ўша ёз оқшомларидан бирида Талъат институтга ҳужжат топшириб келса, уйда тоғаси ўтирган экан.

– Ҳали ҳам бўлса, тоғанг оталик қилади, – деди онаси дадасига пичинг қилиб.

Отаси бу сафар ҳам қайириб ташлади:

– Менга қолса, институтга эшик қолиб, тешиқдан кирмагани маъқул, – деди у Юнусовга. – Ўз билими билан кирсин. Кирилмаса ишласин!

Онасининг айтишича, Талъат дадасини уялтирди. Ҳамма имтиҳонлардан аъло олди. У иккинчи курсданоқ талабалар орасида юлдуздай ярқ этиб кўриниб қолди. Муттасил оширилган стипендия билан ўқиди, талабалар илмий кенгашига қатнаша бошлади. Институтда яхши ўқиди. Мана энди аспирантурага ҳам кирди. Илмий иши анча силжиб қолди... Аммо одамнинг омади ҳар доим ҳам юришавермайди. Ҳаётда нурли кунлар ҳам бўлади, қоронги дамлар ҳам... Ҳозир у қул радиосида

гитаранинг дилни орзиқтирувчи оҳангини тингларкан узуқ-юлуқ хотиралар ёпирилиб келди.

Ёшлик баҳорга, биринчи муҳаббат эса баҳор ёмғирига ўхшайди. Қачон ёғиши, қандай ёғишини ҳеч ким билмайди. Талъатнинг биринчи севгиси «индийский кино»га ўхшаб бошланган. Иккинчи босқичда ўқиётганида кечқурун уйига қайтаётиб, одатдагидек троллейбусга чиқди. Троллейбус тикилинч эди. Қандайдир бурилишда дугаси чиқиб кетдими, йулидан биров чиқиб қолдими, троллейбус кескин тўхтаган эди, у қалқиб олдинда турган қизга «ёпишиб» қолди. Димоғига қандайдир нотаниш, дилни орзиқтирувчи атир ҳиди урилди. «Кузингга қарасанг ўласанми, кап-катта йигит!» деди қиз бижир-бижир қилиб. Унинг чиройли қоши чимирилиб кетган, жаҳддан юзлари қизариб, қовоғини солиб олган эди. Қизиқ, у шу ҳолатда ҳам ниҳоятда жозибали эди. «Кечирасиз, мен бехосдан», деди «кап-катта» йигит эсанкираб. Ишчилар шаҳарчаси бекатига етганида қиз троллейбусдан тушиб кетди. Табиийки, Талъатга қайрилиб ҳам қарамади. Аммо Талъат ундан ҳамон кўз узмас эди...

Қизиги шундаки, уларнинг иккинчи учрашуви ҳам шундай такрорланди. Фақат бу сафар Талъат қизга эмас, қиз Талъатга урилиб кетди. Танаффус пайтида Талъат иккинчи қаватга чиқиб бораётса, тепадан шошиб тушаётган қиз ортидан кимдир чақирганига андармон бўлиб бурилиб қаради-ю, Талъатга урилди. «Вой!» деди хижолат чекиб. Бир зум эсанкираб турди-да, қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. Яна бир бор «вой!» деди. Аммо бу сафар ҳайратланиб эмас, қандайдир эрка оҳангда айтди. «Мана энди «раччўт» бўлдик!» деди баттар кулиб. Буни қарангки, Ҳамидахон ҳам шу даргоҳда, фақат биология факультетида, учинчи босқичда ўқир экан. Йуллари бир бўлгани учун троллейбусда кўпинча бирга кетадиган бўлишди.

Сўнг «Панорама»га кинога тушиб, охирги қаторга ўтириб олиб, ўпишадиган бўлдилар... Қизиқ, Ҳамидаҳон Талъатни умидсиз қилмас, аммо умидвор ҳам этмас эди. Қачон, қаерда кўришишни унинг ўзи айтар, бошқа пайтлари танаффусдами, кутубхонадами, кўришиб қолишса, танимагандек сипо бўлиб ўтиб кетар, Талъат сабабини сўраса, «ортиқча гап-сўзга тоқатим йўқ», деб силтаб ташлар, телефонининг рақамини ҳам айтмас эди.

Ёзги таътилга чиқишганида Ҳамидаҳон денгиз бўйига дам олишга кетаётиб, Талъатнинг манзилини сўради. Ўша ёқдан хат ёзишга ваъда берди. Қайтгач, уни ўзи топиб олишини айтди. Шундагина Талъат бу қизни чин дилдан яхши кўриб қолганини англади. Бир ойгача ундан хат ҳам, хабар ҳам келмади. Кейин... тўсатдан таклифнома келиб қолди. Чиройли таклифнома... «Муҳтарам Талъатжон! Сизни... куни бўладиган висол оқшомимизга лутфан таклиф этамиз. Жасурбек, Ҳамидабону».

Талъат бунақа зарбага биринчи марта учрагани учун эсанкираб қолди. «Лутфан таклиф қилинган» «висол оқшоми»га бормади. Хаёлини галати ўй қуршаб олган, қачондир Ҳамидани учратиб қолса қандай аҳволга тушишини ўйлар эди.

Учрашишди ҳам... Ўқиш бошланишига бир ҳафта қолганида Талъат эстрада театрида машҳур хонанданинг концертига тушди. Кунгираддор, залворли эшиқдан кириши билан Ҳамидага рўпара келди. Худди илк учрашувлардаги каби. Талъат гарангсиб туриб қолган эди, Ҳамиданинг ўзи қўл бериб кўришди. Бирпас тикилиб турди-да, гоят самимий кулди. «Бечорагинам! Нега бунча озиб кетдингиз?! Чинданам яхши кўрармидингиз?» Сўнг Талъат эсини йиғиб олмасидан фойе бурчагига қараб чақирди. «Жасур ака!» Сигарет чекиб турган башанг кийинган, озгин, аммо чайир, гавдали йигит

яқин келиши билан Талъатга имо қилиб тушунтирди.
«Бу киши Талъатжон. Менинг тутинган укам».

Талъат алланима деб гўлдираганча залворли эшикдан чиқиб кетди. Қаёққа бораётганини ўзи билмас эди. Бир маҳал қараса, «Зарафшон» ресторани олдида турибди. Унинг ичгиси, ҳамма нарсани унутиб, маст бўлгиси келар эди... Ҳамиданинг бояги гапи ҳамон қулоғи остида жарангларди. «Тутинган укам!» Ўз укасига ўптириб юрадиган «опа»!

Футбол жамоасида, одатда захирада турадиган «запас» ўйинчи бўлади. Уни хоҳласалар майдонга туширадилар. Хоҳласалар захирада ушлаб тураверадилар. Ҳар эҳтимолга қарши! Демак, Ҳамидабону учун Талъат захирадаги ўйинчи бўлган. «Ҳар эҳтимолга қарши!»

У дераза ёнидаги столда ўтириб, ароқ буюрди. Онасининг меҳрибонлиги туфайли киссасидан пул аримас эди. Бироқ ҳозир у буни эмас, шунча вақт Ҳамидабонуга «запас» ўйинчи бўлиб келганини ўйлар, ўйлагани сайин гоҳ ғазаби, гоҳ хўрлиги келарди...

Бир маҳал боши гувиллаёй бошлаганида қандайдир жўшқин, одамнинг юрак-юрагини титратиб юборадиган оҳанг шуурига кирди. Беихтиёр бош кўтариб қаради. Зал тўридаги «эстрада супачаси»да уч-тўрт нафар хонанда бири гитара, бири «барабан», яна бири гармон чалар, айниқса гитаранинг дилларни титратувчи садоси минг оҳангга тебраниб, инграётганга ўхшар эди. Шу пайт ичкаридан ҳарир кўйлак кийган қорасоч, қоракўз гузал аёл чиқиб келди. Гитара садоларига мос шу қадар оташин рақс ижро эта бошладики, Талъатнинг оғзи очилиб қолди.

Раққосанинг қочиримлари нозик ва чиройли, аъзойи бадани баравар қимирлар, одамнинг қонини гупуртириб юборадиган ҳаракатлар қилар эди. Талъат уларни лўлилар ансамбли деб ўйлади. Анча фурсат маҳлиё бўлиб ўтирди-да, гандираклагудек

бўлиб ўрнидан турди. Куй ва рақс тугагач, супачага яқин борди. Одатда, ресторандаги ансамбли безовта қилиш тақиқланади. Зур келса, сурбет хўрандани ташқарига улоқтириб юбора қолишади. Бироқ Талъат сурбетлик қилмади. Фақат раққосага яқин бориб, тили тутилгунча «бир зум меҳмоини бўлиш»ни илтимос қилди. Раққоса унга яқин келиб, кўлини чап биқинига тираганча истеҳзоли табассум билан узоқ қараб қолди. Шу туришда у ўзи минмоқчи бўлган «тойчоқ»ни чамалаб кўраётган чавандозга ўхшар эди.

– Бир минутга, – деди Талъат оғзидан гапи тукилиб. – Атиги бир минутга... Илтимос...

– Кейин-чи? – деди раққоса.

У ёнига нима дейишни Талъат билмас эди. Раққоса яна бирпас қараб турди-да, «тойчоқ» ҳар қалай маъқул келди шекилли, овозини пасайтириб бир оғиз гап айтди:

– Эртага, ровно соат учда фонтан ёнида...

Зум ўтмай тагин гитара тилга кирди. Раққоса аввалгидан ҳам кўпроқ жунбишга соладиган ҳаракатлар қила бошлади.

Эртаси айтилган пайтда Зуля (раққосанинг оти шунақа экан) ваъда қилинган жойга келди. Сўнг «тойчоқ»ни ўзининг шаҳар чеккароғидаги шинам безатилган уч хонали квартирасига бошлаб борди. Ўзининг айтишича, уларнинг ижодий гуруҳи лўлилар эмас, қурама ансамбль экан. Асосан жаҳон куй ва кўшиқлари, рақсларини ижро этишаркан.

Зуля чиндан ҳам тажрибали «чавандоз» экан. Талъатга кўп нарсаларни ўргатди. Яшаш қоидаларини ҳам. «Талгатчик, – деди бир куни. – Сен хотин зотига ишонма! Аёл киши хоҳласа қирқта эшак эмас, қирқта филнинг белини синдириб юборадиган макр уйлаб топади... Ундан кейин Талгатчик, яна бир нарсани қулогинга илиб ол. Менинг ҳаётий шиорим шу. Сен ўзинг алданиб қолмаслигинг учун бошқаларни

алда! Ўзинг хиёнатга йўлиқмаслик учун бошқаларга хиёнат қил! Бўлмаса «лох» бўлиб оёқ остида қолиб кетасан!»

Ҳамидабонунинг қилмиши ёдига тушди-ю, Талъат Зуля минг марта ҳақ эканини эътироф этди... Уйдагилар анчадан бери тўй тараддудида. Онаси «Қачон уйланасан, танлаганингни айт», деб тиқилинч қилади. Талъат аввал диссертация ёқлаб олиши кераклигини баҳона қиларди. Ростини айтганда чин дилдан ёқтирган одами йўқ!

У хирмонга ёнбошлаган кўйи ҳамон гитара садоларини тинглар, гоҳ Ҳамидабону «опа»сини, гоҳ Зулянинг ним қоронги, сербезак хонасини эсларди. Албатта, энди кўн нарсалар унутилди. Ишқ-муҳаббат, садоқат-вафо деган гаплар бачкана туюладиган бўлиб қолди. Зуля тўғри айтади. Сен алдамасанг, бошқалар сени алдайди. Қиз бола дегани гулдек гап. Сен ҳидламасанг, бошқаси ҳидлайди, сен узмасанг, бошқаси узади... Гавҳарни биринчи кўргандаёқ хаёлига шу фикр келган эди. Чиройли, соддагина қиз... Анча вақтгача «ҳидлаб юрса» бўлади. Ўқишга кириши учун маълум шартларни адо этиши кераклиги яна яхши! Суянадиган тоғи ҳам йўқ. Битгаси анави Мансурми? Қўй оғзидан чўл олмаган оддий талабанинг қўлидан нима келарди? Хоҳласа, шунақа қиладики, Гавҳарнинг ўзи «Бировнинг ишига бурнингизни суқманг» деб жойига ўтқазиб қўяди ўша «Отелло»ни!

...Узоқдан тракторнинг гуруллаган овози эшитилди. Талъат транзисторни ўчириб ўрнидан турди. Табелчининг ўзи майкачан бўлиб олиб, трактор ҳайдаб келар, иккита бўш тележка эгрибугри дала йўлида сакраб-сакраб шалдирар, гилдираklar остидан чанг кўтарилар эди. «Кун тиккага келиб қолибди. Ҳадемай тушлик бўлади»,

деб уйлади у пайкал оралаб юрган талабалардан кўз узмай. Узоқда — тутзорлар орқасидаги кўчада «Газик» машинаси кўринди. Машина шу ёққа бурилди. «Ректоратдан комиссия келяпти». Тальят сирғалиб хирмондан тушди-ю, шимига ёпишган пахта толаларини қоқиб ташлади. Кескин ҳаракат билан сочини текислади.

* * *

Мансур эрта билан ўрнидан туролмади. Боши оғирлашиб кетгандай ёстиқдан кўтаролмас, қўлоёқлари қақшар, кўзини юмиши билан туш кўра бошлар, аммо нима кўраётганини англай олмасди. Гоҳ ердан бир қарич баландда муаллақ учиб кетаётгандай бўлади, гоҳ тубсиз жарликларга шўнгийди, сесканиб кўзини очади-ю, тагин ухлаб кетади...

У тушга яқин узига келди. Уй ичи қуёш нурига тўлган, жимжит эди. Мансур ёнига аланглаб, юмалоқланган кўрпа-тушакларни курди. «Болалар кетиб қолишибди... Жуда уятли иш бўлдику! Келиб-келиб арзимаган баҳона билан ҳам касал бўладими одам!» У икки кун аввал ҳамхона йигитлар билан қишлоқ четидаги каналга чўмилишга борган, кеч кириб салқин тушиб қолгани учунми, чўмилиб чиққач бадани увишиб сесканган эди. Демак, сал шамолласа томоги оғриб, иситмаси кўтариладиган эски дарди яна қўзгабди. У ўрнидан турмоқчи эди, боши зирқираб оғриди. Ёстиққа ёнбошлаб, ташқарига қулоқ солди. Абдухалил гурсиллатиб ўтин ёрар, дераза ортида чумчуқлар чирқиллашар, шамолга эргашган терак хазонлари ҳавода пирпирарди.

Мансур болалигида ҳам кўп касал бўларди. Биринчи қор ёғиши билан ўртоқларига қўшилиб,

Хирмонтепага чиқиб кетар, кечгача чана уча-уча юзлари совуқдан ловиллаб уйга қайтарди. Аяси уни койиб-койиб жиққа ҳўл бўлиб кетган этигини, чопончасини ечиб олар, дарров ўраб-чирмаб, танча ёнига ётқизиб қўярди. Мансур кечаси билан алаҳлаб чиқар, аяси ярим кечада туриб қайтадан чой қайнатар, гултожихўроз дамлаб ичирарди. У ёз бўйи Мансур учун атайлаб ялпиз, сариқбош, исириқ, яна аллақанақа гиёҳларни йигиб юрар, «иҳ» деса ҳозир ундан айрилиб қолаётгандай бошида минг парвона бўларди. Ҳозир ҳам у ёш боладай аясининг меҳрибонликларини қўмсади. Биров эшитиб қолишидан чўчигандай, секин уф тортди-ю, қаддини ростлаб ўтирди.

Бир оздан кейин Абдухалил бир чойнак чой кўтариб кирди.

– Турдингизми, Мансуржон? – деди шангиллаб. – Гавҳар бечора аҳволингизни кўриб қурқиб кетди! Зулайҳони айтмайсизми? «Ҳар балони сиз бошлайсиз, ўзингиз-ку, қишда музни тешиб чўмилсангиз ҳам балоям урмайди, Мансурни бошлаб боришга бало бормиди», деб менга ёпишади. «Ҳой, барака топгур, менинг чўмилишга вақтим борми, эртадан кечгача қозон ковлаб, сизларни боқин билан овораман-ку!» десам қулоқ солмайди! Қани, манави чойдан иссиқ-иссиқ ичинг, бригадир Тўхташ аканинг уйидан озгина асал олдириб келдим!

Бир-икки пиёла асал чойдан кейин Мансур ўзини анча енгил ҳис эта бошлади. Абдухалил каттакон тоғорада картошка олиб келиб, ёнига қўйдию пичоқ билан артатуриб, тагин гапга киришди:

– Шу ошпазликдан озод қилсанглар, тагин бир марта ош қилиб берардим... Ўз ёнимдан! Жуда жонга тегди! Сўфи азон айтмасдан тур, чой қайнат! Омбордан гўшт олиб кел! Овқат пишир, аравага ортиб далага бор. Тагин буларнинг димоғ-фирогини

айтмайсизми! Худо ҳаққи, бир кунмас-бир кун чўмич билан тушириб қоламан-да! Ўтган куни биринчи курсларга макарон шўрва олиб борсам, бир хонимча косачаларини қайтариб олиб келдилар. «Ҳа?» «Овқатингизнинг тузи йўқ, ўзингизга ухшаб» эмиш! «Ана туз! – дедим шўрхок ерни кўрсатиб, – тўйгунча ялашинг мумкин! Есанг ҳам биров гиринг демайди».

Мансур кулиб юборган эди, тагин боши сирқиллади. Гуруҳдошлар Абдухалилни софдиллиги, меҳнаткашлиги учун яхши кўради. Шу топда Мансур ҳам унга жилмайиб тикилиб ётар, Абдухалил бўлса парво қилмай ҳикоясини давом эттирарди:

– Ўзингиз биласиз, мен гапирмасам туролмайман. Гаплашай десам, олдимда одам йўқ. Кун бўйи атрофимда ўралашган қушлар билан гаплашаман. Мошхўрданинг қолган-қутганини ейишади-да. Кечқурунлари Зулайҳо билан бундоқ ёзилиб гаплашай, кино-пинога борай десам, қозон ювиш керак.

– Қушчаларга от қўйиб олдингизми? – деди Мансур жилмайиб.

– От нимаси, оғайни! Ўзи қанақа қуш деб сўранг! Чумчуқ билан қаргадан бошқасини танимайман! – Абдухалил бир нимани эслаб қолди шекилли, жойлашиб ўтириб олди. – Бир куни биофақда ўқийдиган бола билан баҳслашиб қолдик. Жасур деган бола. Нуқул билагонлик қилиб тинкани қуритади. Шуни бир болагим келиб юрарди. Бир куни «Дунёдаги ҳамма қушларни биламан», деб мақтаниб қолди. «Йўғ-э, дунёда минг хил қуш бор, ҳаммасини қаёқдан биласиз» десам, «менинг отам орнитолог, мен билмайдиган қуш йўқ», деб туриб олди. «Бўпти, – дедим, – дунёнинг бир чеккасида эмас, ўзимизнинг Ўзбекистонда шундай қуш борки, сиз уни билмайсиз», дедим. «Баҳс бойлашамизми?»

деди. Аканг қарағай худди шуни кутиб тургандим. «Бўпти, аммо битта шартим бор», дедим. «Қанақа шарт?», деган эди, ётиги билан тушунтирдим. «Сиз биологсиз, демак, бу соҳани мендан ўн ҳисса яхшироқ биласиз. Шунинг учун сиз ютқазсангиз, ўн сўм берасиз, мен ютқазсам, бир сўм», дедим. Икковимиз қўл ташлашдик. «Ўзбекистонда шундай қуш борки, осмонда учиб кетаётганда оёғи битта бўлади, ерга қўнганда иккита бўлиб қолади, топингчи, бу қанақа қуш?» дедим. «Бунақа қуш йўқ», деди ҳафсаласи пир бўлиб. «Бор-да», деб туриб олдим. «Айтинг, билсангиз», деди. «Аввал ўн сўмни чўзинг-да» десам, ўн сўм чиқариб берди. «Қани, айтинг?» деб тиқилинч қилди. Тўққиз сўмни чўнтагимга солиб, бир сўм қайтариб бердим. «Бунақа қушни ўзим ҳам билмайман», дедим. «Орамиз очик, сиз ҳам ютқаздингиз, мен ҳам», деб кўзимни лўқ қилиб туравердим.

Мансур боши оғришига қарамай, қотиб-қотиб кула бошлади.

– Йўқ, – деди Абдухалил, – тўққиз сўмга ўзини ҳам, бошқа болаларни ҳам пиво билан сийладим. – У артилган картошкани тоғорага ташлаб бирпас ўйланиб турди-да, бирдан тишини гижиллатди. Қовоқларини уйиб пишқирди. – Мана кўрасиз, Мансуржон! Эрта-индин анави олифтага энасини кўрсатиб қўяман-да!

– Ким у?

– Анави Талъатга-да! – деди Абдухалил кўзлари чақнаб. Мансур унинг феъли нима учун айниб қолганини тушунди. Абдухалил Талъат билан чиқишолмас, отини эшитиши билан жини қуришарди.

– Кеча ўзи ҳам студент эди, – деди Абдухалил бўғилиб, – бугун хўжайин бўлиб олиб, менга ақл ўргатяпти. Қайси кунни овқат олиб борсам, совиб

қолибди, деб жанжал чиқарди. «Яна бир марта шундоқ қилсангиз, стипендиядан олиб ташлайман», дейди. Вой, сени хўжайин қилганни... Абдухалил чапанчасига қалаштириб сўқди. «Хўп, хўжайин!» – дедиму келавердим! Эртасига макарон жаркоп қилгандим. Аравага отни қўшиб, энг аввал уларга олиб бордим. Бу гал ҳам тихирлик қилиб, йўлимни тўсди. «Нимага тушликни тез олиб келдингиз?» – дейди. «Эсингиз жойидами, Талъат, соатингизга қаранг, бирдан ошди, болалар оч ишлайверсинми?» – десам, қани кўнса! «Зарари йўқ, одам қанча оч қолса, шунча яхши ишлайди, дуторнинг ҳам қорнини тешишмаса жарангламасди», – дейди. Қамчи билан қулоқ-чаккасига солиб юборай дедиму, ўзимни босдим. «Хўп, – дедим, – бўлмаса бугун сиз тушлик қилмайсиз!» Атрофимизни ўраб турган талабалар кулиб ётибди. Гапим алам қилди шекилли, аравага чиқиб термосни очди. «Аравани тез ҳайдабсиз, овқат аралаш-қуралаш бўлиб кетибди, эртагаёқ масалангизни деканатга қўямиз», – дейди. Болалар овқатланиб олгунча тишимни-тишимга қўйиб турдим. Ҳамма ишга тушиб кетгандан кейин отнинг қоринбоғини еча бошладим. Тепамга келиб гўддайиб турибди. «Қарашиб юбормайсизми, оғайни», – дедим силлиққина қилиб. Инқилаб-синқилаб хомутбоғни ечди. Отни чиқариб, бир чеккага арқонладим. У бўлса тагин белини ушлаб, тепамда турибди. «Қани, кирмайсизми, нима қилиб турибсиз, оғайни?» – дедим. «Қаёққа?» – дейди анқайиб. «Шу ёққа-да, – дедим икки шотининг ўртасини кўрсатиб. – От дам олсин, ўрнига сизни қўшамиз. Сиз ундан кўра ақллисиз. Керак бўлса тез юрасиз, бўлмаса секин!» Кўзлари ола-кула бўлиб кетди. «Сен мени майна қилма!» эмиш. «Бўлмаса, сен ҳам мени майна қилма, – дедим. – Бир гал кеч қолдинг дейсан, бир

гал тез келдинг, дейсан, муддаонг нима?!» Орқасига қарамай пайкалга жўнаб қолди! Абдухалил нафрат билан қошини чимирди.

Мансур бу йигит ноҳақликни ёмон кўришини, алам ўтса ҳеч кимни аяб ўтирмаслигини билгани учун юпатди:

– Майли, Абдухалил. Унга ҳам қийин-да. Шунча одамнинг кўнглига қараш осонми?

– Сиз ҳам қизиқсиз-да, Мансуржон! – Абдухалил чириган картошкани четга улоқтирди. – Ҳаммага ишонаверасиз! Бу ялоқи Гавҳарнинг атрофида бекорга пашшахўрда бўлаётгани йўқ. Мени айтди, дерсиз! Сал ҳаддидан ошса-ку, сиздан аввал ўзимоқ хотинчалиш башарасини пачақлаб ташлайман-а!

Унинг охири гапи Мансурнинг ҳамиятига тегди.

– Ошириб юбордингиз. Гавҳар унақа қиз эмас.

– Биламан, Гавҳар яхши қиз. Лекин анави иблис бурганинг думини кўрган! – у жимиб қолди. Деразага қараб, пичоқни тоғорага ташлади. – Оббо, декан келиб қолди-ку!

Мансур эшиқдан кириб келаётган деканни кўриб, хижолатдан эсанкираб қолди. Юнусовнинг ортидан Гулом Саидович кириб келди. Мансур баттар мулзам бўлди. Одатда, ҳашарга чиққан талабалар билан домлалар, декан келар, аммо институтнинг энг нуфузли проректори Гулом Саидовичнинг ўзи ҳашарчилардан хабар олиши кам бўлар эди.

«Жуда ноқулай бўлди-да», Мансур ийманиб салом берди.

– Салом, ўғлим! – деди Гулом Саидович, – Мазанг йўқми? Майли, қимирлама.

Мансур жавоб қилишга улгурмай тепасига Юнусов келди.

– Нима қилиб чўзилиб ётибсиз?

Мансур қизариб-бўзариб ростини айтди:

– Каналда чумилгандим... Шамоллаб қопман.

– Баракалла! – деди декан кўзойнак ортидан қаттиқ тикилиб. – Урушда бўлганингизда эди, музлаган дарёдан кечиб ҳам шамолламасдингиз! Шундай деб проректорга юзланди: – Нозик ойимдек ётишини қаранг! Ҳайронман, ҳозирги ёшларга, Гулом Саидович!

Гулом Саидович бир Мансурга, бир Абдухалилга юзланиб сўради:

– Қийналаётганинглар йўқми? Овқат масаласида тақчиллик бўлмаяптими?

– Ташвишланманг, домла! – деди Абдухалил илжайиб. – Овқатлар зур. Хоҳлаган болага хоҳлаганча «дп» бераман! Қушимча улуш.

– Баракалла! – деди проректор кулимсираб. Мансур боши сирқиллаб кетаётганига қарамай ўрнидан турди. Декан истеҳзо билан қўл силтади:

– Ётаверинг энди!

Нарироқда турган Гулом Саидович кексаларга хос бўлмаган чаққонлик билан илдам келиб, Мансурнинг елкасидан тутди.

– Ўтир-чи, болам! Вой-бў, иситманг бор-ку. Шошма, – унинг кўзлари меҳрибонлик билан парпиради, – ҳозир тузатамиз! Менинг ҳам одатим шу: сал шамолласам дарров ётиб қоламан, – у пиджагининг чўнтагини кавлади. – Шунинг учун эҳтиётимни қилиб юраман... Чой борми?

Эшик олдида турган Абдухалил дарров совуқ чой олиб келди. Гулом Саидович қоғозга ўроғлиқ думалоқ доридан биттасини узатди.

– Қани, ичиб юбор-чи!

Мансур проректорнинг ўзи бефарзанд бўлгани учунми, талабаларга меҳрибон эканини кўп эшитган эди. Энди ўзи ҳам кўрди.

– Раҳмат, домла! – деди оҳиста.

– Мана бунисини кечқурун ичасан, – профессор яна битта таблетка узатди. – Ўралиб ётсанг, эрталаб ҳеч нима кўрмагандай туриб кетасан.

Аммо Мансур ётмади. Ётолмади. Домлалар эшиқдан чиқиши билан урнидан турди. Йўлақда профессорнинг босинқи овози эшитилди.

– Сиз, азизим, «ҳозирги авлод», «уруш», «фронт» деган гаиларни кўп писанда қиялпсиз! Уруш кўрмагани учун ҳозирги авлод айбдор эмас! Қўйинг, кўрмасин ҳам. Сиз билан мен ким учун жанг қилдик? Мана шу авлод учунми, ахир! Кўнгилни кенг қилиш керак, азизим.

Мансур деканнинг жавобини эшитмади. Ҳовлида машина гурулади. Мотор товуши узоқлашиши билан этакни елкасига ташлаб ҳовлига тушди-ю, Абдухалилнинг койишига қарамай секин-секин далага қараб кетди.

* * *

Сунбула туғди. Канал бўйидаги қамишлар саргайиб, таъзимга бош эгди. Сувлар тиниқлашиб, остидаги ўтлар кўриниб қолди. Осмонда шамолга эргашган мезонлар кезди, заъфарон хазонлар пирпиради. Унсиз куз шарпаси қаҳрабо ҳассасига таяниб, ер юзида кеза бошлади. Эрталаблари қуюқ туман остида жунжиккан пахтазорга кириш кишини сескантирадиган бўлиб қолди.

Гавҳар ҳамон аввалгидай ишлар, аммо энди меҳнатининг «натижаси» икки ҳисса кўпроқ ёзилар эди. Биринчи марта юз саксон кило пахта тердим, деганида Зулайҳо уни бағрига босиб эркалади. Ўзини бунчалик қийнамаслигини тайинлади. Кейин... шубҳа билан қарай бошлади. Ундан кейин алақандай бегонасираб қолди. Йўқ, у ҳали ҳам аввалгидай меҳрибон эди-ю, аммо ниманидир айтолмаётганидан хижолат бўлаётгандай кечқурунлари кам гаплашар,

иш тўғрисида гап бошланса, мавзуни бошқа томонга бурарди.

Гавҳарнинг ўзи ҳам бундай гаплардан юраги безиллар, аммо қочиб қутулолмасди. «Илғор»лиги ҳақида аввал курсдошлари орасида гапиришди, кейин «ташаббуси»ни бутун факультетга ёйишди. Юнусов билан Талъат купчилик ўртасида унинг номини тилдан қўймайдиган, бошқаларни ундан ўрнак олишга ундайдиган бўлиб қолди.

Йигирма кун ичида Гавҳарнинг кўзлари киртайиб, озиб кетди. У одамлардан ўзини олиб қочар, камгап, одамови бўлиб борарди. Ҳамма унга бегонасираб қараётгандай, орқасидан пичирлаб гапираётгандай эди. Фақат Мансур ҳамон ўзгармаган, ҳамон Гавҳарни аввалгидай авайлар, оқшомлари узоқ-узоқ суҳбатлашарди...

...Шу куни Гавҳар ланж бўлиб уйғонди. Унинг руҳи тушиб кетган, нимадан хафалигини ўзи ҳам билмас, лекин ҳеч ишга қўли бормасди. Пайкалга тушгандан кейингина ланжлиги йўқолди. Кўйлагининг этаклари тонг шудрингидан ҳўл бўлиб кетганига, иссиқ кофтасининг енги кўкариб қолганига парво қилмай чаққон ишга киришди. Пахталар унинг нозик бармоқларига илашиб чиқар, чаноқлар силкиниб қоларди. У энгашиб олганча тез-тез ишларкан, уйга ёзган хатларига жавоб келмаганини эслаб, кўнгли хижил бўлди. Мандат комиссиясининг мажлиси бўлиб ўтган куниёқ институтга кирдим, деб ёзган, аясини чўчитмаслик учун Мансур акаси ҳам ўзи билан бирга эканини айтган эди. Гавҳар аяси билан дадасини, Гиёс акаси билан Фотима-Ҳусанларни ўйлаган сайин согинч кучаярди.

Кун тиккага келиб қиздира бошлади. Гавҳар кофтасини ечиб, бир туп баланд гўза учига илаётган эди, хирмон томондан Абдухалилнинг овози гулдуради:

– Обе-е-ед!

Бир тўда талабалар аллақачон хирмон бошига бориб олишган, бошқалар терган пахтасини орқалаб ўқарикдан турнақатор тизилиб кетишарди. Гавҳар толиққанини энди ҳис қилди. Боядан бери терган уч уюм пахтасини этакка зичлаб жойлади-ю, юкнинг оғирлигидан икки букилиб, тарози томонга юриб кетди. Хирмонга яқинлашганида қадамлари секинлаша бошлади, этикнинг вазминлиги яна сезилди. У юкни тепаликка олиб чиқолмаслигини билар, аммо тўхтагиси келмасди. «Майли, бари бир етаман!»

У тиришиб-тирмашиб хирмонга чиқа бошлади. Каттакон темир тарози ёнида турган Талъат уни кўриб қолди шекилли, ҳисоб дафтарини пахта устига ташлаб, чошиб тушди.

– Бунақа оғир кўтарманг-да! – У Гавҳарга қўл чўзди.

– Керакмас, ўзим... – Гавҳар яна икки қадам босди. Энди у қўлларининг томири тортишиб, оёқлари қалтирай бошлаганини сезиб турарди.

– Бу ёққа беринг! – Талъат унинг елкасидан этакни олди. Бир силтаб орқалади-ю, тез-тез юриб тарози тарафга кетди.

– Қирқ бир кило, – деди этакни тарозидан тушириб. – Ҳаммаси бир юз икки бўлди!

Гавҳар унга қарамасликка ҳаракат қилиб пахтани ағдарди, бир чеккада турган косасини олиб, бақдан сув қуйиб ювди. Йигит-қизлар навбати билан Абдухалилнинг ёнига келишар, у бўлса ҳар гал косани тўлдирган заҳоти «Следующий!» деб бақириб қўярди. Ҳавода мошхўрданинг хушбўй иси анқир, талабалар чекка-чеккага ёнбошлаб овқатланишарди.

Гавҳар билинтирмай ютиниб қўйди. Навбати билан бориб индамай идишини узатди. Терлаб-

пишиб кетган Абдухалил бошини кўтариб жилмайди.

– Ҳорманг, Гавҳар!

– Саломат бўлинг, – деди Гавҳар секин.

– Рекордчиларга бир эмас, икки ҳисса мошхўрда бераман! – Абдухалил унинг косасига бир бўлак гўшт ташлади.

Гавҳар хижолатдан қип-қизариб ён-верига аланглади. «Рекордчи», «илгор» деган сўзлар энди унга ҳақоратдай туюлар, ҳар гал шу сўзни эшитса этлари жимирлашиб кетарди. Унинг кетидан навбат кутиб турган паст бўйли, сап-сарик қиз лабини бурди. Гавҳар бу қиз билан курсдош бўлса ҳам ҳали яхшироқ танишиб олмаган, отини ҳам билмасди. Қиз ошқора пичинг қилди:

– Албатта рекордчи бўладилар-да! Гавҳар чиройлилар!

Гавҳарнинг кўнгли бузилиб кетди. Ўз-ўзидан кўллари титрай бошлади. Косани ташлаб юбормаслик учун бурилиб кетаётган эди, Талъат билан тўқнаш келиб қолди. Афтидан, у ҳозирги гапни эшитган, ранги қув ўчиб кетган эди.

– Тўхтанг! – деди у Гавҳарга. Кейин Абдухалилнинг тепасига келди-да, чўмични бандидан маҳкам ушлади. – Шошманг, ҳозир нима дедингиз?!

Абдухалил қадини ростлаб, бир Гавҳарга, бир Талъатга қаради.

– Кимга?

– Норбоевага... – Талъат лабини қимтиб таъкидлади. – Сиз... умуман ақлингиз етмаган нарсаларга аралашманг, тушундингизми?

Абдухалилнинг сарғиш қошлари уюлди. Пишқириб, чўмични тортиб олди-да, паст, таҳдид оҳангида шипшиди:

– Боринг! Тошингизни теринг! Ақлим етгани учун гапиряпман!

Гавҳарнинг томоги гиппа бўгилиб қолди. Секин-секин юриб хирмондан тушди-ю, гўзапоялар орасига кириб кетди. Чўккалаб олганича овқатни тўкиб ташлади. Мошхўрда суви ариқнинг қатқалоқ бўлиб ёрилган тирқишларига сингиб кетди. Мош, гуруч донлари битта-биттадан терилиб қолди. У ариқ ичига мук тушганча кафтлари билан юзини тўсиб олди. Йиғлагиси келар, аммо йиғлай олмасди.

«Нима бўляпти ўзи? – у бошини қатқалоқ ерга яна ҳам қаттиқроқ босди. – Кимга айланиб қолдим?!»

Бир маҳал елкасига алаким кафтини қўйганини илғаб, бошини кугарди. Абдухалил унинг устида эгилиб турар, кўзлари айбдорона жавдирарди.

– Кечиринг, синглим, – у нима дейишини билмай пешанасига тушиб турган саргиш сочларини тутамлади. Ичи тўлиб кетди шекилли, овозини баралла қўйиб юборди. – Хафа бўлмагин энди, синглим! Мен анави олифтани сўкмоқчи эдим. Қани, юр, бирга овқатланамиз.

Гавҳар билагини унинг қўлидан тортиб олди. У шу топда бир оғиз гапирса йиғлаб юборишини билар эди.

– Мендан хафа бўлдингми?

– Мен сиздан хафа эмасман! – Гавҳар этакни елкасига ташлаб, пайкал ичига югуриб кетди. Ўқариққа етгунча тўхтамади. Кенг, зах ариқ ичига этагини ёзди-ю чалқанча ётиб олди. Қовжираб қолган гўза барглари шамолда силкиниб ҳазин шилдирар, алақарда терим машинаси гувуларди. Осмоннинг бир чеккасида самолёт кўринди. Қуёш нурида олмосдай ялтираганча, орқасидан тўзонли из қолдириб ўқдай учиб борар, момиқ булутларнинг патини тўзитиб олға парвоз этар, аммо овози эшитилмас эди. Гавҳар самолёт кўздан ғойиб бўлгунча тикилиб ётди.

Хирмон томондан элас-элас товуш келди.

– ...а-а-р-р! Гавҳар-р!

«Талъат чақиряпти! Нима, малайманми? Керак бўлса ўзи топсин?»

У индамай ётаверди. Анчадан кейин гурс-гурс қадам товушларини эшитиб ўрнидан турди. Баланг гўзапояларни қўли билан эга-эга шу ёққа келаётган Талъатни кўрди. У ёлғиз эмас эди. Кулранг шляпа кийган, қора кўзойнак таққан, гавдали бир киши ариқ ичидан Талъат билан ёнма-ён келарди.

– Танишинглар! – Талъат яқин келиб гавдали кишига уни кўрсатди. – Факультет юлдузи Гавҳар Норбоева шу киши бўладилар. Кунига юз саксон, икки юз килодан теряптилар. – Кейин нотаниш кишига имо қилди, – булар вилоят газетасидан келибдилар. Марҳамат, ўртоқ Нуриддинов!

Гавҳар нотаниш кишининг фотоаппаратига эътибор бермаганди. Талабаларнинг ярмида фотоаппарат бор, кунора суратга тушиб туришарди... Гавҳар Нуриддиновнинг мухбир эканини энди билиб, уялиб кетди.

– Йўқ, мен тушмайман! – деди хижолатдан қизариб. – Бошқалар ҳам бор-ку!

– Бошқалар ҳам тушади. – Мухбир қора кўзойнагини қўлига олиб, аппаратини ғилофдан чиқарди. Одамларнинг камтарлигини кўравериб, кўникиб кетган бўлса керак, Гавҳарнинг қаршилигига қарамай, икки марта суратга олди-ю, раҳмат айтиб бурилиб кетди.

Талъат мухбирнинг кетидан қараб турди-да, узоқлашганидан кейин бир дона хом кўракни юлиб олиб орасини ёрди.

– Шу одатингиз қолмади-да, Гавҳар! «Икки юз кило термайман, суратга тушмайман!..» Қизиқсиз-да...

Гавҳар унга зимдан қаради. Талъат табассумли кўзларини кўрақдан узмай, оппоқ, нам пахтани ипдай

чўзиб-чўзиб суғуриб оларди. Гавҳар ҳар сафар унга қарамасликка ҳаракат қилса ҳам, нимаси биландир бошқалардан ажралиб турадиган бу йигитга бир лаҳза термилиб қолганини ўзи ҳам билмас, кейин узидан-ўзи гижиниб кетарди.

– Курсдошларимни алдаганим етмайдими? Энди газетани ҳам алдайманми?

Талъат кўрақни улоқтириб юборди. Ҳамон кулиб турган кўзлари билан уни бошдан-оёқ кузатиб чиқди.

– Ҳозир бир гап айтсам, тагин йуқ дейсиз! Кечқурун туман марказида кимё факультетининг талабалари билан учрашув бор, – Талъатнинг кўзларига жиддият чўкди. – Сиз ҳам сўзга чиқасиз. Декан айтди.

У Гавҳарнинг жавобини кутмай кескин бурилди-ю, юмшоқ ерни туфлиси билан чуқур-чуқур босиб юриб кетди.

* * *

Улар тош кўчада ёнма-ён келишарди. Чодир тутган ой сарғиш нур сочар, олис пайкалларда гуруллаётган терим машиналарининг чироқлари ялт этиб кўриниб қолар, кейин тагин бурилиб кетар, далалар устида серташвиш куз ҳаёти давом этарди. Аллақаерда бедана сайрар, подадан адашган сигир маърар, оёқлар остида юмалаган тоштун сокинлигида қаттиқ шарақларди. Талъатнинг юзи чекаётган сигаретининг ялт этган қизғиш чўғида ўқтин-ўқтин ёришиб кетарди. Гавҳар эса тез юриб борар, ҳозир тугаган мажлис кўз ўнгидан кетмасди. Чироқлар нурига чўмган кенг зал, нотаниш чехралар, икки-уч оғиз сўз, қарсаклар... У шундан бошқани эслай олмайди. Нима деди? Кимларни гапирди? Гуруҳдаги илғор йигит-қизларнинг номини айтди. «Ўзим ҳам

кунига икки юз килога яқин пахта тераман», деди. Бўлди!

– Зур экансиз-ку, тагин сўзга чиқишни билмайман, дейсиз!

Гавҳар хаёллари тўзиб Талъатга ўтирилиб қаради. «Нимани ўйлаётганимни қаёқдан билди бу?»

– Яхши гапирдингиз... Фақат машина учрамагани чатоқ бўлди-да. Аксига юради ўзи. Ҳар куни пунктга пахта топширган машиналар қайтарди-я!

Гавҳар бу сафар ҳам жим кетаверди.

Уч-тўрт қадам юргандан кейин Талъат хавотирли оҳангда гапирди:

– Қаранг, Гавҳар, ҳавони булут ўраяпти. Одамларга жабр бўлади-да... Пахтага ҳам. Бир кун ёмғир ёгса, пайкалга бир ҳафтагача машина тушолмайди.

Гавҳар осмонга қаради. Чиндан ҳам ҳавога оқиш булутлар ёйилган, баданга чиққан ярадай қизғиш тус олган ой осмоннинг қоқ ўртасида қотиб қолган эди.

– Ишқилиб ёгмасин-да, – деди у секин.

– Биласизми, Гавҳар, авваллари мен пахтага чиқишдан кўрқардим. Тошкент мактабларида ўқувчилар ҳашарга чиқишмасди. Жуда зарур бўлиб қолса ён-атрофдаги хўжаликларга дам олиш кунлари чиқиб келардик. Ўшанда ҳам бир амаллаб чиқмай қолардим...

Гавҳар Талъатнинг хўрсинганини эшитди.

– Ўшанда ўртоқларинг билан бир-икки ой ёнма-ён яшаш қанчалик яхши бўлишини билмас эканман...

Гавҳар Талъатнинг ўкинч билан гапираётганини сезди.

– Энди билдингизми?

– Ҳа, энди яхши биламан. Ҳамма нарса ҳам йўқолганидан кейин азиз бўлади. Мана, сиз ҳозир талабасиз. Талабаликнинг қадрини билмайсиз. Беш йил кўз юмиб-очгунча ўтиб кетади. Ундан кейин шу йилларнинг қадри билина бошлайди.

Ярим соатчадан кейин қишлоққа кириб келишди. Уйлар жимжит, ҳамма уйқуга кетган, чироқ кўринмасди. Мактаб ёнига етиб қолишганида, тор кўчадан чиқаверишда девор тагида турган шарпани Гавҳар биринчи бўлиб кўриб қолди-ю сесканиб кетди.

– Анави итми, Талъат ака?

Девор панасидаги шарпа ириллади. Каттакон қопқора ит тупроқ чангитиб бирдан олдинга ташланди. Гавҳар тисарилиб-тисарилиб Талъатга урилди. Итнинг гужанак бўлиб олганини ҳам, бир сакраб чеккага ўтиб кетганини ҳам кўрмади. У қўрқувдан даг-даг титрар, юраги гурсиллаб урарди.

Тўсатдан унинг лабларига илиқ нафас урилди. Биринчи марта физикадан имтиҳон топшириш учун эшиқдан кириб кетаётганида Талъатдан анқиган эркакларга хос, бошни айлантириб юборувчи исни туйди димоғида. Талъат унинг елкаси оша эгилганча узоқ, эҳтирос билан ўпди. Гавҳар унинг оғушида қолган, қимирлай олмасди. Талъатнинг қайноқ лаблари бир зум узоқлашди-ю, аста пичирлади:

– Яхши кўраман сени!

Ўша лаблар яна чанқоқлик билан ўпа бошлади. Гавҳар кўзларини чирт юмиб бир лаҳза эсанкираб турди-ю, дафъатан Мансурнинг ишонч, меҳрибонлик билан қарашлари кўз олдига келиб, кучи борича силтаниб, Талъатнинг оғушидан чиқди. Югуриб кўчанинг ўртасига бориб олди-да, қайрилиб қарамай чопиб кетди. Тупроқ тўп-тўп қилар, оёгининг тўпиғига урилиб, туфлисининг ичига тўлиб чиқар, аммо у тўхтамас, орқасидан Талъатнинг чақирган товушини эшитган сайин қаттиқроқ югурар, терлаб кетганди. Зим-зиё кўчанинг икки четидаги тераклар шовулар, яқин жойда ит акиллар, лекин шу топда Гавҳар ҳеч кимдан чўчимас, фақат бу ердан кетгиси, тезроқ кетгиси келарди.

Кампирнинг ҳовлисига етганидагина ўзини босиб олди. Зулайҳони уйғотиб юбормаслик учун эшикни аста очиб қоронғи хонага кирди. Ўз каравотига ўтириб туфлисини ечаётган эди, Зулайҳонинг хўрсинганини эшитди.

– Қаёқда эдингиз?

Гавҳар унинг ухламай кутиб ётганини овозидан билди. У чироқни ёқмаганига хурсанд бўлар, Зулайҳонинг кўзларига кўринишдан қўрқарди.

– Кимё факультетининг талабалари билан учрашув кечасига бордик.

– Бир оғиз айтиб кетсангиз бўлмайдими? Мансур уч марта сўраб чиқди. Ўтириб-ўтириб ҳозир кетди.

«Мансур! Мансур... Менинг Мансур акам!»

Гавҳар энтикиб кетаётганини яшириш учун кўрпага бурканиб олди.

– Ким билан бордингиз? – Бу сафар Зулайҳонинг овозида зарда бор эди.

Гавҳар лабларини маҳкам тишлаб, бир нафас индамай турди-да астагина:

– Талъат ака билан, – деди.

– Анави олифта-қуруқ биланми? – Зулайҳо жимиб қолди. Алланимани ўйлади шекилли, армонли оҳангда гапирди: – Ўзгариб қолдингиз, Гавҳар!

Гавҳар унинг ўрнидан туриб, ўтириб олганини сезди-ю қимирламай ётаверди.

– Қулоқ солинг, – деди Зулайҳо хўрсиниб. – Мен сизга насиҳатгуйлик қилмайман... Ростини айтяпман... Одам баъзида бир бор нотўғри босган қадами учун умрбод жавоб беради. Ҳаммасини сезиб юрибман. Талъатни беш қўлимдай биламан. Рост, илмли йигит. Лекин сиз ўйлаган одам эмас, бунақа йигитлардан узоқроқ юрган яхши. Тагин мени йўлдан уряпти деб ўйламанг. Сизни яхши кўрганим учун айтяпман. Ўрнингизда мен бўлсам, Мансурни ҳеч кимга алишмасдим.

Гавҳар қаттиқроқ бурканиб олди. Кўрпа астарини тишлай бошлади. Ўз-ўзидан нафратланиш деган туйғудан ларзага келган вужуди қалтираб кетди.

У Мансурни Талъатга алишармиди? Мансурни-я! Бунақалардан мингтаси Мансурнинг тирногига садақа бўлиб кетмайдими!

Зулайҳо ҳамон алланималарни куйиб-пишиб гапирар, аммо энди Гавҳарнинг қулоқлари том битиб қолган, нафаси қисилиб борарди.

– Бўлди, – деди у кўрпага янаям маҳкамроқ бурканиб. – Бўлди, гапирманг!

Зулайҳо яланг оёқлари билан полни чип-чип босиб, унинг тепасига келди. Силтаб, кўрпани олиб ташлади. Гавҳар чучиб турди-ю, гужанак бўлиб ўтириб олди. Зулайҳо унинг ёнига оҳиста чўқди. Елкаларидан кучоқлади.

– Жиннигинам! – деди меҳрибонлик билан. – Шунақа соддасизки, шунақа яхшисизки...

Гавҳар индамай қоронги бурчакка тикилиб ўтираверди.

– Мендан аразладингизми? – Зулайҳо унинг иягидан аста ушлаб ўзига қаратди. Гавҳар унинг жилмайиб турган чеҳрасини гира-шира кўрди-ю, кўзларини олиб қочди. – Гавҳар... сиз софдилсиз, ёшсиз, ҳаётда адашманг, дейман-да...

Гавҳар Зулайҳонинг гаплари самимий эканини ҳис қилган сайин Талъатнинг бояги қилиги хаёлида жонланиб, ўзини ўзи ёмон кўриб кетар эди... Орага узоқ сукут чўқди. Сўнг Зулайҳо тўсатдан сўраб қолди:

– Гавҳар, тўғриси айтинг. Кунига шунча пахта тераётганингиз ростми?

Гавҳар сесканиб кетди. У худди шу саволни эшитишдан қўрқиб юрган эди. Мансур, Абдухалил, хуллас, яқин кишиларининг қарашида мана шу унсиз савол борлигини билар, бироқ ҳозирча

бирова сўрамаган эди. Мана, ниҳоят Зулайҳо чидаб турулмади, ёрилди.

Гавҳар алам билан кўзини чирт юмиб кўрпани устига тортмоқчи эди, Зулайҳо қўймади.

– Ахир бу гап ёлгон-ку, Гавҳар, ёлгон-ку!

– Қўйинг, жон опа, қўйинг! – У хўрлиги келганидан бошқа гап тополмас, овози титраб ялинар, Зулайҳонинг юзига қарашга ботинолмасди.

Зулайҳо чуқур уф тортиб, туриб кетди. Ўз ўрнига бориб ўтирди. Гавҳар тескари қараб ётиб олди.

– Институтга кирарсиз ҳам, ўқирсиз ҳам, – деди Зулайҳо ўйчанлик билан. – Лекин кейинчалик гуруҳдошларингизнинг юзига қандоқ қарайсиз. Шундан кўрқаман...

Гавҳар ҳамон тескари қараб ётар, бармоқларини жон-жаҳди билан тишлар, аммо оғриқ сезмасди.

* * *

Эртасига туман тушди. Тушга яқин яна кун қизиб кетди. Осмон баҳордагидай топ-тоза бўлиб қолди. Йўл чеккаларида, канал бўйида умри қисқа куз чечаклари ханда қилди.

Мансур ишдан барвақт чиқди. Ҳозиргина пода қайтган, қишлоқ бузоқларнинг маъраши, хотинхалажларнинг қий-чуви билан тўлган, ҳавода пиёздог иси анқийди. У сочиқни елкасига ташлаб, канал томонга кетди. Кечадан бери Гавҳарни кўрмади. Эрталаб сўраб кирса, ҳаммадан аввал далага чиқиб кетган экан. «Кеча сизнинг кетингиздан келди, – деди Зулайҳо. – Туман марказига борган экан. Хавотир олманг».

Мансур бошқа ҳеч нима суриштиради. Аммо Абдухалилнинг ўша гапидан кейин кўнглининг бир чеккаси хижил бўлиб юрарди. Йўқ, Талъат ёмон йигит эмас. Абдухалилнинг ўзи шу: бировни

бир яхши кўриб қолса, умрбод ажралмайди. Бир ёмон кўрса, қасдлашгани-қасдлашган. Нимага у Талъатни ёқтирмайди? Одамлар ҳам қизиқ, бировни ёмонотликқа чиқаришади-ю, билар-билмас ёмонлашаверади. Талъатнинг айби нима? Бировга ёмонлик қилаётгани йўқ-ку!

«Ҳаммадан ҳадиксирайвериш яхши эмас, — дерди унга онаси. — Ўзига тўғри одам бошқалардан чўчимайди. Ҳаммага ишонгину, аммо ким сени алдай бошласа, унақалардан узоқроқ юр».

Йўқ, унинг кўнглини гаш қилган бумас, бошқа нарса. Юнусов билан Талъат Гавҳарни «қаҳрамон» деб бекор қилишяпти. Ҳар сафар у Гавҳарни кўрган замони шуни ўйлади-ю, юраги хижил бўлади. Бир вақтлар Боғишамолда ҳам энди ўнинчи синфни битирган Салтанат деган қизни шунақа кўтар-кўтар қилишган эди. Қиз чиндан ҳам чаққон, меҳнатсевар эди. У боғбон отасининг бригадасида ишлаб юрди. Ўша йили узум мўл бўлди. Салтанатни туман газетасига мақтаб ёзишди. Келгуси йил у ёшлардан бригада тузди. Шу йил ҳам ҳосил яхши бўлди. Шундан кейин шошиб қолишди. Уни хўжалик ёшлар ташкилотига котиб қилиб сайлашди. Ярим йил ишлар-ишламас, энг кагта пахтакор бригадага бошлиқ қилиб қўйишди. Ўшанда Мансур еттинчи синфда ўқирди. Чопиққами, теримгами ҳашарга чиққанида офтобда куйиб-пишиб юрган Салтанатни кўрарди. Энди фаҳмласа, Салтанатнинг фожиаси ўшандаёқ бошланган экан. Салтанат пахта тилини билмагани учунми, бригадани чўктириб қўйди, ҳосил пасайиб кетди. Аммо хўжалик раҳбарлари номи тилга тушган қизни ўқитар-ўқитмас ҳосилот мудири қилиб «сайлашди».

Салтанат амал погоналаридан қанча тез кўтарилган бўлса, шунча тез тушиб кетди. Охири қишлоқ дўконида сотувчилик қилиб, «ҳеч ким»га айланиб қолди.

Мансур каналдан ювиниб чиққанида оқшом қуюқлашиб қолган эди. Уфқда кезиб юрган булутлар қуёшни ётогига киритиб, алвон говрапуш ёпган, қишлоқ тинчиб қолганди. Мансур ожиз куз чечакларини босиб бораркан, тагин Гавҳарни уйлади. Йуқ, Салтанат билан Гавҳарнинг ўртасида катта фарқ бор. Аммо мақсад бир-ку, Юнусов билан Талъат Гавҳарни мақтаб одамларни унга «эргаштирмоқчи-ку!» Гавҳарнинг «қахрамон» эмаслигини курсдошлари билмайдими? У дўстларидан, дугоналаридан ажралиб қолса, шунинг ўзи фожиа эмасми?

Гавҳар билан бафуржа гаплашмаса бўлмайди.

У илдам қадам босиб мактаб ҳовлисига кириб келди. Талабалар даладан қайтган, биров ювингани кетар, биров этигининг чангини қоқиб тозаларди.

Мансур ҳовли ўртасига етиши билан орқадан машина сигнали эшитилди. Мактабнинг очиқ дарвозасидан кўкиш такси кириб келди-ю, ярим доира қилиб айланиб тўхтади. Эшик очилиб, қора костюм кийган баланд бўйли йигит тушди. Мансур жилмайиб ўзи томон келаётган йигитни дафъатан таниёлмай турди-да, кейин суюниб кетди.

– Гиёс ака!

Гиёс у билан қучоқлашиб кўришди. Мансур унинг анча тўлишганини, катта кишилардай салобатли бўлиб кетганини сизди. У Боғишамол нафасини, ўтмиш сўқмоқларида қолган болаликнинг азиз хотираларини олиб келган бу йигитга ҳавас билан қарар эди.

Икковлари Гавҳарнинг қаёқдан етиб келганини сезмай қолишди. Унинг сочлари, қизил тўр кўйлаги чангдан оқариб кетган, кўзлари қувончдан ёнарди. Мансур Гавҳарнинг акасига отилишини, бўйнига осилиб олишини кутиб турарди.

Аммо у секин-секин юриб яқинлашди-да, қўл узатди.

– Оббо сен-эй! Катта қиз бўлиб қопсан-ку, а! Сиполигини қаранг буни, Мансуржон!

Гавҳар акасига жиддий қараб тураркан, сўради:

– Қачон келдингиз?

– Уч кун бўлди. Зоотехниклар кенгашига келгандим. Кечаси самолётга чиқаман. Яхши юрибсанми? Хафа бўлмайсан, синглим, совга ололмадим.

Гавҳар жилмайди.

– Аямлар, дадамлар яхшимилар? Аячамлар?..

– Ҳаммаси яхши! Фотима-Ҳусанлар яқинда «амма» дейдиган бўлиб қолади. Қачон борасан?

– Қишки таътилда.

Мансур ака-сингилнинг суҳбатига халал бермаслик учун хонага кириб кетди. Дераза тоқчасида турган идишлар орасидан ўз косасини топди.

«Ғиёс ака ҳам талабаларнинг «оши ҳалоли»дан бир тотиб кўрсин! Биргалашиб овқатланамиз».

У косани артиб, тозалаб ҳовлига чиқди-ю, тўхтаб қолди. Машина кўринмас эди. «Кетиб қолибди», унинг кўнгли хижил бўлди. Иштаҳаси бўғилди. Абдухалилнинг ёнида навбат кутиб, овқат олаётганларга лоқайд қараб турди-да, хонага қайтиб кирди. Косани ёстиқ устига ташлаб, яна ҳовлига чиқди. Бир нафас иккиланиб турди-ю тез-тез юриб Гавҳарлар турган ҳовлига кирди.

Уларнинг хонаси очиқ турар, дераза ёнидаги йиғма каравотга ўтириб олган Зулайҳо сочини тарарди. Мансур остонада бир зум туриб қолди.

Мансур бевақт кирганидан хижолат чекиб, яна бир зум иккиланиб турди-да, сўради:

– Кечирасиз, Гавҳар қайтмадими?

– Келинг, – Зулайҳо тароқни каравотга ташлади. Наридан-бери сочларини текислади. – Акасини

кузатгани кетди, шекилли. Кўприқдан қайтса керак. Утиринг.

– Раҳмат... – Мансур тутқичдан ушлаб эшик раҳи а суянди. Ўз саволидан ўзи хижолат бўлаётгандай секин сўради. – Кеча Гавҳар нимага борган экан, билмадингизми?

Зулайҳо унинг нега суриштираётганини тушунди.

– Биронта мажлис-пажлис бўлгандир-да, – деди хотиржам гапиришга уриниб. Кейин тароқ тишларини тирноғи билан санаганча ўйланиб қолди. – Майли, – деди бошини кўтариб, – сиз индамай қуяқолинг. Кеча ўзим ҳам тергаб хафа қилиб қўйдим, шекилли. Устига-устак сиз гапирсангиз бўлмас. Гавҳар эсли қиз. Ҳаммасини ўзи тушунади.

Мансур бирпас ўйланиб турди-ю, индамай чиқиб кетди.

* * *

Уч ҳафтадан кейин хўжалик режани тўлдирди. Шунини кутиб тургандай тушдан сўнг эзиб ёмғир ёға бошлади. Йигит-қизлар пайкалга киролмай қайтиб келишди.

Талабалар аллақачон қайтишган, Абдухалил ош дамлашга киришиб кетган эди.

Кўнгилни ғаш қилувчи оқшом қўнди. Гавҳар ёмғирнинг шивирлашига қулоқ солиб каравотда ўтирар, китоб ўқигиси келмас, юрагига қил сигмасди. Бўгланиб кетган дераза ортида қамиш томдан сизиб тушаётган томчилар кўриниб қолар, ҳовли этагидаги маккажўхори поялари ёмғирдан жунжикиб эгилган, қачондир пушталар устига улоқтириб юборилган бир палла қовоқ пўчоғи хира ятилларди. Ёмғирда ивиган тандир огзидан эски кул кўриниб турарди. Ўз каравотида ёнбошлаб олиб китоб ўқиётган Зулайҳо

варақларни шитирлатиб очаётганида унга қараб-қараб қўяр, аммо индамасди.

Гавҳар бир нарсани тушунолмасди. Одамлар ундан узоқлашяптими, ё ўзи одамларга бегона бўлиб қоляптими? Зулайҳо Гавҳарга худди нотавон одамга қарагандай ачиниб қарайди, бундан кўра тутиб олиб ургани яхши эмасми?.. Мансур-чи? Гиёс акаси келган куни Гавҳар унинг кўзига кўринишдан кўрқди. Утган куни Мансурнинг ўзи қидириб чиқди. Кўзларига шундай диққат билан тикилдики, Гавҳар беихтиёр бошини қуйи эгиб олди. Мансур унга ҳеч нима демади. Ҳар хил ўткинчи гаплардан гаплашиб ўтирди. Фақат хайрлашиш олдидан эшик ёнида туриб секингина:

– Бир ёққа борсангиз, Зулайҳо опангизга айтиб кетинг. Одам хавотир оларкан, – деди-ю тагин бир лаҳза туриб қолди. Кейин «хайр» деди-да, чиқиб кетди. Ҳозир Гавҳар шуларни ўйларкан, ўшанда Мансурга ҳаммасини айтиб бермаганига афсусланди.

...Эшик тақиллади. Зулайҳо ўрнидан туриб чироқ ёқди, «киринг», деди. Сочларига ёмғир томчилари қунган Талъатнинг боши кўринди. Уй ичига гуркираб ёмғир иси кирди.

– Мумкинми, қизлар?

Унинг юзлари қизариб кетган, қора пиджагининг елкалари жиққа ҳўл эди.

Гавҳар жаҳл билан юзини ўтираётган эди, эшикдан кириб келаётган Юнусовни кўриб, беихтиёр ўрнидан турди. Режа бажарилгани учун бўлса керак, бугун декан хурсанд эди. Гавҳар билан ҳам, Зулайҳо билан ҳам сўрашди. Кейин ёмғирпўшнинг тугмаларини чиқариб, томчиларини силкитиб ташлади.

– Утиринг, дейишнйам билмайсизлар-а, қизлар!

Зулайҳо стул йўқлиги учун ийманиб, уни кара-
вотга таклиф қилди.

– Ҳазиллашдим, раҳмат, – декан каравот четига омонат ўтирди-да, ингичка иягидаги томчиларни сидириб ташлаб, пиджагининг ички чўнтагидан газета олди. Гавҳарга узатди. – Бу сизга эсдалик. Кейин... тагин бир йигилишга боришга тўғри келади, – у жилмайди, – ошни келиб ерсиз. Ёмгирдан қўрқмайсизми?

– Қанақа мажлис?

– Хўжалик клубида план тўлганлигини нишонлашмоқчи. Химиклар ҳам келади, – декан вазмин оҳангда давом этди. – Биз уларникида меҳмон бўлиб келдик. Энди улар келганда қўл қовуштириб ўтириш бўлмайди. Сиз талабалар номидан гапирасиз. Юнусов илдам ўрнидан турди-да, Талъатга тайинлади:

– Кечикиб қолманглар.

Декан чиқиб кетганидан кейин Гавҳар нам ўтиб кетган газетани варақлади. Иккинчи саҳифада Гавҳарнинг катта сурати босилганди. У ён томонга қараб қошини чимириб турарди. Гавҳар ўзининг суратига бир лаҳза тикилиб қолди. Орқада турган Зулайҳо унинг елкаси оша мўралаб ўқиди: «Физика факультетининг биринчи курс талабаси Г. Норбоева кунига 100–120 килограммдан...»

– Яхши, – деди у Талъатга ўтирилиб. – Мухбир инсофли экан, ростини ёзибди. Кунига бир тоннадан таяпти, деса нима қилардингиз?

Талъат Зулайҳонинг киноясини сезмагандай, Гавҳарни қистади:

– Кийининг!

«Нега менга буюради?» Гавҳар унга шундай газаб билан қарадики, Талъат беихтиёр илжайди.

– Кеч қоляпмиз-да, Гавҳар.

Зулайхонинг жаҳли чиқди:

– Нима, Гавҳар гўдакми, қаёққа етакласангиз кетаверадиган!

– Биринчидан, мен етаклаётганим йўқ. Шундай қилиш керак эканки, боряптилар, – Талъат шимининг чўнтагидан тароқ олиб сочини текисларкан, тагин жилмайди. – Иккинчидан, кимдан рухсат олишлари керак эди? Мансурданми?

– Бунинг сизга даҳли йўқ, иззатингизни билсангиз-чи! – Зулайҳо Гавҳарга юзланди. – Мансур акангизга айтинг, бирга боринглар.

Гавҳар Талъат билан уч чақирим нарига — клубга бориш у ёқда турсин, шу тобда ўзини ҳайдаб чиқаришга ҳам тайёр, аммо бошқа иложи йўқ эди. Зулайҳога узр сўрагандай қараб қўйдиди, румолини бошига илиб ташқарига чиқди. Ёмғир майдалаб ёғар, қоронғи қуюқлашиб кетган эди. Гавҳар ёқасидан сизиб туша бошлаган томчилардан сесканди. Дуррачасини яхшилаб танғиб олди. Талъат мактаб биноси олдида уймалашиб юрган талабалар орасидан Мансурни топиб келди. У бошига кепка, эгнига пахталик чопон кийиб олган, совқотаётган бўлса керак, қўлини чўнтақларига суқиб, елкасини қисиб келарди. Мансурни кўриши биланоқ Гавҳар ҳеч қаёққа бормай унинг ёнида қолгиси, мана шу ёмғир ҳавосида биргаллашиб кўча кезгиси келди. Мансур нимадандир аччиқлангани, бир амаллаб ўзини босишга уринаётгани сезилиб турарди.

– Ҳар мажлисда гапириши шартми? Шунақа гапларсиз мажлис ўтмайдами? – деди зарда билан.

– Бўлмаса айтинг! Гапирма, деб буюринг! – Талъатнинг кулгиси сунъий чиқди.

– Мен ҳеч кимга ҳеч нима буюрмоқчи эмасман. – деди Мансур Гавҳарга қарамай. – Тушунинг, Талъат, одамлар шунақа ёлгон тарғиботга зорми?

– Бу менинг эмас, юқорининг топшириги. Шикоятингиз бўлса, ўзига айтинг. Мен ҳам бировнинг измидаги одамман.

– Қизиқ, Талъат, сиз кап-катта одамсиз-ку! Ақл-фаросатингиз бор-ку!

Гавҳар икки қадам нарида ўзи тўгрисида бўлаётган гап-сўзларга чидаб туролмади. Талъат билан юзма-юз турган Мансурнинг қўлидан ушлаб тортди.

– Юринг, Мансур ака, ҳеч қаёққа бормайман!

Улар уч қадамча юрган эдилар, орқадан Талъатнинг кулгани эшитилди.

– Мендан шунчалик кўрқиб қолдингизми, Гавҳарой? Еб қўймайман!

Гавҳар таққа тўхтаб қолди. Ичида алланима узилиб кетгандай бўлди. Талъатнинг нимага шама қилаётганини тушунди-ю, лов этиб ёниб кетди. Тез-тез юриб Талъатга рўпара бўлди.

– Нима? Нима дедингиз?

– Ана, қўрққанингиздан Мансур акангизни бошлаб боряпсиз-ку! – Талъат яна сунъий илжайди.

Гавҳарнинг овози газабдан титраб кетди:

– Бўпти, кетдик! – деди Талъатнинг кўзига тик қараб. Шу топда у Мансур акасининг панасига беркиниш нияти йўқлигини, бу олифта-қуруқдан қўрқмаслигини кўрсатиб қўйгиси келар эди. Мансур индамай йўлга тушаётганини кўриб такрорлади. – Мансур ака, илтимос, бир марта хўп денг! Сиз қолаверинг!

Талъат бир Гавҳарга, бир Мансурга қараб истеҳзоли илжайиб турарди. Худди икки гўдакнинг ўйинчоқ талашини томоша қилаётгандек.

– Илтимос, – деди Гавҳар тагин ўша оҳангда. – Борманг!

Мансур қизиқ аҳволда қолган эди. Бормай деса, Гавҳарни кўзи қиймайди, борай деса, гўё Гавҳарга ишонмаётгандек бўлади.

– Кетдик! – Гавҳар яна Талъатга юзланди. – Бўлинг тез. Бораман ўша мажлисингизга!

Мактаб дарвозаси олдига етганда ортига ўтирилиб қаради. Мансур ҳамон ўша ерда иккиланиб турар, ёмгир эса эзмаланиб ёғар эди...

* * *

Гавҳар мажлисда гапирмади. Ўзи тўғрисида айтилган мақтовларга ҳам лоқайд қулоқ солиб ўтирди. У тезроқ кетишга ошиқарди. Лекин мажлис туташ билан ҳаммани клуб ёнидаги ошхонага таклиф қилишди. Хужаликнинг ҳосил тўйи муносабати билан зиёфат беришаётган экан. Гавҳар столнинг бир чеккасида қимтиниб ўтирар, вақт ўтаётганини ўйлаган сайин юраги сиқиларди. Талъатнинг қисташига қарамай, ҳеч нимани кўнгли тусамас эди. Озгина ичганидан кейин Талъат жуда хушчақчақ бўлиб қолди. У бўйнилари гача қизариб кетган, қизларникидай чиройли киприкларини пирпиратиб, ҳадеб жилмаярди.

– Кетамизми? – Гавҳар тоқати тоқ бўлиб ўрнидан тура бошлаган эди, Талъат тирсагидан тутиб ўтқазди.

– Бўпти, ҳозир. Фақат бир шарт билан. – у боядан бери бўшамай турган қадаҳни Гавҳарга узатди. – Шун ичасизу кетамиз. Ҳеч нима қилмайди, жуда кучсиз вино...

– Йўқ! – Гавҳар эҳтимол ўнинчи мартадир, кескин бош чайқади.

У ҳеч ичмаганди. Ҳозир, айниқса Талъат билан ёнма-ён ўтирганда асло ичмаслигини биларди.

– Келинг, сизнинг соғлигингиз учун! – Талъат қадаҳни одамлар кўрмаслиги учун бўлса керак, пастроқ тутиб тагин қистади. – Бунга ҳам йўқми?.. Менинг соғлигим учун!

Гавҳар унинг қўлида сал титраб турган қадаҳга лоқайд қараб қўйди.

– Бўлмаса... – Талъат керагидан узоқроқ сукут сақлади-да қандайдир сирли, истеҳзоли алпозда давом этди. – Бўлмаса, Мансур акангизнинг соғлиги учун ича қолайлик. Нуқул «касал бўлиб қоласиз», деб эсингиз кетади.

Гавҳар ярқ этиб унга қаради. Юзидаги истеҳзоли ифодани кўриб, газаби келди. «Ҳали масҳара қиладиган бўлиб қолдингми?» Қадаҳни шахд билан қўлга олди:

– Бўпти, Мансур акам учун!

Ўткир бир ис димогига урилди-ю, бир нафас тўхтаб қолди. Куз қири билан қараб, Талъат масҳаромуз илжайиб ўтирганини кўрди-да, тагин бир марта пичирлади:

– Мансур акам учун!

У қадаҳни лабига теккизиши билан нотаниш, ўткир ичимлик томогини, кўксини куйдириб ўтди. Кўзидан ёш чиқиб кетганини яшириш учун тескари қараб бушаган қадаҳни стол чеккасига қўйди. Кейин узини бир оз босиб олди-да, Талъатга ўгирилди.

– Кетдикми энди? – деди хушчақчақ оҳангда.

– Юринг.

Кетма-кет кўчага чиқишди. Гавҳарнинг кўкси ёнар, қулоқлари қизиб бораётганини сезар, лекин қадамлари енгил-енгил кўчарди. Сочлари орасидан пешанасига сизиб тушаётган томчиларнинг гашига тегишига парво қилмас, Талъатдан жиндай бўлса ҳам ўч олганига суюнар, ўзидан-ўзи жилмаяр эди. «Рост-да, Мансур акамни мазах қилиш шунанга бўлади!»

Гавҳар зимдан Талъатга қаради. У бошини баланд кўтариб, қўлларини шимининг чўнтагига суқиб борарди. Клуб чироқларидан узоқлашганларидан кейин сўради:

– Катта куча билан айланиб ўтамизми? Пахтазорни кесиб чиқа қолайлик.

Гавҳар йўл четидаги шумшайган толларга, у ер-бу ерда гарамланган ғузапояларнинг қоп-қора кўланкасига, ёмғирдан ивиб ётган пахтазорга бепарво қараб қўйди.

– Менга бари бир.

Оёққа елимдай лой ёпишаётган суқмоқ бўйлаб кетишди. Талъат олдинда борар, бир чеккаси бузариб турган осмон фонида унинг баланд гавдаси текис талпинарди. Анча юришди.

– Анави куни мендан хафа бўлдингиз-а, – деди Талъат орқасига қарамай.

Гавҳар уша кеча тун буйи ухлолмай чиққанини, Мансурни кўрганида уятдан юраги ларзага тушганини эслади-ю индамади.

– Ростдан... Хафа бўлдингиз-а?

Талъат тўхтаб қолди.

– Юрсангиз-чи, ана сувга тушиб кетдим! – Гавҳар муздек кўлмақдан оёгини тортиб олди. Туфлисини ечиб, шўлтиллаётган сувни тукиб қайта кийди. Уч-тўрт қадам юриб тагин тўхтади. – Оёгим музлаб кетди, газетангиз йўқми, Талъат ака, ичига солиб олмасам бўлмайди.

– Газета? – Талъат қоронғида у ёқ-бу ёққа аланглаб далда берди. – Топса бўлади. Ҳов анави сушилқада қоғозми, қуруқ пичанми бўлиши керак.

Гавҳар Талъат кўрсатган томонга қаради. Даладан анча йироқда пастак, узун бинонинг девори оқариб кўринар эди. Илгашди: ғузапоя қуритадиган эски бино. Икки ҳафтача бурун тушликка чиққанда қизлар билан шу ерга келиб тарвуз ейишган эди. Гавҳар ўшанда ерга газета тўшаб ўтиришганини эслади.

– Юринг, – деди Талъат йўл бошлаб.

Гавҳар ҳувиллаб ётган бостирмага яқин борган сайин кўнглида мубҳам бир хавотир сезиб, қадам босиши сусайди. Бостирманинг қия тоmidан

шовуллаб ёмгир қуюлар, ичкарида, зулмат ичида бир нималар ивирсиб юрганга ўхшарди. «Нимагаям хашакни эсладим, кетаверсам бўлмасмиди», деган фикр хаёлидан ўтди.

У бостирма деворига беҳол суяниб қолди. Ичкари қуруқ, пичан иси, оҳақ ҳиди келарди. Талъат бостирма ўртасига бориб гугурт чақди. Бурчакдаги бир уюм пичан, газета парчалари ёришди, томдан сизиб тушаётган чакка томчилари ялтиллаб кетди.

– Қогоз бор экан, – бўшлиқда Талъатнинг овози бўғиқ акс садо берди. У бурчак томонга юрганди, қўлидаги гугурт ўчиб қолди. Гавҳарнинг ваҳимаси кучайиб кетди. Ичкаридан, сувоги кўчган деворлар орасидан алақандай шарпалар чиқиб, унинг устига бостириб келаётгандай бўлар, том гувулар, шамол ўкирарди. «Кетиш керак, тезроқ».

– Келмайсизми? – Талъат яна гугурт чақди. Бир чеккаси ўпирилган девордан шамол кириб тагин учирди.

Гавҳар овози титраётганини яширишга ҳар қанча уринса ҳам сездириб қўйди.

– Озгина олиб кела қолинг!..

– Вой-бў, шунақа қўрқоқмисиз?

Гавҳар секин-секин юриб, пичан ғарами олдига борди. Нафаси тикилиб, юраги гурс-гурс ура бошлади.

– Беринг туфлингизни.

Гавҳарнинг кўзлари энди қоронғиликка ўрганди. Туфлисини ечиб, Талъатнинг узатиб турган қўлига тутқазди. Бир оёқлаб туриш ноқулай бўлганидан, қўлига таяниб, пичан ғарамининг бир четига ўтирди. Ёрилиб кетган деворлардан, бўғот орасидан шамол гуриллаб кирар, ўртадаги устун қийшайиб кетган эди. Гавҳарнинг ҳаммаёғи карахт бўлиб қолган, томоғи қақраб ютинолмае, Талъат ўрнидан жилса, додлаб юборишини биларди. Шамол бир оз пасайиб,

сукунат чўқди. Қора қоғоз ёпилган томнинг бўғиқ гувуллаши, чакканинг чипиллаши кучайди.

Талъат чўнқайиб ўтирганча унинг туфлисини пичан билан артаркан, хўрсинди.

– Мендан хафа бўлманг, Гавҳар. Сизни ранжитмоқчи эмасдим, – негадир унинг овози ҳам титраб кетди.

Гавҳар индамади.

– Манг!

Гавҳар ичига қоғоз тиқилган туфлисини олди-ю, анчагача қўли титраб киёлмади. Энди оёғига илган эди, Талъат шундай шиддат билан бағрига босиб қучоқлаб олдики, нафас олишга улгуролмай пичан устига ағдарилиб тушди.

– Гавҳар! Жоним! – деди Талъат қаттиқ пичирлаб.

Гавҳар уни кучи борича-итариб ташлади.

Бояги қўрқув энди йўқолган, Гавҳар ҳамон титрар, аммо бу қўрқув эмас, бошқа куч эди.

Талъат уни қўйиб юбормади.

– Гавҳарим, шириним!..

– Қоч! Қўйиб юбор!

Аммо Талъат унга канадек ёпишиб олган, юз-кўзларидан упар, ҳадеб бир сўзни такрорлар эди:

– Гавҳар! Гавҳарим! Ўзимникисан! Сени ўзимники қиламан!

Гавҳар вужудига шунча куч қаердан қўйилиб келганини, Талъатнинг қучоғидан чиқиб, қандай тепиб юборганини билмайди. Талъат чалқанча йиқилиб тушди. Кафти билан бурнини тўсди. Ерга тупуриб вишиллади:

– Ёввойи! Нимангга кериласан? Камайиб қолармиди?

– Виждонсиз!

Гавҳар югуриб чиқиб кетаётганида орқасидан Талъатнинг газабнок ҳайқирганини эшитди:

– Мен бекорга шунча овора бўлдимми? Кетингдан шунча бекорга югурдимми?

«Ҳаҳ-ҳа! Мана нима учун Талъат унга «ёрдам берган» экан? Мана нимага ундан «қаҳрамон ясаётган» экан?!»

– Мараз! – деб қичқирди бостирманинг қийшиқ дарвозаси олдига борганда. – Виждонсиз!

Отилиб ташқарига чиқди-да, ботқоққа айланган дала ўртасидан югуриб кетди. Туфлиси қаерда лойга ботиб қолиб кетганини ҳам, бошидаги рўмол шамолда тушиб қолганини ҳам сезмас, сирпаниб-сирпаниб чопиб борарди. Алланимага қоқилиб муккасидан йиқилди-да, кўксидан аламли, изтиробли фарёд отилиб чиқди. Лой аралаш гўзапояни чангаллаганча титраб-титраб йиглаб юборди. Нимага шунчалик оёқости қилишади уни? Айби нима? Бир одамни яхши кўргани, ўшани деб ота-онасининг бағридан чиқиб келгани учунми? Уни ким деб ўйлапти, анави ювиқсиз!

У мажолсиз қўлларига таяниб ўрнидан турди. Олисда совуқ сўппайиб турган бостирмага кўзи тушиб, юрагини тагин ваҳима босди. Бор кучини тўплаб югуриб кетди. Каналнинг ёғоч кўпригидан ўтиб қишлоқ кўчасига, таниш ҳовлига отилиб кирди.

Ичкўйлақда ётган Зулайҳо кўзлари қинидан чиққудек бўлиб сапчиб ўрнидан туриб кетди. Уни маҳкам қучоқлаб олди.

– Гавҳар! Нима бўлди, айтсангиз-чи, Гавҳар!

– Мансур акамни чақиринг! – У шундай деди-да, каравотга мук тушди...

Зулайҳо хонадан уқдай отилиб чиқиб кетди. Зум ўтмай ранги қув ўчиб кетган, бош яланг Мансур югуриб кирди.

– Гавҳар!

Гавҳар чайқалиб-чайқалиб ўрнидан турди-ю, ўзини унинг кўксига отди. Кейин мук тушиб ўтириб

олди. Мансур уни кўтариб олишга уринар, аммо Гавҳар унинг оёқларини борган сайин маҳкамроқ қисар, қўйиб юбормасди.

– Гавҳар, гапирсангиз-чи, ахир.

Гавҳар ҳиқиллаб-ҳиқиллаб, Мансурнинг тиззалари орасига юзини яширди.

– Талъат... менга... менга ёпишди... Ёпишмоқчи бўлди... – У бошини кўтариб илтижо қилди. – Уринг мени, Мансур ака! Жон Мансур ака, ўлдириб ташланг. Айб ўзимда!

Зулайҳо қўрқув ичра каравотга ўтириб қолган, ҳозир портлаш рўй беришини биларди. Мансурга бир нима дейиш, босиб қўйиш кераклигини тушунар, аммо тили калимага келмасди.

Бирдан Мансурнинг юзига қон гупуриб кетди. Аста эгилди-ю, Гавҳарнинг тўзиб кетган сочларини силай бошлади.

– Тентак. Қўрқитиб юбординг одамни. Қани, бошингни кўтар-чи! – У Гавҳарнинг ҳўл бўлиб кетган юзларини силаб, кўзига тикилди. – Ҳаммаёгинг шилиниб кетибди...

Зулайҳо Мансурнинг уйчан кўзларига қараб энтиқди. Мана шу кўзларнинг сокин боқиши учун, қувончни ҳам, аламни ҳам сиғдира оладиган мана шу қалби учун Гавҳар Мансурни бир умр бошида кўтариб юрса арзишини ҳис қилди.

Гавҳар ҳам Мансурга тикилган кўйи чуқур-чуқур хўрсинарди. Кейин бошини қўйи солди-да, ўзининг кўз ёшидан ҳўл бўлиб кетган Мансурнинг кўлларини ўпа бошлади.

– Қани ўша номарднинг ўзи?

Абдухалилнинг овози гулдураганидан кейингина эшик ёнида турганини кўришди. У Зулайҳо Мансурни чақириб борганини эшитган бўлса керак, югуриб келган, эски теллагини бир томонга

қийшайтириб бостириб олган, кўзлари ўт булиб ёнар, бурун катаklarини кериб пишқирарди.

Гавҳар ўтирган ерида эсанкираб, канал томонни кўрсатди.

– Қурқманг, синглим... – Абдухалил кўзлари олайиб пишқирди. — Ҳозир уни... – Кейин чапаничасига қалаштириб сўкинди-да, зулмат қўйнига шўнғиди.

Зулайҳонинг тили энди гапга келди:

– Чопинг, Мансур, югуринг! Ўлдириб қўяди!

Мансур Гавҳарнинг ҳали болалик нури кетмаган кўзларига яна бир қаради-да:

– Хотиржам дам олинглар, – деб чиқиб кетди.

Мансурнинг вужудида қизиб ётган вулқон энди портлади! У газабдан томири тортишиб қолаётган оёқларини катта-катта ташлаб югуриб кетди. Атрофга чилп-чилп лой сачрар, шамолда гувуллаган тераклар чирпирак бўлиб орқада қоларди. Қишлоқдан чиқаверишда Абдухалилга етиб олди.

– Тўхтанг! – деди ҳаллослаб. – Қайтинг.

Абдухалил бир силташда унинг қўлини қайириб ташлади, болохонадор қилиб сўкинди.

Мансур тагин унинг йўлини тўсди.

– Қайтинг, Зулайҳо илтимос қияпти.

Абдухалил лойда сирғана-сирғана тагин олдинга интилди.

– Талъат келмайди энди... Қочворган. Зулайҳо юрагини ҳовучлаб ўтирибди, қайтинг, Абдухалил.

Мансур Абдухалилни бир амаллаб кўндирди-ю, ўзи канал кўпригига бориб тўхтади. «Бари бир шу ердан ўтади, газанда!» У кўприк панжарасига суяниб олдинга тикилди. Зулмат орасида унда-мунда чироқлар кўриниб қолар, ёмгир томчилари каналга овозсиз урилар, ҳўл бўлиб кетган қамишлар ҳазин шитирларди.

«Келмайди! – пичирлади у мудҳиш зулматга тикилиб. – Келмайди!» Гавҳарнинг маъсум кўзлари

хаёлида жонланди-ю, тишлари гижирлаб кетди. Унинг виждон азобида қийналиб юрганини Мансур билармиди? Биларди! Курсдошлари, дугоналаридан ажралиб қолганини билармиди? Биларди! Мансур буларнинг ҳаммасини Гавҳар ўзи учун, ўзи билан ёнма-ён туриш учунгина қилганини ҳам биларди! У фақат бир нарсани билмасди. Талъатнинг шу қадар пасткашлигидан беҳабар экан.

Ёгоч кўприк лопиллай бошлади. Мансур кескин угирилиб қаради.

– Мансур!

У Зулайҳонинг товушини таниди.

– Юринг, – деди Зулайҳо яқин келиб. – Абдухалилни бир амаллаб кўндириб келдим. Сиз қайтиб бормасангиз, туман марказигача қидириб боришдан тоймайди.

Мансур бир зум иккиланиб турди-да, ниҳоят, Талъатнинг туман марказига жўнаб қолганига ишонч ҳосил қилиб, кўприқдан тушиб кетди.

* * *

Шунча кун эзиб ёққан ёмғирдан сўнг ҳаво очилиб кетди. Кузнинг сўнгги илиқ кунлари бошланди. Осмон янаям тиниқлашиб, кўнгилга ором берувчи шамоллар эса бошлади. Каналда сув пасайди. Қишлоқ кўчалари, пахтазор пайкаллари селгиб қолди.

Ниҳоят, учинчи кун Талъат келди. Мансур бу кунни «орзиқиб» кутган эди. Ҳар оқшом штаб олдига келиб-кетар, Талъат билан «гаплашиб олиш»ни кўнглига тутиб қўйган эди. Штаб эшиги олдида папирос чекиб турган Талъатни кўрди-ю, кўзлари газабдан қисилиб кетди. Ўзини босишга ҳарчанд уринмасин вужудини қамраган нафратни жиловлай олмасди. Талъат бошига шляпа кийиб олган,

хотиржам тамаки тутатар эди. У яқин келаётган Мансурни кўриб ранги ўчиб кетди. Мансур қоронғи бўлса ҳам аниқ сизди. Талъат илдам келиб қўл чўзди.

– Суюнчи беринг, Мансуржон! Индинга Тошкентга қайтамыз. Ректоратнинг буйругини олиб келдим.

Мансурнинг кўз ўнги қоронгиллашиб кетгандек бўлди.

– Торт қўлингни! – деди паст, аммо таҳдидли оҳангда.

Талъат тушунди. Анави жинқарча «акажони»га шикоят қилган. Шундай бўлса-да, талмовсираган бўлиб сўради:

– Тинчликми, Мансуржон?

– Тинчлик, – деди Мансур бир қадар осойишта алпозда. Бироқ тишлари гижирлаётгани сезилиб турарди. – Чеккароққа ўтайлик.

Талъат қўрқмади. Бунақа «даҳанаки жанглар»ни аввал ҳам кўрган. Бир жиҳатдан Мансурнинг гапи тўғри. Бундай «муаммолар»ни эл назаридан четроқда ҳал қилгани маъқул. Ортиқча гап тарқалса, ўзига ёмон. Фалончи аспирант талаба қизга кўз олайтирибди, деган гап катталарга етиб борса, аспирантура билан хайрлашиши ҳам ҳеч гапмас.

Олдинма-кейин юриб бақатерак тагида тўхтадилар.

– Нега ёпишдинг? – деди Мансур гапни индаллосидан бошлаб.

– Кимга?

– Менга қара! – такрорлади Мансур ҳамон ўша паст, таҳдидли алпозда. – Кечагина мактабни битирган қизга нега осилдинг?! Нима, у сенинг юзта эркак тагидан чиққан манжалақингми?

Талъат бўйин товлашга ўрин қолмаганини тушунди.

– Энди, – деди муросаомуз оҳангда. – Йигитчиликда баъзан бўп туради-да. Ўзингиз ҳам эркаксиз-ку!

– Сен эркакмисан? Бўпти, эркакчасига гаплашамиз! – Мансур кутилмаганда гижимланиб кетган эски плашининг чўнтагидан пичоқ чиқарди. Талъат бундай бўлишини кутмаган эди. Беихтиёр орқага чекинди.

– Ҳазиллашманг, укажон! – деди. Овози ингичкалашиб кетганини ўзи ҳам пайқади.

– Мен сенинг уканг эмасман! Танла биттасини! Иккаласи бир хил. Тиги ҳам, банди ҳам, – шундай деб Мансур қўлини олға чўзди. Чиндан ҳам икки қўлида иккита бир хил чуст пичоғи бор эди: тиги қоронғида хира йилтираб турган пичоқлар... – Индинга Тошкентга кетадиган бўлдик, дедингми? Иккаламиздан биттамининг ўлигимиз кетади. Танла пичоқни! Юр, канал бўйига!

Мансур бу гапни бақириб, ҳақорат қилиб айтса, Талъат қўрқмас эди. Аммо рақибининг кўзлари ёниб турар, гап оҳанги шу қадар осойишта, қатъий эдики, Талъатнинг ичида бир нима узилиб кетгандек бўлди. Тинч оққан сувдан қўрқ, деганлари рост. Талъат шу топда бу йигит ҳамма нарсага тайёр эканини, ундан омон қутулиш мушкуллигини англади.

– Қўйинг энди, биродар, – деди овози титраб. – Тушунмовчилик бўлганга ўхшайди...

– Гапни кўпайтирма! Танла биттасини! – Мансур иккала пичоқни Талъатнинг қорнига тиқиб олгудек тақади. – Ол!

– Жон дўстим! – Талъат астойдил илтижо қилди. Келинг, яхшиликча гаплашайлик. Мен Гавҳарга... сиз уйлаганчалик... Хўп, узр, деяпман-ку, биродар! Минг бора кечирим сўрайман. Бошқа такрорланмайди!

Мансур унинг кўзига тик қараганча узоқ туриб қолди.

– Нега мендан узр сўрайсан, хунаса! – деди-да, қўлидаги пичоқларни дуч келган томонга улоқтирди. Пичоқлар ариққа бориб тушди шекилли, «чўлп» этган овоз келди. – Кимга итлик қилган бўлсанг, ўшандан узр сўрайсан! Ҳозир! Тиз чўкиб!

Талъат бу «телба»дан қутулишнинг бошқа чораси йўқлигини билиб, итоаткорлик билан эргашди. Юраги пўкиллаганча пойинтар-сойинтар қадам босиб бораркан, бир нарсани ўйлаб, ич-этини ер эди. Бу «Отелло» бугун гуруҳни йиғиб, анави «хонимчаси»дан узр сўратишга мажбур қилса, обрўси уч пул бўлмайдими? Талабалар олдида ким деган одам бўлади? Ахир у аспирант, салкам домлаку!

Йўқ! Мансур уни талабалар билан рўпара қилгани йўқ. Қизлар қунган хонадон эшигига келганда ичкари кириб Гавҳарнинг бир ўзини бошлаб чиқди.

Талъат бир чеккадаги симёғоч тагида қурқувданми, ҳаяжонданми, овози қалтираб шоша-пиша тавбатазарру қилганида Гавҳар бир оғиз гапирмади. Юзига ҳам қарамади.

* * *

Эртасига хўжалик клубида жамоа аъзолари билан ҳашарчи талабаларнинг хайрлашув кечаси бўлди. Бунақа тантанали кечалар уюштиришни декан Юнусов ўрнига қўяр, бундай тадбирлар ёш авлоднинг маънавий оламини бойитади, уларни ҳаётга яқинлаштиради, деб ҳисоблар эди.

Хўжаликнинг анча униқиб қолган залининг деворига шиор ёзилган алвонлар осилган, опшоқ куз гуллари билан безатилган саҳнада қотмадан келган

хўжалик раиси, проректор Гулом Саидович, декан Юнусов домла ўтиришарди.

Раис йигим-теримда ёрдамини аямаган талабаларга миннатдорчилик билдирди. Ўқишларига ривож, саломатлик тилади. Кейин декан гапирди. Талабалар Ватан олдидаги виждон бурчини адо этиб, фидокорона меҳнат қилгани, халқимизнинг фахри бўлиши «оқ олтин»нинг фалон миллион тоннали хирмонга муносиб ҳисса қўшганини жўшиб баён қилгач, бу ишда алоҳида қаҳрамонлик намунасини кўрсатиб, кунига икки юз килодан ошириб пахта терган биринчи босқич талабаси Норбоевага сўз берди.

Ўртароқдаги қаторда Зулайҳо, Мансур, Абдухалил билан ёнма-ён ўтирган Гавҳар эсанкираб қолди. «Тагинми? Яна минбарга чақиришяптими?»

Зулайҳо унинг хаёлига келган андишани ўқиб тургандек, энсаси қотиб хитоб қилди:

– Оббо, янами?

Унинг овозини ҳеч ким эшитмади. Ҳамма барабар қарсақ чалар, Гавҳар эса ўрнидан туришни ҳам, ўтираверишни ҳам билмай, талмовсираб қолганди.

– Норбоева, қаердасиз, чиқинг буёққа! – деди Юнусов микрофонда.

Гавҳар шунча одам орасида домланинг сазасини ўлдириш яхши эмаслигини англади. Оёғига тош боғлангандек имиллаб саҳна томон юрди. Зиналардан қандай чиқиб боргани эсида йўқ. Шуурсиз бир тарзда минбар олдига келди.

– Мана, ўша, меҳнатсевар, чаққон қизимиз! – деди декан тантановор алпозда. Гавҳар беихтиёр ҳозир ўзи чиқиб келган қаторга қаради. Мансур ҳам, Зулайҳо билан Абдухалил ҳам «омма»га қўшилиб қарсақ чалмас, унга диққат билан қараб ўтиришар эди. Шунда Гавҳарнинг кўзи биринчи қаторда оёғини

чалиштириб ўтирган Талъатга тушди. У қандайдир нотабий илжайиб ўтирар, кеча тиз чўккудек бўлиб узр сўраган одамнинг қарашлари ҳозир киборларча мағрур эди. Гавҳарнинг назарида «Қалайсан, ойимча, сени ҳаммага танитган, минбарларга чиқариб, институт курсисига ўтқизиб қўйган мен бўламан!» деяётганга ўхшарди. Ҳатто «гапирсинлар энди», деб истеҳзоли бош ирғаб қўйгандек ҳам бўлди.

– Уялманг, қизим, гапираверинг, – деди декан далда бериб.

– Мен... – Гавҳар уёгига гап тополмай эсанкираб қолди. Яна «мен»... «мен»... деди-да, тўсатдан йиғлаб юборди. Сўнг қалбида қандайдир жасорат пайдо бўлди-ю, неча кундан бери юрагини ўртаб келаётган гапни бор овозда айтди. – Мен кунига икки юз килодан пахта терган эмасман. Бу гап ёлғон!

Зал сув қўйгандек жим-жит бўлиб қолди. Гавҳар зиналардан гандираклагудек бўлиб тушди-ю, кўчага отилди. Анча жойга етганида орқасидан келаётган қадам товушларини эшитди. Биринчи бўлиб Мансур, кетидан Абдухалил билан Зулайҳо етиб келди. Гавҳар тўхтади. Мансурнинг кўксига бош қўйиб унсиз, ўкиниб-ўкиниб йиғлаб юборди. Қизиқ, у йиғлаган сайин ўзини енгил сезар, елкасидан босиб ётган зилдек тош қулаётганга ўхшар эди...

* * *

Эртаси уни штабга чақиришди. Хўжалик идораси олдида беш-олтита автобус қаторлашиб турар, талабалар тезроқ шаҳарга кетиш учун кўрпа-тўшагини йиғиштириш билан овора эди. Гавҳар уни бекорга «таклиф» қилишмаганини тушунар, кўнгли қандайдир бўм-буш ва айни пайтда осойишта эди. Судга чақирилган айбдорга далда бериш учун яқин

кишилари эргашиб боргандек, Мансур, Зулайҳо. Абдухалил кузатиб боришди. Аммо эшик олдида қолишдан бошқа чоралари йўқ эди. Ичкарига «судланувчи»нинг бир ўзи кириши керак! Мансур унинг қўлини маҳкам қисиб далда бермоқчи эди, Гавҳар «хавотир олманг, қурқаётганим йўқ», деган маънода жилмайган кўйи ичкари кириб кетди.

У қуёш нури тўкилиб турган йўлақдан ўтиб охирроқдаги эшикка яқин борди. Эшик икки энликча қия очиқ турар, ичкаридан декан Юнусовнинг асабийлашиб айтаётган гаплари эшитилар эди.

– Қизиқсиз, домла, нима, мен ўзим учун қилдимми, бу ишни? Яхши ишлаганларни ўрнак қилиб, бошқаларни эргашишга ундаш гуноҳми? Ҳамма жойда бор бу одат! Ҳамма жойда! «Фалончи «зангори кемаси»да фалон юз тонна пахта терди», деган гапга ишонасизми? Бир мавсумда шунча пахта терган машина сочилиб кетади. Шунча терган механизатор майиб бўлиб, касалхонага тушади! Аммо оммани кўпроқ ишлашга ундаш учун керак, бундай пропаганда! Бошқалар қилаётган ишни қилсак, биз айбдор бўлдикми, энди?

– Менга қаранг, домла... – Гавҳар Гулом Саидовичнинг йўгон овозини таниди. – Ҳеч ким сизни айблаётгани йўқ. Сиз ҳам талабани айбламанг. Ўзимиз ишонмаган нарсага ёшларни ишонтириш шунчалик зарилми? Ёшларга тўғри бўл, ростгўй бўл, деб ўзимиз ўргатамиз-ку! Барака топсин, тўгрисўз қиз экан. Феълимизни кенгроқ қилайлик, биродар...

Гавҳар, биров кўриб қолса, гап пойлагандек бўлмаслик учун эшикни очди.

– Мумкинми?

Гулом Саидович тўрдаги стол ортида ўтирар, пиджагининг тутмаларини ечиб, бўйинбоғини бўшатиб қўйган, кўриниши ҳоргин эди.

– Келавер, қизим, – деди самимий оҳангда.

Декан хона уртасида турар, асабийлашгани учун бўлса керак, юзи қизариб кетган эди. Гавҳар ийманиб салом берди.

– Дуруст, оғзи ботир қиз экансиз, – деди декан кўзойнак ортидан чақчайиб. – Шу гапларни ўзимизга айтсангиз бўлмасмиди? Хўжалик аъзолари олдида дoston қилиш шартмиди? Бир зум жим қолди-да, давом этди: – Қўрқманг, ҳозирча институтдан ҳайдамаймиз. Лекин одам дегани бунақа маҳмадана бўлмайди...

Гавҳар узр сўрашни ҳам, эътироз билдиришни ҳам билмас, ростини айтганда, энди унга бари бир эди: хоҳласалар ўқишда олиб қолишсин. Бўлмаса, ҳайдашсин! Бари бир нимадир дейиши керак эди. У тўзиб кетган фикрини анчагача йигиб ололмай турди-да, Гулом Саидовичга юзланди:

– Домла, – деди паст овозда. – Имтиҳон олаётганингизда «Ҳалол бўл, ҳалол одам йиқилмайди», дегандингиз. Мен ўқишга ўз кучим билан киролмадим. Бошқа йўл билан кирсам, ҳалол бўлмайди. – Кўнглининг бир бурчида ўзининг ҳақ эканини ҳис қилди-ю, тетикланиб гапида давом этди. – Бу йил бўлмаса, келаси йили албатта кираман!

Гулом Саидович деканга юзланиб жилмайди.

– Айтдим-ку, мард қиз экан деб! Балли, қизим!

Тушдан кейин қатор-қатор автобуслар пахта майдонида «жавлон урган» ёшларни ортиб, турна қатор йўлга тушди. Улардан бирида, охирги ўриндиқда Абдухалил, Зулайҳо. Гавҳар ва Мансур ёнма-ён ўтиришар, талабалардан кимдир рубоб чалиб қўшиқ айтар, биров биров билан шангиллаб

гаплашар, хуллас, ҳаммаёқ шодликка тўлган эди. Йил бўйи ҳосил бериш заҳматида чарчаган ер жафокаш она каби вазмин нафас ростлаётганга ўхшар, осмонда кеч кузнинг елпигичдек юпқа, қатқат булутлари сузиб борар, шамол минг йиллардан бери бажариб келган юмушини давом эттириб, уларни кўз илгамас, олис ва гўзал манзилларга олиб кетар эди.

*Муаллиф изоҳи:
Асарга 1966 йил 26 апрель, тонг
соат 3 дан 30 дақиқа ўтганда
нуқта қўйилган. Икки соатдан сўнг
Тошкент зилзиласи рўй берган.*

МУНДАРИЖА

ҲИКОЯЛАР

ОҚ БУЛУТ, ОППОҚ БУЛУТ	3
ТАСОДИФ	17
УЗУН КЕЧАЛАР	28
ЯНГА	54
ЖИНТЕПА	63

ҲАЖВИЙ ҲИКОЯЛАР

МОДДИЙ ЁРДАМ	73
ЮБИЛЕЙ	76
ШАҲАРЛИК КУЁВ	82
БЕОЗОР «ШУМЛИКЛАР»	88
«ШПАНА»	88
БЕҲИ	90
БЕМОР ПИЁЗ	92
«ПУЛИМ БЎЛСА — БУЮРМАСИН!»	94
«ПАМИЛДОРИ» ОПЕРАЦИЯСИ	95
«ТҮЁНА» ОПЕРАЦИЯСИ	96
«БИТТА КУЛДИРИНГ»	101
ЙЎЛИ ТОПИЛДИ	102
«ХИТОЙЧА» УСУЛ	103
«ЗИЁФАТ» ОПЕРАЦИЯСИ	105
«ҲОЖАТБАРОРЛИК»	109
ЎЗБЕКНИНГ СОДДАСИ	111

ҚИССА

ШАМОЛ ЭСАВЕРАДИ	124
-----------------------	-----

УЎК: 821.512.133-3

КБК 84 (5Ў)6

Ҳ-71

Ҳошимов, Ўткир

Ҳ-71 Оқ булут, оппоқ булут: ҳикоялар, ҳажвий ҳикоялар, қисса / Ў. Ҳошимов. — Т.: «DAVR PRESS» НМУ, 2014. — 224 б.

ISBN 978-9943-4443-7-9

УЎК: 821.512.133-3

КБК 84 (5Ў)6

Адабий-бадний нашр

Ўткир ҲОШИМОВ

ОҚ БУЛУТ, ОППОҚ БУЛУТ

Ҳикоялар, ҳажвий ҳикоялар, қисса

(Қайта нашр)

Бош муҳаррир Асрор Мўмин
Масъул муҳаррир Хосият Ражабова
Мусаҳҳиҳ Лола Шаимова
Дизайнер Жаҳонгир Абдужалилов
Саҳифаловчи Азиза Ойназарова

Нашриёт лицензия рақами АI-№ 213

2014 йил 28 ноябрда босишга рухсат этилди.

Бичими 84x108 1/32 «Baltica APP» гарнитураси.

Шартли босма табоғи 11,76.

Нашриёт ҳисоб табоғи 8,19. Адади 2000 нусха.

973-сонли буюртма. Баҳоси шартнома асосида.

Оригинал макет "DAVR PRESS" нашриёт-матбаа
уйида тайёрланди.

"DAVR PRESS" НМУ МЧЖнинг матбаа бўлимида
офсет усулида чоп этилди.

Манзил: Ўзбекистон Республикаси, 100156,

Тошкент шаҳри, Чилонзор тумани, 20-А даҳа, 42-уй.

Тел: + (99871) 120-1299;

Маркетинг бўлими: + (99871) 120-1233; 120-1202.

Web: www.davrpess.uz

E-mail: davr-press@mail.ru